

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ İLAHİYAT ALANI AKADEMİK ÇALIŞMALARINDA EVRİM TEORİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

ÖMER FARUK NAYIROĞLU

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞUAYİP KARATAŞ

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

YAZARIN:

Adı: Ömer Faruk

Soyadı: Nayıroğlu

Bölümü: Temel İslam Bilimleri

İmza:

Teslim tarihi: 07.10.2021

TEZİN:

Türkçe Adı: Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Alanı Akademik Çalışmalarında Evrim Teorisi

İngilizce Adı: The Theory of Evolution in The Academıc Studıes of Republıcan Theology

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Ömer Faruk NAYIROĞLU

İmza: ………………………

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Ömer Faruk NAYIROĞLU tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Alanı Akademik Çalışmalarında Evrim Teorisi" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şuayip KARATAŞ …………………………

(Temel İslam Bilimleri, Aksaray Üniversitesi)

Üye: Dr. Öğr. Hüseyin KAHRAMAN …………………………

(Temel İslam Bilimleri, Aksaray Üniversitesi)

Üye: Doç. Dr. Hasan UÇAR …………………………

(Temel İslam Bilimleri, Selçuk Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ………………… tarih ve ………………………………… sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci — Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ömer Faruk NAYIROĞLU — Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

TEŞEKKÜR

Çalışmanın başından sonuna dek daima teşvik, öneri ve tavsiyelerinden istifade ettiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş'a, çalışmanın oluşumunda ve tashihinde emeği geçen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kahraman'a katkılarından dolayı müteşekkirim.

Lisans eğitimim süresince kendisinden çok şey öğrendiğim hocam Doç. Dr. Hasan Uçar'a, maddi-manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen hocalarım Doç. Dr. Ahmet Gökçen'e, Doç. Dr. Mustafa Akman'a, Sevilay Garguli'ye ve eğitimimde emeği olan bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca desteğini esirgemeyen değerli büyüğüm Ömer Nayıroğlu'na, her türlü sıkıntımda ve yoğun çalışma dönemimde, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, hayattaki en kıymetlilerim olan annem, babam, kardeşlerim ve değerli eşime minnet ve şükran borçlu olduğumu belirtmekten kıvanç duyarım.

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ İLAHİYAT ALANI AKADEMİK ÇALIŞMALARINDA EVRİM TEORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer Faruk NAYIROĞLU, Aksaray 2021

ÖZET

Din-bilim çatışması her ne kadar orta çağda doruğa çıkmış olsa da bugün hala sıcaklığını koruyan bir konudur. Geçtiğimiz iki yüzyılda din-bilim çatışması hem bilim hem felsefe hem de teoloji alanlarında derin izler bıraktı. Bu çatışmanın en sık konularından biri ise Evrim Teorisi üzerine yapılan bilimsel, felsefî ve teolojik tartışmalardır. Ülkemizde yazılmış ilk tefsir kitabından itibaren bu konu üzerinde durulmuş, günümüze kadar varoluşun şekli hakkında pek çok fikir ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılar, evrim teorisini, İslâm teolojisine karşı büyük bir tehdit olarak görürken, bazı araştırmacılar ise tanrının insanı var ettiği yöntem olarak görmektedir. Cumhuriyetten bu yana İslâmi literatürde yer alan evrim konusu sistematik olarak ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Evrim teorisine dair bazı tefsir kitaplarını ve evrim teorisi üzerine ilahiyat camiasında yazılmış akademik çalışmaları inceleyip, bu eserleri evrimin teorisinin imkanına dair kullanılan argümanları sistematik bir şekilde sıralayarak araştırmacılara bir kılavuz oluşturmak ve cumhuriyetten günümüze kadar yaklaşık olarak bir asırda İslâmî düşüncede varoluşun biyolojisi ile ilgili ne derecede farklılığın oluştuğunu ortaya koymak ve evrim teorisini savunmada değişen amaçları belirleyerek tarafları ve argümanlarını değerlendirip ilgili konuyu etraflıca ele almak çalışmanın ana hedefleri olarak ifade edilebilir.

Bilim Kodu: 60405

Anahtar Kelimeler: Evrim Teorisi, İslâmî Literatür, Cumhuriyet, Teoloji.

Sayfa Adedi: 94

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş

AKSARAY UNİVERSİTY

INSTİTUTE OF SOCİAL SCİENCES

DEPARTMENT OF BASİC ISLAMİC SCİENCES

THE THEORY OF EVOLUTION IN THE ACADEMIC STUDIES OF REPUBLICAN THEOLOGY

MASTER THESİS

Ömer Faruk NAYIROĞLU, Aksaray 2021

ABSTRACT

Although the conflict between religion and science peaked in the middle ages, it is still a hot topic today. The conflict between religion and science in the past two centuries has engraved in the fields of science, philosophy and theology. One of the most frequent subjects of this conflict is the scientific, philosophical and theological debates on the Theory of Evolution. Since the first tafsir book written in our country, this issue has been emphasized and many ideas have been raised about the form of existence until today. While some researchers consider the theory of evolution as a major threat to Islamic theology, some researchers view it as the methodology God has created. There has been no systematic study of evolution in the Islamic literature since republic. By examining the studies on the theory of evolution, classifying these works systematically, creating a guide for researchers and revealing the extent to which the difference has occurred in the biology of existence in the Islamic thought in the past about the century, and by evaluating the parties and their instruments by determining the changing goals in defending the theory of evolution. we aimed to deal with the subject in detail.

Scıences Code: 60405

Key Words: Evolution Theory, Islamic Literature, Republic, Theology.

Page Number: 94

Supervizor: Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

AKADEMİK ÇALIŞMALARDA MAKRO EVRİMİN ELE ALINIŞI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELENEN ESERLERİN NİCELİKSEL VE NİTELİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

ŞEKİLLER DİZİNİ

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ALANI

“Cumhuriyet Dönemi İlahiyatında Evrim Teorisi: Akademik Çalışmaların Değerlendirilmesi” isimli bu çalışmanın temel konusu, evrimle ilgili yazılmış bazı tefsir eserlerinde, lisansüstü çalışmalarda, akademik makalelerde ve ansiklopedi maddelerinde yazarların evrim teorisini ele almada/değerlendirmede kullandıkları argümanları ele almaktadır. Evrim teorisine karşı alınan pozisyonları belirleyip, evrim üzerinden yapılan değerlendirmelerin hangi sahada yapıldığını ortaya koymak, bu değerlendirmelerin niteliksel ve niceliksel eleştirisini yapmak ve varoluşa dair akademi camiasının fikirlerini -kronolojik olarak yazıldıkları yılları da göz önünde bulundurarak- literatüre kazandırmak da çalışmanın temel konuları arasındadır.

Çalışmada Darwinci evrim teorisinin İslâmi literatürdeki karşılığı, Cumhuriyetin ilk döneminden itibaren incelenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde yapılmış çalışmalar, araştırmada ele alınmamış ve değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Başlığından da anlaşılacağı üzere çalışmanın sınırı İslâmi ilimler sahasıyla çizilmiş, evrim konusunda yapılan felsefî ve biyolojik çalışmalar, araştırmacılar tarafından İslâmi İlimler ile bağdaştırılmamış ise kapsam dışında bırakılmıştır.

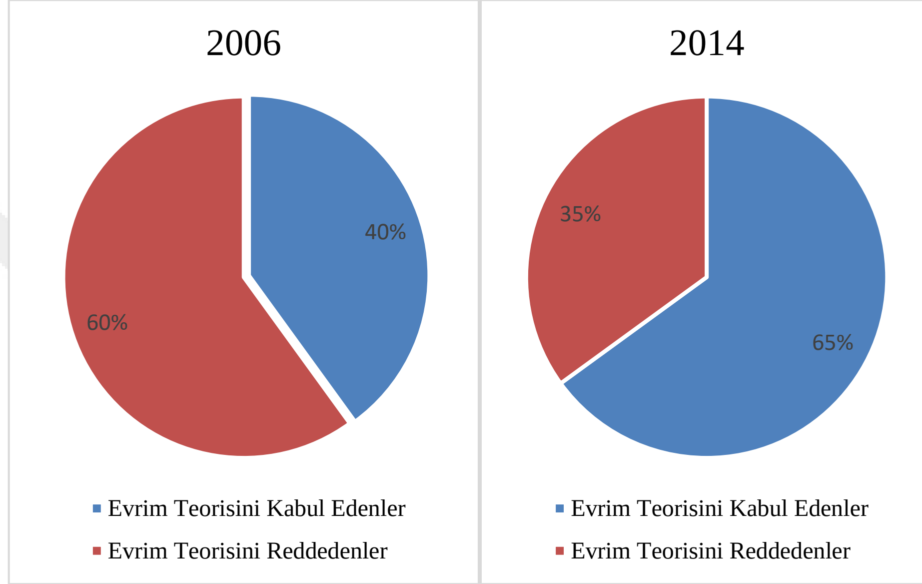
İslâmi literatür içerisinde çalışmaya, Cumhuriyet döneminde yazılmış ilgili âyetleri yorumlarken evrim konusuna değinen tefsirlerin bazıları, konuyla ilgili müstakil kitaplar, lisans üstü çalışmaları, makaleler ve ansiklopedi maddeleri konu olmuştur. Bunun dışında yapılan çalışmalar ve araştırmalar ile evrim teorisinin biyolojik ispatı ve doğruluğu veyahut ilgili çalışmaları ele alanların haklı olup olmadığının belirlenmesi çalışmanın konusuna dahil edilmemiştir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın makro evrimi konu edinmesinin en büyük sebebi mikro evrim kavramında herhangi bir dönemde farklılaşma ve ihtilafın görülmemesi ve bu değişime bir itirazın getirilmemesidir. Makro evrim söz konusu olduğunda ise bu kavramın kabulü veya inkârı durumunda pek çok tartışma ve itiraz vardır. Örneğin, 2006 yılında Science Dergisi’nde yayımlanan ‘Public Acceptance of Evolution’ (Evrimin Halk Tarafından Kabulü) makalesinde, İzlanda, Danimarka, İsveç, Fransa ve Japonya gibi ülkelerde %80 civarında kabul gören evrim, Avrupa’nın oldukça dindar sayılabilecek Portekiz ve Romanya gibi

ülkelerinde bile %60 düzeyinde görüldüğü ifade edilmiştir.[1] Aynı dergide Türkiye ve ABD'de ise evrimin kabul edilme oranının yüzde 40'ın altında olduğu ifade edilmektedir.[2]

Günümüzde, yukarıda verilen yüzdelerin arttığını gösteren, ülkeler özelinde birçok araştırma mevcuttur. Örneğin, ABD genelinde %40 kabul oranının, 2014 yılında yapılan yeni bir araştırma sonucunda %65'e kadar çıktığı, 30 yaş altı yetişkinlerde ise bu oranın %73 olduğu görülmektedir.[3]

Şekil 1. ABD'de 8 Yılda Yaşanan Değişim

Bilim insanlarında durum halka göre çok daha farklıdır. Dünyanın en önde gelen bilim cemiyetlerinden olan AAAS üyesi bilim insanlarının %98'i insan ve tüm canlıların evrimleştiğini, %2'si varoluşun başından beri var olduğunu düşünmektedir. ABD halkının ise sadece %66'sı, bilim insanları arasında böyle bir görüş birliği olduğundan haberdarken (görüş birliği olduğunu düşünürken), %29'u bilim insanları arasında evrim konusunda anlaşmazlık olduğunu sanmaktadır. Ayrıca ABD halkının %35'i doğal evrimi, %24'ü bir süper güç denetimindeki evrimi kabul etmekteyken, %5'i evrimin geçerliliğinden emin değildir ve %31'i evrimin var olmadığını, canlılığın başından beri değişmediğini düşünmektedir.[4]

---

1 Sciens, "Public Acceptance of Evolution?" (Erişim 17.07.2020).
2 Sciens, "Public Acceptance of Evolution?" (Erişim 17.07.2020).
3 Pew Research Center (PEW), "Evolution and Perceptions of Scientific Consensus" (Erişim 17.07.2020).
4 Pew Research Center (PEW), "For Darwin Day, 6 facts about the evolution debate" (Erişim 17.07.2020).

2006 yılında yayımlanan araştırmada[5] Türk ve Amerikan halklarının evrimi benzer oranda kabul etmeleri benzer oranda reddetmeleri sebebiyle ABD halkında yaşanan değişim örnek olarak sunulmuştur.

Şekil 2. Bilim İnsanlarının ve Kamuoyunun Evrim Hakkındaki Görüşü (Kaynak: PEW)

Evrim teorisinin kabul edilmesinde veya reddinde eğitim seviyelerinin önemli farklar oluşturduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaya göre, yapılan araştırmada lisans mezunlarının dörtte üçü (%75), yüksek lisans mezunlarının ise yüzde %81'i, insanın evrimleştiğine inanmaktadır. Karşılaştırıldığında, lise diploması veya daha düşük eğitimli bireylerin %56'sının ise evrimin gerçekleştiğine inandıkları ifade edilmektedir.[6]

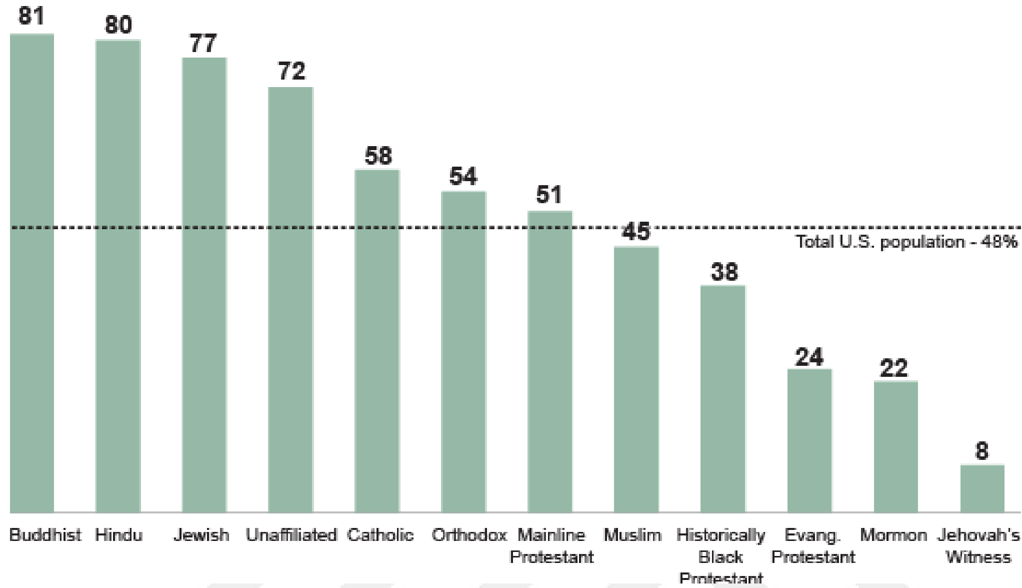
Araştırmanın sonucuna göre fen bilimleri hakkında bilgi sahibi olmanın**,** evrimi kabul etmede önemli bir değişken olduğu görülmektedir. (Daha fazla fen bilgisine sahip olanların yaklaşık dörtte üçü (%76), daha az fen bilgisine sahip olanların %54'ü ile karşılaştırıldığında, bilimsel bilgiye sahip olanların kabulden yana oldukları anlaşılmaktadır.)[7]

Evrim kuramının kabulünde bir dini inanca mensup olanlar arasında da belirgin farklar olduğu gözlemlenmektedir. 2008'de yayımlanan çalışma bu farklılığı istatiksel olarak

---

5 Sciens, "Public Acceptance of Evolution?" (Erişim 17.07.2020).
6 Pew Research Center (PEW), "Evolution and Perceptions of Scientific Consensus" (Erişim 19.04.2021).
7 Pew Research Center (PEW), "Evolution and Perceptions of Scientific Consensus" (Erişim 19.04.2021).

mukayese etmektedir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde dünyadaki insan yaşamının kökeni için evrimin en iyi açıklama olduğunu kabul edenler arasında Budistlerin %81, Yahudilerin %77, temel Hıristiyan grupların %51-58 arasında, Müslümanların ise %45'lik bir orana sahip oldukları görülmektedir.[8]

Şekil 3. Dünyadaki insan yaşamının kökeni için evrimin en iyi açıklama olduğunu kabul eden yüzdeler (Kaynak: PEW)

Örneği verilen makale ve istatiksel olarak yapılan araştırmalar ülkemizde de yapılmaktadır. Bir yüksek lisans tezinde yapılan ankete göre evrimi kabul edenlerin, kabul etmeyenler göre bilgi düzeyinde daha yeterli oldukları ortaya konmuştur. Evrime olumsuz yaklaşım gösteren öğrencilerin performans sorularını (teorinin tanımı hakkında) doğru cevaplayamadıkları görülmektedir. [9]

21 Haziran 2006'da ilan edilen ve dünya çapından onlarca bilim akademisyeninin bildirge metnini kabul ettiklerine dair imza attıkları Akademiler arası Panelin (IAP) Evrim Eğitimi Bildirgesinde dünyanın dört bir yanından 68 ülkenin ve bilim kuruluşlarının üzerinde ittifak ettiği dört husus vardır:

1-İçerisinde yaşanılan evren 11-15 milyar yaşındadır ve dünya yaklaşık olarak 4,5 milyar yıl önce var oluşmuştur.

---

8 Pew Reseacrh Center (PEW), "Religious Differences on the Question of Evolution" (Erişim 20.04.2021).

9 Çiçek Dilek Özyeral Bakanay, *Biyoloji Öğretmen Adaylarının Evrim Teorisine Yaklaşımları ve Bilimin Doğasına Bakış Açıları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 175.

2- Dünyada yaşam en az 2,5 milyar yıl önce ortaya çıkmıştır.

3- Oluşumundan itibaren dünya -jeolojisi ve çevresiyle birlikte- sayısız fiziksel ve kimyasal gücün etkisiyle değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir.

4- İnsanlar dahil bugün yaşayan tüm canlıların kalıtsal şifrelerinin ortaklığı, açıkça onların ortak kökenlerine işaret etmektedir.[10]

Dünya üzerinde IAP'ye (Akademiler Arası Panel) 79 farklı ülke bağlıdır. Bunların 68'inin ilgili bildiriye imza attığı ve eğer imza atmaya çekinen bilim insanları da dahil edilirse, dünya çapında akademilerce temsil edilen bilim insanlarının %95'inden fazlasının -dahil edilmezlerse de %85'inden fazlasının- evrimi bir doğa yasası ve bilimsel gerçek olarak kabul ettiği görülmektedir.[11] Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) de bu bildiri hakkında bir yayımlama yapmış ve verilen bilgileri teyit etmiştir.[12]

20. yüzyılın başlarından itibaren evrim konusuyla ilgili pek çok eser edilmiştir. Süreç içerisinde teologlar, yaratılışçılar (topraktan yaratılış) ve evrimciler (evrimle yaratılışçılar) şeklinde adlandırılan iki ana grubu oluşturmuşlardır. Konu hakkında tefsirlerde ve kelâmi eserlerde yer yer geniş izâhâtlere yer verilmiştir.

Akademik çalışmaların bir kısmının gündeminden hiçbir zaman düşmeyen, üzerinde defalarca düşünülmüş, yazılmış ve tartışıla gelmiş olan evrim konusunda Müslüman din bilginlerinin sessiz kalması düşünülemez. Müslümanlar tarafından da bu konuda pek çok eser Darwin'in kuramından itibaren te'lîf edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, üç farklı dönemi ve düşünceyi temsil eden müelliflerin evrim konusuna yaklaşımlarını birer örnek vererek anlatılabilir. Cumhuriyetin ilk döneminde yazılmış olan Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsirde evrime dair şu ifadeleri kaleme almıştır:

> "Aralarında mertebe yakınlığı bulunan hayvan cinslerini, tecrübenin aksine olarak, birbirinden istihale ettirmek veya doğurtmak ne tabiidir ne de zaruridir. Kurbağalar balıktan doğmuş demek için, görülmüş bir misale ihtiyaç vardır. Gözlenmiş bir numune olmadığı ve mantıki bir zaruret de bulunmadığı halde böyle bir hüküm, elbette fenni ve felsefî bir hüküm değildir. Bunun hangisinin hangisinden doğduğunu mantık bildiremez. Bunu ya müşahede (gözlem) ya

---

[10] Evrim Ağacı (EA), "Evrimin Bilim İnsanlarınca Kabul Edilirliğine Dair: "Uluslararası Evrim Eğitimi Bildirgesi" (Erişim 19 Nisan 2021).

[11] Evrim Ağacı (EA), "Evrimin Bilim İnsanlarınca Kabul Edilirliğine Dair: "Uluslararası Evrim Eğitimi Bildirgesi" (Erişim 19 Nisan 2021).

[12] Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), "Akademiler Arası Panel'in (IAP) Evrim Eğitimi Konusundaki Bildirisi Yayımlandı" (Erişim 19 Nisan 2021).

tecrübe veya vahiy bildirir. Halbuki şimdiye kadar balıktan kurbağa, maymundan insan doğduğu asla görülmemiştir. Ve bu iddia tecrübe mahsulü olan Pastör nazariyesine de tamamen muhaliftir. Vahiy ise bize, siz insansınız insan olunuz, kardeş olunuz, hepiniz bir babanın evladısınız diyor bütün bunlardan yakîni olarak bildiğimiz bir şey varsa, o da ilk insanın arzın sinesinde doğmuş olmasıdır."[13]

Elmalılı'nın tefsirinden yaklaşık yarım asır sonra yayımlanmış olan Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri adlı tefsirinde ise Süleyman Ateş konuya bambaşka bir bakış açısı getirerek Merve Erol'un ifadeleriyle şöyle düşünmektedir:

"Âyette geçen (Nisâ 1) 'nefs-i vâhide' ifadesinde Ateş'e göre Hz. Âdem kastedilmemektedir aksine insanın aslı olan ilk canlı kastedilmektedir. Ateş, bu konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: 'İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğuna göre bütün insanlar, Âdem ile Havvâ'dan türemişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in zahirinden de bu anlaşılmakla beraber, bu konuda Kur'an 'da kesin bir ifade yoktur. Modern araştırmalar, insanlığın birçok atadan, anadan türemiş olabileceği varsayımını ileri sürmektedirler. 23 Aralık 1995 tarihli Milliyet Gazetesinde, California Üniversitesinden Profesör Francisco Ayala'nın, Science Dergisinde yayınlanan makalesinde, 'homo sapiens' olarak da adlandırılan modern insanların, ortak bir anneden değil, yaklaşık 100 bin bireyden oluşan bir topluluktan geldiği savını ileri sürdüğü belirtilmektedir. Bu sav, insanlığın kökeni hakkında ispatlanmış kesin bir bilgi değil, sadece bazı kanıtlara dayanılarak ortaya atılmış bir varsayımdır. Aynı bölgede binlerce yıl yaşayan aynı cins hayvanlardan kiminin kara, kiminin beyaz olması ve farklı nesillerle aşılanma olmadığı takdirde bu renklerde bir değişim görülmemesi, mesela kara koyunun beyaz olmaması, aynı tür hayvan cinsinin de temelde bir çift hayvandan değil, birçok çift hayvandan türediğini düşündürdüğü gibi, aynı bölgede siyah beyaz ırkların da döllenme ile melezleşme olmadığı takdirde asırlardan beri, bu renk özelliklerini sürdürmeleri de yukarıdaki savı güçlendirmektedir."[14]

Günümüze gelindiğinde ise, doktora tezinde evrim teorisi ve teoloji ilişkisi üzerinde çalışan Osman Caner Taslaman, her iki müfessirden de farklı olarak makro evrimi imkân dahilinde görmekte ve bu inancın Kur'an'ın hiçbir âyetiyle çelişmediğini şu şekilde ifade etmektedir:

"Evrim teorisinin mekanizmaları ve canlıların tarihiyle ilgili birçok hususun henüz tam aydınlatılmamış olduğunu düşünmekle beraber mevcut bilimsel açıklamalar içerisinde Evrim Teorisi'nin en başarılı açıklama olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden kendimi 'Evrim Teorisine inanan-teist' kategorisinde görüyorum. Evrenin evrimin benzer şekilde tüm canlıların

---

[13] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 2/156.

[14] Merve Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 80.

birbirinden evrimleştiklerini söyleyen bilimsel görüşte, Tanrı ve İslâm inancım açısından en ufacık bir sorun görmüyorum. Hatta bütün canlıları birbirine bağlayarak canlıları birbirine bağlayarak canlılar arasında birliğe işaret eden bu teoride müthiş bir güzellik olduğu kanaatindeyim."[15]

Yukarıda verilen örnek çalışmalar, üç farklı dönemde kaleme alınmış ve henüz bir asır geçmeden oluşan düşünce farklılığını gözler önüne sermiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, ilk insanın arzın sinesinde bugünkü formunda olduğunu ifade ederken, Süleyman Ateş Hz. Âdem'in ilk canlı insan formundan evrildiğini söylemektedir. Caner Taslaman ise canlıların ortak atadan evrildiği ve bütün hayvanların akraba olduğu iddiasını kabul etmektedir.

Yukarıda zikredilen üç farklı okumayı yapan araştırmacılara değişen argümanları belirlemek, eserlerdeki argümanları incelemek ve ifade etmek bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Araştırmacılar için bu konudaki bütün tefsirleri ve âyetleri incelemek mümkün değildir. Evrim hakkında yazılmış müstakil çalışmalar, veyahut bir eserde ele alınmış konuyu inceleyen makaleler ve tezler olmuştur. Fakat bunlar bir tek çalışmayla sınırlıdır.

Bu çalışma da ise bu konu özelinde yapılmış pek çok çalışmayı tanıtıp, argümanlarını ele almak ve bu argümanların niteliksel ve niceliksel olarak ifade edilmesi hedeflendi. Bütüncül yaklaşarak değişen amaçları belirlemek ve bu değişen amaçlardaki argümanları tespit etmek, Literatürü tanıtmanın ve sistematik şekilde çalışmaları tasnif etmenin yanı sıra evrim teorisini savunmada değişen amaçları belirlemek, tarafları ve argümanlarını değerlendirmek, bu çalışmanın diğer amaçlarındandır. Böylelikle okuyucular hangi kaynakta ne ile karşılaştıklarını bilecek buna göre okuma tercihlerini gerçekleştireceklerdir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE PLANI

Bu çalışma sosyal bilimler araştırma yöntemlerinde kullanılan "Nitel araştırma" yöntemiyle yapılmıştır. Ayrıca nitel araştırma yönteminin uzantısı olan "Doküman İncelemesi" tekniğinden de istifade edilmiştir. Sınırlılıkları belirlenen Evrim teorisini ele alan çalışmalar analiz edilecek ve elde edilen içerikler, kullanılan argümanlara göre sınıflandırılmış ve evrim teorisini yorumlamada hangi felsefî veya teistik pozisyonların alındığı ortaya konularak yorumlanmıştır.

---

15 Caner Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017), 211-212.

Çalışmanın ikinci bölümüne kadar, ulaşılan kanaat veyahut verilerin karşılaştırılmasından elde edilen sonuçlara dair herhangi bir ifade kullanılmamıştır. Verilerin analizi, ulaşılan sonuç veya yapılan değerlendirme "görüldüğü üzere", "ortaya konduğu gibi", "sonuç olarak" ve "ifadelerinden anlaşılacağı üzere" gibi ifadelerle çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konmuştur.

Değerlendirilen akademik çalışmalar ele alınırken kısa genel bilgi verildikten sonra, makro evrime konu olan kısımlar incelenmiş, bunun dışında kalan açıklamalar ve izahlar kapsam dışı bırakılmıştır. Yazarlardan özellikle doğrudan alıntı yapmak objektiflikten sapmamak adına tercih edilmiştir. Yazarlardan yapılan dolaylı alıntılarla çalışma zenginleştirilmiştir. Yazarlar makro evrimin imkânına göre değerlendirilmiş bunun dışında yaptıkları tartışmalar bu bölüme ve teze dahil edilmemiştir.

Çalışmada kullanılan yöntemlerden biri de "tümevarım" yöntemidir. Özel verilerden yola çıkarak akademik çalışmalar makro evrimin imkânı hususunda değerlendirilmiş ve bilimsel bir konuda araştırmacıların yaklaşımları değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, konunun alanı ve incelenen literatür ifade edildikten sonra çalışmanın amacının belirtildiği, daha sonra çalışmada kullanılan yöntem ve planlamanın anlatıldığı, literatürün değerlendirilmesinden sonra çalışmanın kaynaklarının bahsedildiği giriş kısmıyla başlamaktadır.

Birinci bölümde bazı tefsir kitapları ve evrim üzerine yazılmış müstakil kitapların evrime yaklaşımları ele alınmış ve makro evrimin imkânına dair kullandıkları yöntemler ortaya konmuştur. Evrimin imkânına dair üçüncü bölümde kullanılacak niteliksel ve niceliksel veriler bu kısımda incelenen eserlerle ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise lisansüstü çalışmaları, ansiklopedi maddeleri ve akademik makaleler evrime yaklaşımları ile alakalı olarak ele alınmış, kullandıkları argümanlar ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde kullanılacak niteliksel ve niceliksel veriler bu kısımda incelenen eserlerle ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümün ise elde edilen verilerin analizi yapılıp ve evrim kuramı hakkında yapılan tenkitler eleştiriye tabi tutulmuştur. Böylelikle evrim kuramı hakkında yapılan çalışmalar felsefî ve epistemik değerlerine göre analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde bu araştırmanın elde ettiği bulgular ifade edilmiştir.

Çalışmanın önemli bir kısmını lisansüstü çalışmalar ve akademik makaleler oluşturmaktadır. Literatür taranırken evrim kavramına eş veyahut yakın anlamlı olan "Tekâmül, varoluş, yaratılış" kavramları da incelenmiştir.

İslâmi literatür kavramını kullanırken bu alanda yazılmış tefsirlerin çoğunluğu, mezkûr konuyu ele alan müstakil kitaplar, evrim konusuna değinen ve bu konuyu ele alan yüksek lisans ve doktora tezleriyle, bu konuda yazılmış makaleler ve seçili ansiklopedi maddeleri kastedilmiştir. Bu durum Cumhuriyet dönemi ile sınırlandırılmıştır.

4. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Başlıkta ve çalışmanın alanında da ifade edildiği gibi literatür taraması İslâmi ilimler sahasıyla sınırlı tutulmuştur. Evrim teorisi özelinde akademi camiasının değerlendirildiği veya sınıflandırıldığı kapsamlı bir çalışma tespit edilememiştir. Bu konuda yapılan belirli bir müellifi ve evrime karşı aldığı argümanları değerlendiren çalışmalar yapılmıştır. Bu noktada Hüseyin Ay'ın "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır düşüncesinde yaratılış bağlamında ıstıfâ ve tekâmül kavramları", Merve Erol'un "Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği" isimli tezleri örnek verilebilir.

Yukarıda zikredilen çalışmalar tek bir perspektif ile ele alınmış ve bir dönem ile sınırlı tutulmuştur. Yapılan bu çalışma ise cumhuriyet döneminden günümüze kadar yapılan akademik çalışmaların bir değerlendirilmesi olup ayrıca müelliflerin evrime dair yaklaşımlarını ve argümanlarını sınıflandırılmasıyla farklılaşmaktadır.

Talha Sönmez tarafından yazılan "İslâm düşüncesi ve modern bilim ışığında ilk insanın yaratılışı ve insanlığın gelişimi" adlı yüksek lisans tezi, cumhuriyet dönemi öncesi çeşitli İslâm âlimlerinin evrim hakkındaki görüşlerinin aktarılmasını ve bu verilerin modern bilimlerle mukayesesini temele alarak yazılmış bir çalışmadır. Bu çalışma ise cumhuriyet döneminde ele alından eserleri ve Türk akademisinin evrim konusunu ele almadaki değişkenlerini incelemektedir. Aynı zamanda araştırmacılara müelliflerin evrime karşı pozisyonunu ifade etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca yazarların bir sınıflandırmaya tabi tutularak istatiksel olarak evrim konusuna yaklaşımını ortaya koymak ve bunların epistemik değerlerini eleştiriye tabi tutmak hedeflemektedir. Yapılan bu tez bahsedilen yönleriyle diğer bahsi geçen yapılmış çalışmalardan ayrılmaktadır.

5. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Çalışmada yer verilen âyet örneklerinin meâli, Diyanet işleri başkanlığının “Kur’an Yolu Türkçe Meâli ve Tefsir” adlı çalışması esas alınarak verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde kullanılan evrime dair bazı kavramlar, alanlarına hakimiyetleri ile ön plana çıkmış “Michael Behe’nin Darwin’in Kara Kutusu”, “Ernst Mayr’ın Evrim Nedir?” adlı çalışmalarının Türkçe tercümeleriyle kullanılmıştır.

Çalışma her biri bir dönemi temsil eden bazı tefsir kitaplarıyla başlamaktadır. Bunlar Elmalılı Hamdi Yazır’ın, Süleyman Ateş’in ve Diyanet İşleri Başkanlığı komisyonunun telif ettiği eserlerdir. Çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan lisansüstü çalışmalara, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğundan,[16] ve Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nden[17] ulaşılmıştır. İlgili makalelere, İSAM Kütüphanesi İlahiyat Makaleleri veri tabanından ve Dergipark[18] veri tabanından ulaşılmıştır.

[16] Bk. İsmail E. Erünsal vd. *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012).
[17] Bk. http://tez2.yok.gov.tr/
[18] Bk. https://dergipark.org.tr/tr/

BİRİNCİ BÖLÜM

EVRİMİN TANIMI VE BAZI ESERLERDE MAKRO EVRİMİN ELE ALINIŞI

Çalışmanın bu bölümünde, evrim kavramının mahiyeti, nasıl ortaya çıktığı ve alt kavramların hangi anlama geldiği ele alınacaktır. Daha sonra ise bazı tefsirlerde, lisansüstü çalışmalarda, akademik makalelerde ve müstakil eserlerde müelliflerin makro evrime yaklaşımları, kronolojik sıraya göre ele alıp evrimi savunmada veya evrim karşıtlığında kullanılan yöntemlerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Yazarların kullandıkları argümanları tespit edebilmek, çalışmanın ikinci bölümünde yapılacak değerlendirme için önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Böylelikle evrimin imkânına dair ortaya konulan argümanların seyrinde gözlenecek değişim ortaya konacak ve bilimin konusu olan bir kuram hakkında Türk ilahiyatçılarının yaklaşımları değerlendirilecektir.

Eserler incelenirken ilk olarak yazarların makro evrimin imkânına dair yaptıkları açıklamalar tespit edilmeye çalışılacak daha sonra ise -varsa- makro evrim kuramının İslâm inancı ile çelişkili bir inanç olup olmadığı hakkındaki fikirleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Son olarak da makro evrimin imkânına dair kullandıkları argümanları hangi gerekçelerle temellendirdikleri ifade edilmeye çalışılacaktır.

1. EVRİMİN TANIMI

Evrim, oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Kozmolojinin evrimi, biyolojinin evrimi, tarihin ve coğrafyanın evrimi, toplumların evrimi bu kavramlardan sadece birkaçıdır.[19] Bu çalışma boyunca evrim teorisi kavramı biyolojik evrim anlamında kullanılacaktır.

Biyolojik evrim konusu oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Konu hakkında ortaya atılmış çok sayıda farklı teori bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan evrim teorisi kavramı, Charles Darwin'in (ö. 1882) ortaya koyduğu türlerin doğal seçilim aracılığıyla tek bir atadan ortaya çıktığı tezinde kullandığı anlamda ele alınmaktadır.[20]

Evrim kavramı temelde mikro ve makro olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. '*Mikro evrim'*, canlılarda meydana gelen küçük değişimleri teşkil etmektedir. Yani popülasyonlarda türleşmeyi içermeyen değişimlerdir.[21] Özetle bir tür içerisinde gerçekleşen değişimleri ifade

---

19 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 18-180.
20 Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*, çev. Bahar Kılıç (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2019), 24.
21 Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından Değerlendirilmesi*, 21.

etmektedir. '*Makro evrim'* ise canlıların hepsinin birkaç milyar yıl önce var olmuş tek hücreli ortak bir atadan türemeyi ve soylaşmayı ifade etmektedir. Ortak atanın soylarının nesilleri boyunca çıkan değişimler ve bu değişimlerin sebebi ise genlerdeki mutasyonlar ve doğal seleksiyondur.[22]

Makro evrim, bütün canlıların birkaç milyar yıl önce oluşmuş tek hücreli ortak bir atanın soyu olduğunu ifade etmektedir.[23] Bu ortak atanın soyları boyunca ortaya çıkan ve aktarılan değişimler, bütün canlılığın açıklaması olarak kabul edilmekte ve bu değişikliklerin sebebi, genlerde mutasyonlarla dünya ortamına uygun canlıların hayatta kalıp, diğerlerinin elenmesiyle ifade edilmektedir.[24] Çalışma boyunca bu anlamda kullanılacak kavramla müfessirlerin Hz. Âdem'den önce insanı veya başka bir türdeki atayı mümkün görüp görmedikleri değerlendirilecektir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerinden biri, öz benliğinin bilinçli olarak farkında olması ve aklı ile bedîhi bilgiden nazarî bilgiye ulaşmasıdır. Bu özelliği dolayısıyla ilk çağ filozoflarından bu yana insanoğlu, varoluşunun keyfiyetini merak etmekte ve bu konu hakkında tartışmaktadır. İlk çağlardan bu yana varoluş her zaman felsefe ve teolojinin konusu olmuştur. Filozofların ve bazı bilim adamlarının yaptığı biyolojik izâhlar daima Tanrı'nın müdahalesi ile açıklanmıştır. Bu bağlamda Aristoteles, biyoloğun görevini, "Tanrının yarattığı özleri ve bu özlere bağlı türleri tespit etmek" olarak ifade etmektedir.[25]

Pek çok ateist biyolog ve bilim adamı tarafından evrim kuramı, yaratılış fikrine alternatif olarak ele alınmıştır. İnançlı bilim adamları ve teologlar ise ilk zamanlardan itibaren yalnızca biyolojinin konusu olmaktan çıkan evrim kuramına sıcak bakmamışlar ve evrim teorisinin tutarsızlığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Darwin'in de ifade ettiği gibi[26] kuramın pek çok eksikliği vardı; fakat bilim adamları evrim kuramını geliştirerek teoriyi, Neo-Darwinizm adını verdikleri yeni bir bilimsel-ideolojik zemine oturttular. Artık evrim kuramı modern biyolojinin temeli haline gelmiştir. Neo-Darwinist evrim, modern biyolojinin ana konusu haline gelince, teologlar tarafından kurama karşı geliştirilen eleştiriler bir kenara bırakılarak kuram ve kutsal kitaplar arasında uzlaşı kurmaya çalıştılar.[27]

---

22 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 12.
23 Ernst Mayr, *Evrim Nedir?*, çev. Nurdan Soysal (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 237-239.
24 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 12.
25 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 31.
26 Darwin, *Türlerin Kökeni*, 24.
27 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 198-202.

Evrim kavramı (Evolution), ilk olarak Charles Bonnet'in (ö. 1793) yumurtanın gelişimi için kullandığı bir kavramdır. Klasik İslâm literatüründe ise daha çok 'kemâl'[28] kökünden türemiş 'tekâmül'[29], 'istihâle'[30] ve 'tecdîd'[31] gibi kavramlar, evrim kavramı yerine kullanılmıştır.[32]

Evrim kavramının oldukça esnek bir kavram olduğu görülmektedir. Evrim, bazılarına göre zaman içerisinde gelen değişim, bazılarına göre ortak bir atadan gelen akrabalaşma ve türleşme, bazılarına göre ise yaşamın inorganik/cansız maddelerden var olarak türleşmenin ortaya çıktığı zaman dilimidir.[33]

2. BAZI TEFSİR KİTAPLARINDA MAKRO EVRİMİN ELE ALINIŞI

Bu bölümde mezkûr konuya değinen üç farklı dönemi temsil eden tefsir kitapları, makro evrimin mümkünlüğü konusunda kronolojik olarak tasnif edilecektir. Eserler değerlendirilirken aynı zamanda evrim teorisini kabul veya reddetmedeki sebepleri ortaya konacaktır. Bu tefsirlerin neden tercih edildiğini anlatan mahiyetteki tanıtımlardan sonra, eserler tek tek makro evrimin imkânına ve kullanılan argümanların hangi gerekçelerle gerçekleştiğine dair sıralanacaktır.

Bu çalışmanın ana gövdesi akademik çalışmalar içerisinde tezlere ve makalelere ayrılmıştır. Ancak çok önemli ve değerli çalışmaların ürünü olduğu düşünülen birkaç tefsir çalışması da araştırmaya dahil edilmiştir. İlk yayımlanma tarihi 1935 olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsiri, 1988 yılında yayımlanan Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* ve ilk baskısı 2003 yılında yapılan Diyanet İşleri Başkanlığı heyetinin hazırladığı *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, yazıldıkları dönemde yankı uyandırmaları ve geniş kitlelerce okunmaları, aynı zamanda yazıldıkları dönemin temsil gücü yüksek eserleri olmaları sebebiyle bu tefsirler, makro evrimin mümkünlüğüne göre değerlendirilmiştir. Bu eserlerin seçilmelerinin bir başka sebebi de yazıldıkları dönemden günümüze pek çok akademik çalışmaya konu olmaları ve oldukça fazla atıf almaları

---

28 Kemâl kavramı sözlükte "tamamlamak ve mükemmelleşmek" anlamlarına gelmektedir. Bk. Mehmet Bayrakdar "Tekâmül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Temmuz 2021).

29 Tekâmül, canlılar dünyasında basitten karmaşığa veya ilkel olandan mükemmele doğru bir oluşum ve gelişim meydana geldiğini kabul eden anlayışa verilen isimdir. Bk. Bayrakdar "Tekâmül".

30 İstihâle, sözlükte "bir nesnenin önceki durumundan başka bir duruma dönüşmesi" anlamına gelmektedir. Bayrakdar "Tekâmül".

31 Tecdîd, sözlükte "yenilemek, yeni bir yol açmak" anlamlarına gelmektedir. Istılah anlamında ise "yapısal bir unsur olarak dinle hayat arasındaki irtibatı canlandırmayı ifade etmek". Bk. Tahsin Görgün, "Tecdîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ağustos 2021).

32 Talha Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 45.

33 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 100.

sayılabilir. Nitekim tefsirini konu edinen bir çalışmada araştırmacı Elmalılı hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "Elmalılı'nın asıl ihtisas alanı fıkıh olmak ve ilk dönemde yazdığı eserler ağırlıklı olarak fıkıhla ilgili olmakla birlikte o, İslâmî ilimlere bütüncül olarak yaklaşmış ve eğitim hayatının başından itibaren çok geniş bir alanda okumalar yapmıştır. Bu özelliği sebebiyle, daha öncesinde tefsirle ilgili herhangi bir çalışması olmamasına rağmen Cumhuriyet döneminde yapılacak olan tefsir çalışması, devlet tarafından ona tevdî edilmiştir… Hak Dini Kur'an Dili, İslâm düşüncesi içerisinde tarih boyunca ele alınmış ve tartışılmış bütün önemli meselelere bir şekilde temas etmiştir. Hem klasik hem de modern dönem ilim dünyasına hâkim olan Elmalılı, bu özelliği sayesinde farklı alanlardaki pek çok meseleye değinmiş ve bu meselelere bütüncül olarak yaklaşma başarısı göstererek orijinal fikirler ortaya koymuştur. Elmalılı'nın bu özelliği sayesinde, Hak Dini Kur'an Dili isimli eseri tefsir literatürü içerisinde önemli bir konuma yerleşmiştir."[34]

Ateş'in bilimsel yaklaşımı konu edinen bir araştırmada yazar, Ateş hakkında şu satırları kaleme almıştır: *"Süleyman Ateş, Kur'an âyetlerinin bilimle çelişmeyeceğine vurgu yapmaktadır. Kur'ân'ın kâinatın yaratılışı, insanın ve canlıların ortaya çıkışı ve tabiat yasaları hakkında söylediklerinin hiçbir zaman eskimeyip, ilmin verilerine tamamen uygun düştüğü görüşündedir. Yazmış olduğu tefsirinde de bu felsefesi görülmektedir."*[35]

Diyanet İşleri Eski Başkanı Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu, Ateş'in tefsiri hakkında övgü dolu şu cümleleri kurmuştur:

> "Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri (Ateş'in tefsiri), çağdaş tefsîr olma özelliklerine sahip bir eserdir. Öyle bir eser ki, hem klasik İslâmî ilimlere duyulan genel ihtiyacı karşılayan bir çeşit 'ansiklopedi' yerini tutmakta, hem de modern bilgi ve düşüncenin pek çok sonucunu okuyucunun istifadesine sunmaktadır. Hem tarihe ve geleneğe saygıyla bakmakta ve onlardan yararlanmakta, hem de gerektiğinde fikri bağımsızlığın, bugünün ilim ve fikir adamı olmanın hakkını vermektedir. Özellikle bu sonuncu çabanın çok sayıda teşvikçisi kadar tenkitçisi de olması tabiî karşılanmalıdır."[36]

Ateş, yazmış olduğu tefsiri kaleme alma nedenlerinden birini şu şekilde tanımlamaktadır: "*Kur'ân'ın getirdiği eskimez İslâm'ı bütün çıplaklığıyla ortaya koymak için Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîrini yazdık ki bu eserin, Türkiye'de din alanında fikir devrimi yaptığına inanıyoruz. Kur'ân*

---

[34] Hüseyin Ay, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Düşüncesinde Yaratılış Bağlamında Istıfâ ve Tekâmül Kavramları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 43.

[35] Mevlüt Şahin, *Süleyman Ateş'in tefsirinde Kur'an'ın Çağdaş Yorumları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 20.

[36] Süleyman Ateş. "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" (Erişim 1 Eylül 2020).

İslâm'ını bütün açıklığı ve berraklığıyla ortaya koymaktadır."[37] Tefsirinin adın da anlaşılacağı üzere evrim konusunda Ateş'in farklı bir yorum getirmiş olduğunu söylenebilir.

İlk defa 2005 yılında basılan, Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sadreddin Gümüş, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı'nın kaleminden çıkmış *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri,* misyonunu: "Toplumun muhtelif vesilelerle 'Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan' çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek yeni bir Kur'an tefsiri hazırlamak olarak" tanımlamıştır. Tefsir hazırlanırken günümüz Müslümanlarının ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğu aynı zamanda klasik literatürden de istifade edildiği eserin ön sözünde belirtilmiştir.[38]

2.1. *Hak Dini Kur'an Dili* Tefsirinde Makro Evrimin İmkânsızlığı

Elmalılı Hamdi Yazır, makro evrim kuramını ele alırken kuramın müşahededen yoksun olduğu savını ortaya sürerek kurama sıcak bakmamaktadır. *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinde evrim ile ilgili şu satırları kaleme almıştır:

> "Aralarında mertebe yakınlığı bulunan hayvan cinslerini, tecrübenin aksine olarak, birbirinden istihale ettirmek veya doğurtmak ne tabiidir ne de zaruridir. Kurbağalar balıktan doğmuş demek için, görülmüş bir misale ihtiyaç vardır. Gözlenmiş bir numune olmadığı ve mantıki bir zaruret de bulunmadığı halde böyle bir hüküm, elbette fenni ve felsefî bir hüküm değildir. Bunun hangisinin hangisinden doğduğunu mantık bildiremez. Bunu ya müşahede (gözlem) ya tecrübe veya vahiy bildirir. Halbuki şimdiye kadar balıktan kurbağa, maymundan insan doğduğu asla görülmemiştir. Ve bu iddia tecrübe mahsulü olan Pastör nazariyesine de tamamen muhaliftir. Vahiy ise bize, siz insansınız insan olunuz, kardeş olunuz, hepiniz bir babanın evladısınız diyor bütün bunlardan yakîni olarak bildiğimiz bir şey varsa, o da ilk insanın arzın sinesinde doğmuş olmasıdır."[39]

Bu satırlarda Elmalılı Hamdi Yazır'ın, açıkça makro evrim karşıtı bir duruş sergilediği görülmektedir. Ona göre insanda olmadığı gibi hiçbir canlı türünün birbirinden evrilmesi söz konusu değildir. Makro evrime getirdiği eleştiride Elmalılı Hamdi Yazır'ın en önemli argümanı "Bir türden bir diğer türün doğduğunun gözle müşahede edilememesi"dir.

"*İnsanı yaratmaya çamurdan başladı.*"[40] âyetinin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır şu ifadeleri aktarmaktadır:

---

[37] Süleyman Ateş. "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" (Erişim 1 Eylül 2020).
[38] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 8-10.
[39] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/516.
[40] es-Secde 32/7.

> "O halde bunlarda halk kanunu ve 'Kün!' emrinden başka ilmî ve yakînî bir mebde-i kanunî yok iken şüphelere koşup da muhkemi bırakmanın manâsı nedir? Daha sonra Âdem'in bir değil birçok farz edilmesi de meseleyi değiştirmez. Bilakis emsali teksir eder. Lâkin akıl nokta-i nazarında bir Âdem'den fazlası da zarurî ve muhkem değildir. Mamafih ne gariptir ki babasız bir insan olmaz davasında bulunanlar bidâyette bir değil birçok babasız insanlar bulunduğuna hükmetmek istiyorlar. Bu ise ilimde ve imanda muhkemi bırakıp şüpheye koşmaktır."[41]

Elmalılı, yukarıda yaptığı izahın bütünlüğü içerisinde, net bir şekilde Âdem'den önce nebat ve hayvan varsa da insanın bulunmadığını ve onun 'Kün!' emriyle var olduğunu söylemektedir. Müellif "Kün!" emri açısından, insanın bir nebat yahut hayvan tohumundan meydana gelme konusunda şüphe etmenin bile sonucu değiştirmeyeceğini belirtmektedir.[42]

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, makro evrim fikrini Elmalılı Hamdi Yazır "imanda şüpheye koşmak" olarak nitelemiştir. O halde, ona göre makro evrim mümkün olmadığı gibi İslâm'la da çelişmektedir. Elmalılı'nın makro evrimin İslâm'la çeliştiğini söylerken kullandığı argüman, yeterli ilmî bir sebebin olmaması ve bundan dolayı muhkemin terk edilemeyeceği savıdır.

2.2. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*'nde Makro Evrim

Süleyman Ateş, insanın evrimleşerek oluşan bir varlık olduğu ve maymun soyundan gelmese de kendine has bir soydan geldiği ancak mutlaka evrim geçirmiş olduğu düşüncesindedir. Fakat Ateş'in evrim anlayışı Darwin'in kuramından birçok noktada farklılık arz etmektedir. Darwinizm'de görülen başkalaşım şeklindeki türler arasındaki evrim, Ateş'in evrim anlayışında söz konusu değildir. Ateş, türlerin sabitliği ilkesini benimsemektedir. Ona göre, hiçbir tavuğun yumurtasından kuş olmayacağı gibi, hiçbir aslanın da yavrusu köpek olması mümkün değildir. Her canlı Allah'ın koyduğu bir kanun ile kendi cinsini korumaktadır. Darwin ve onun görüşünü savunanların iddia ettiği gibi eğer maymun evrimleşip insan olsaydı, sürekli olarak maymunların evrimleşip insan olması gerekirdi. İnsanlık tarihi boyunca hiçbir maymunun evrimleşip insan olduğu görülmemiştir.[43]

> "İnsanı oluşturmak üzere yaratılan bir tür canlı, önce eşeysiz üreme (kendi kendine çoğalma) ile, başka varlıklara veya hayvanlara hiç değişmeden kendi istikametinde tekâmül edip eşeyli üreme aşamasına gelmiş, sonra da ilk defa kendisinden üremiş olan dişisiyle birleşerek bundan

41 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/284-290.

42 Yunus Emre Gördük, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını mı Söylüyor? (Süleyman Ateş'in İddiası Üzerine Bir İnceleme)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2019), 39.

43 Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*, 79.

birçok insan ve kadın yaratılmış olabilir. Bu sözümüzle biz, bütün canlıların, bir tek hücreden tekâmül edip çeşitli hayvanların bu suretle meydana geldiğini, insanın da herhangi bir hayvandan veya maymundan türediğini söylemek istemiyoruz. Mevcut canlıların hepsi tekâmül geçirmiş olabilir. Fakat hiçbirinin, diğerinden evrimleşerek bugünkü biçimine geldiği kanısında değiliz."[44]

Yukarıda alıntılanan satırlarda görüldüğü üzere Ateş, mikro evrimi mümkün gördüğü halde makro evrimi mümkün görmemektedir. Makro evrime getirdiği eleştiride kullandığı argüman, Elmalılı Hamdi Yazır'ın kullandığıyla aynıdır. Ve o, "İnsanın bu sürece (bir türün bir başka türe evrilmesine) müşahede etmemesi"dir.

Kur'ân'da geçen "nefs-i vâhide"[45] ifadesinde Ateş'e göre Hz. Âdem kastedilmemektedir. Ona göre burada insanın aslı olan ilk canlı kastedilmektedir. Ateş, bu konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmaktadır:

"İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğuna göre bütün insanlar, Âdem ile Havvâ'dan türemişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in zahirinden de bu anlaşılmakla beraber, bu konuda Kur'an'da kesin bir ifade yoktur. Modern araştırmalar, insanlığın birçok atadan, anadan türemiş olabileceği varsayımını ileri sürmektedirler. 23 Aralık 1995 tarihli Milliyet Gazetesinde, California Üniversitesinden Profesör Francisco Ayala'nın, Science Dergisinde yayınlanan makalesinde, 'homo sapiens' olarak da adlandırılan modern insanların, ortak bir anneden değil, yaklaşık 100 bin bireyden oluşan bir topluluktan geldiği savını ileri sürdüğü belirtilmektedir. Bu sav, insanlığın kökeni hakkında ispatlanmış kesin bir bilgi değil, sadece bazı kanıtlara dayanılarak ortaya atılmış bir varsayımdır. Aynı bölgede binlerce yıl yaşayan aynı cins hayvanlardan kiminin kara, kiminin beyaz olması ve farklı nesillerle aşılanma olmadığı takdirde bu renklerde bir değişim görülmemesi, mesela kara koyunun beyaz olmaması, aynı tür hayvan cinsinin de temelde bir çift hayvandan değil, birçok çift hayvandan türediğini düşündürdüğü gibi, aynı bölgede siyah beyaz ırkların da döllenme ile melezleşme olmadığı takdirde asırlardan beri, bu renk özelliklerini sürdürmeleri de yukarıdaki savı güçlendirmektedir."[46]

Ateş'in kullandığı ifadeler incelendiğinde ona göre âyette geçen tek nefisle kastedilen Hz. Âdem değildir. Müellif, bu âyetin yorumunda da kendisine has olan tarzını korumaktadır. Hz. Âdem'in atasının olduğunu söyleyerek gelenekten farklılaşmakta, fakat bu atanın yine insanımsı bir ata olduğunu söyleyerek Darwin'in teorisinden farklılaşmaktadır. Ateş'in tek

---

[44] Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*, 82.
[45] en-Nisâ 4/1.
[46] Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*, 80.

bir atadan ziyade birçok atadan türeme savını savunduğu görülmektedir. Ateş'in makro evrime yaptığı eleştiri fenni bir eleştiri olarak sınırlı kalmıştır. Bu noktada onun evrim kuramı, makro evrimden farklılaştığı halde bunun İslâm'la çelişeceği hususunda bir bilgi vermemektedir.

2.3. *Kur'an Yolu* Tefsiri'nde Makro Evrimin Müphemliği

Eserde insanın yaratılışına konu olan âyetler incelendiğinde, ilk olarak Nisâ sûresinin birinci âyetinde yer alan ibarenin açıklamasında yaratılışa yer verildiği görülmektedir. Hz. Âdem'in yaratılmasında anne ve babasının olmadığı, ilgili âyette açıkça ifade edilmiştir.[47] Bu yorumdan anlaşılacağı üzere canlıların birbirinden evrim geçirdiğini, insanın maymunumsu türden atalarının olduğunu ifade eden makro evrim kavramına doğrudan doğruya zıt bir ifade kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hicr sûresinin 28. âyeti tefsir edilirken isim vermeden evrim teorisine değinilmiş ve şunlar söylenmiştir:

> "Bununla birlikte yaratmanın gelişim ve oluşum süresiyle ilgili bilgi verilmemektedir. Kur'an için önemli olan insanın aslının toprak, yaratıcısının da Allah olduğu gerçeğinin bilinmesi, toprak gibi alelâde bir tabiat nesnesinden insan gibi muhteşem bir varlığı vücuda getiren kudretin büyüklüğüne dikkat çekilmesidir. Yaratılışta tesadüfe ve tanrısız bir tekâmüle yer yoktur. Buradaki 26-29. âyetler bize bunu anlatmaktadır. Konunun dini ilgilendiren yönü de budur. Bundan ötesinin aydınlatılması insanoğlunun, ihtiyaç duyduğu ve başarabildiği kadarıyla kendi çabasıyla antropolojide ve genel olarak bilimde sağlayacağı ilerlemeye kalmıştır. Bu konuda da henüz kesin bilimsel bir sonuca varılmış değildir."[48]

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere komisyon, İslâm'la çelişen şeyin, evrimin natüralist yorumu olduğunu düşünmektedir. O halde Tanrının müdahalesi ile planlanmış bir makro evrimi İslâm'la çelişik bulmadıkları ifade edilebilir. Bu konuda komisyonun "yaratmanın gelişim ve oluşumuna dair bilgi verilmediği" şeklindeki ifadesi, yani -mikro ve makro evrim- hakkında elde bilginin olmamasının en temel nedeni, bu konuda henüz kesin bilimsel bir sonuca varılmış olmaması ile açıklanmaktadır.

Özetle Kur'an Yolu tefsirinde kullanılan ifadelerden anlaşıldığına göre makro evrim mümkün değildir; fakat ilâhî seçilim ile gerçekleşen bir makro evrim İslâm'la çelişik de

---

[47] Karaman vd., *Kuran Yolu,* 2/12.
[48] Karaman vd., *Kuran Yolu*, 3/349.

değildir. Makro evrimin yetersiz olduğunu ifade ederken kullanılan en temel argüman ise bilimin bu konuyu kesin olarak henüz aydınlatmamış olmasıdır.

3. MÜSTAKİL ESERLERDE MAKRO EVRİMİN ELE ALINIŞI

3.1. Mehmet Bayrakdar'ın *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi* Adlı Kitabı

Bu başlık altında ele alınacak çalışma, Mehmet Bayrakdar'ın *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi* adlı kitabıdır. Yazar, eseri iki temel bölüme ayırıp ilk kısmında Müslüman bilginlerin ürettikleri evrim teorisini ele alıp, bu teorilerin bilimsel açıdan değerlerini inceleyip, birçoğunun bugünkü evrim teorisi tezlerinden daha başarılı olduğunu ifade etmektedir. Yazar, tam manada bir evrim düşüncesinin 19. yüzyılda teşekkül ettiğini söylemektedir.[49] Müellif Nazzâm (ö. 231/845) ve Câhiz'in (ö. 255/869) evrim kuramlarının pek çok yönden birbirlerine benzediğini de ifade etmektedir.[50]

Müslümanların evrim hakkında yaptığı çalışmaları ikinci bölümde aktaran yazar, kitabın sonunda bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Müellif, Müslümanların veya Batılıların yaptığı çalışmaların bilimsel olduğunu savunmanın veyahut evrimin ispatlanacağının söylenmesinin oldukça zor olduğunu, evrim teorisinin yapısı itibariyle gözlemlenemeyeceğini ve test edilemeyeceğini söylemektedir.[51]

Yazar, dinler tarihi, antropoloji, jeo-kimya ve arkeolojik deliller incelendiğinde insanın ve tabiatın belli bir ölçüde evrim geçirdiğini söylemekte; fakat bu değerlendirmeyi yaparken objektif ve bilimsel olmanın da elden bırakılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi halde bilimin yerini ideolojilerin alacağını hatırlatmakta ve darwinistlerin de insanın maymundan geldiği tezini ispatlamak için kullandıkları çalışmaların bu ideolojilere örnek olduğunu söylemektedir.[52]

Bayrakdar, Müslümanların evrimci yaratılış modellerinin din ve bilim açısından Darwin'in kuramından daha tutarlı ve daha üstün olduğunu ifade ederek, Müslümanların türlerin evrimleştiğini söylemelerine rağmen türlerin sabitliğini savunduklarını söylemektedir. Yazar, türlerin değişkenliğini savunan modern evrim kuramcılarının ise tenkit edildiğini ve bilimsel bulunmadığını söylemektedir.[53]

---

49 Mehmet Bayrakdar, *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1987), 16.
50 Bayrakdar, *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, 15.
51 Bayrakdar, *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, 15.
52 Bayrakdar, *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, 195.
53 Bayrakdar, *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, 203.

Yukarıda alıntılanan ve ifade edilen cümlelerinden anlaşılacağı üzere yazar, Müslümanların türler arası sabitliği savunduğunu ve Müslümanların yöntemlerinin daha doğru ve bilimsel olduğunu söyleyerek makro evrimi imkân dahilinde bulmadığını dolaylı olarak ifade etmektedir. O, bu pozisyonu bilimsel verilerin yetersizliğiyle ve evrim kuramının denetime ve gözleme kapalı olmasıyla açıklamaktadır. Ayrıca, türlerin değişkenliğini -makro evrimi- savunmanın bilimsel olmadığını ve tenkit edildiğini söylemektedir. Yazar bu inancın dine daha uygun olduğunu söyleyerek de makro evrimi Kur'an'a uygun bulmamaktadır.

3.2. Osman Caner Taslaman'ın *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı* Adlı Kitabı

Bu başlık altında ele alınacak çalışma, Caner Taslaman'ın *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı* adlı kitabıdır. Yazar, üç bölüme ayırdığı kitabının ilk bölümünde evrim teorisi henüz ortaya atılmadan önce felsefenin, bilimin ve biyolojinin tarihini ele almaktadır. İkinci bölümde evrim teorisinin teknik tanımını ele alan müellif, evrim teorisinin bilimsel değerini değerlendirmektedir. Üçüncü bölümde ise "Tanrı inancı, dinler ve evrim teorisi" konusunu ele almıştır. Bu çalışmayla ilgili değerlendirme konu itibariyle yazarın üçüncü bölümde yaptığı değerlendirmelerle ilgili olacaktır.

Müellif, Tanrı inancı ile evrim teorisi ilişkisi hakkında yapılan en büyük yanlışlardan birinin, evrim kuramını ortaya atanların veyahut evrimi mümkün gören ve evrime inananların ateist olduklarını, evrim teorisine inanmayanların ve karşı çıkanların teist olduklarının düşünülmesi olduğunu söylemektedir. Fakat durumun bunun aksine olduğunu evrim kuramına inanan pek çok teistin olduğunu ve birçok ateistin ise evrim kuramıyla ilgilenmediğini belirten yazar, "Evrime inanan ateist, inanmayanlar ise teisttir." şeklinde yapılan özdeşleştirmenin yanlış olacağını düşünmektedir.[54]

Taslaman, evrim teorisine inanan teistlerin, inanmayan ateistlerin olduğunu ifade ettikten sonra evrim teorisine inanç farklı felsefî pozisyonların olduğunu üç kategoride ve dokuz farklı görüşte sınıflandırmaktadır. Sınıflandırmayı şu şekilde yapmaktadır:

A- Evrim Teorisini kabul edenler

1. Evrim Teorisine inanan agnostikler

2. Evrim Teorisine inanan ateistler

3. Evrim Teorisine inanan teistler

---

[54] Caner Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017), 192.

B- Evrim Teorisini reddedenler

1. Evrim Teorisine inanmayan agnostikler

2. Evrim Teorisine inanmayan ateistler

3. Evrim Teorisine inanmayan teistler

C- Evrim Teorisine karşı agnostik kalanlar

1. Evrim Teorisi bilinemez diyen agnostikler

2. Evrim Teorisi bilinemez diyen ateistler

3. Evrim Teorisi bilinemez diyen teistler[55]

Yazar, "Evrim teorisi ve Tanrı'nın varlığı birbirlerinin çelişiği midir?" adını verdiği başlığın altında evrim teorisinin doğrulanması durumunda Tanrı'nın varlığının yanlışlandığını söylemenin hata ve mantık kurallarına aykırı olduğunu söylemektedir. Yazar, evrim teorisine en objektif gözle teistlerin bakabileceğini şu sözleriyle iddia etmektedir:

> "Aslında Evrim Teorisi'ne en tarafsız gözle bakma imkânına sahip olanlar teistlerdir. Çünkü teist ontoloji, Evrim Teorisi'ni hem kabul edecek hem de reddedecek imkânı içinde barındırır. Oysa ateistlerin aynı objektif tavrı Evrim Teorisi'ne karşı göstermeleri kolay değildir. Çünkü materyalist-ateist ontoloji, birbirlerinden bağımsız ortaya çıkan canlı türlerini sadece maddi evren içinde kalarak açıklama konusunda Evrim Teorisi dışında bir alternatife sahip değildir. Bu husus, teistlerin Evrim Teorisi'ne daha önyargılı yaklaştığına dair genel önyargıya tamamen zıt bir durumu ifade etmektedir."[56]

Yazar, evrim teorisine karşı alınabilecek pozisyonları açıkladıktan sonra kendi pozisyonunu ise şu satırları dile getirerek ifade etmektedir: *"Evrim Teorisi'nin mekanizmaları ve canlıların tarihiyle ilgili birçok hususun henüz tam aydınlatılmamış olduğunu düşünmekle beraber, mevcut bilimsel açıklamalar içinde Evrim Teorisi'nin en başarılı açıklama olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden kendimi 'Evrim Teorisi'ne inanan-teist' kategorisinde görüyorum.*"[57] Yazar, makro evrimin mümkün olduğunu söyleyen bilimsel görüşlerle Tanrı ve İslâm inancı arasında hiçbir problemin olmadığını belirtmektedir.[58]

Taslaman, evrim teorisine karşı bilinemezci bir tavır almayı tavsiye etmektedir. Dinsel açıdan evrim kuramını kabul etmenin veya reddetmenin zaruret olmadığını hatırlatan yazar,

---

55 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 193.
56 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 207.
57 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 211.
58 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 212.

bu teoriyi reddetmek için teistik bir sebep ve gerekçe bulamadığını da söylemektedir. Bunun sebebini ise tanrısal hikmetin ne olduğunun bilinmemesine bağlamaktadır. Ona göre bir teistin kabul edemeyeceği durum, evrenin veya canlıların tesadüfen oluştuğunun iddia edilmesidir.[59]

Yazar, teolojik açıdan agnostik bir tavır takınsa da bilimsel açıdan evrim kuramını başarılı bir kuram olarak ifade etmektedir.[60] O, teistler ve kutsal kitaplar açısından ilk türün yaratılması kadar önemli bir hususun bir anne ve babadan doğan bebeklerin türünün ilk yaratılmış üyesi kadar Tanrı'nın bir eseri olmasının önemine dikkat çekip anne ve babadan var olmak nasıl aracı bir sebepse türlerin birbirinden var olmasını da bir ara sebep olarak görmekte ve bunun tanrısal yaratılışa aykırı düşmediğini belirtmektedir.[61]

Taslaman, daha sonraki bölümde ise topraktan yaratılmanın evrim kuramı ile çelişmeyeceğini ispatlamaya çalışmaktadır. Taslaman topraktan yaratılmanın sadece Hz. Âdem'e has bir durum olmadığını "Sizi topraktan yarattık"[62], "İnsanı çamurdan yarattık"[63] âyetlerini delil göstererek ispat etmeye çalışmaktadır. O'na göre topraktan yaratılma şu anlama gelmektedir:

> "Vücudumuzda her dakika yüz milyonlarca hücre ölmekte ve yüz milyonlarca yeni hücre oluşmaktadır. Bunların hammaddesi ise çamurun değişime uğraması olan yediğimiz bitkisel ve hayvansal gıdalardır, yani biz de her an çamurun değişime uğramalarıyla oluşmaktayız. Her bir insanın vücudu, her an, hayvan ve bitki bedenlerinden oluşmaktadır; yediğimiz elma ve tavuk 'biz' olmaktadır. Zaten bu yüzden de bizim bedenimizde olup da toprakta olmayan hiçbir element mevcut değildir."[64]

Yazarın eseri değerlendirildiği zaman makro evrim inancının İslâm inancı ile hiçbir şekilde çelişmediğini ifade ettiği görülmektedir. Yazar, bu savını evrim kuramının en geçerli bilimsel açıklama olması ile temellendirmektedir. Aynı zamanda felsefî olarak Tanrı inancının var olmasıyla evrim kuramının bir arada olabileceğini söylemektedir. Taslaman, evrim kuramını bilimsel olarak en geçerli açıklama olarak bulmasına rağmen bu konuda "teolojik agnostisizm" adını verdiği pozisyonda nitelemekte ve okurlara bunu tavsiye etmektedir.

---

59 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 213-214.
60 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 215.
61 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 254.
62 el-Hac 22/5.
63 el-Mü'minûn 23/12.
64 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 265.

3.3. Mustafa Öztürk'ün *Kur'an ve Yaratılış* Adlı Kitabı

Bu başlık altında ele alınacak çalışma, Mustafa Öztürk'ün *Kur'an ve Yaratılış* adlı kitabıdır. Yazar, eserinde yaratılış meselesini üç bölümde ele almaktadır. Eserin ilk bölümünde çalışmanın amacından ve yaratılış ile ilgili kavramsal çerçeveden bahseden Öztürk, konuyu ele almadan önce şu hatırlatmaya yapmaktadır:

> "Vahyin nüzûlünün boşlukta değil, belli bir tarihsel ve toplumsal vasat içerisinde gerçekleştiği hususunda şüphe bulunmadığı gerçektir. Buna göre hem ilk ve aslî manayı tespit edebilmek hem de tefsir ve te'vilde ne derece isabet edebildiğini görmek için öncelikle nüzûl dönemindeki ortamı anlamaya çalışmak kaçınılmazdır."[65]

Öztürk, Allah'ın isimlerinden yaratılışı ifade eden kavramları tek tek değerlendirip bu isimlerin kozmolojik veyahut biyolojik yaratmayla bir ilişkisinin olmadığını söylemektedir. O, Kur'an'ın yaratmaktan kastının, âlemin ilâhî kudretin eseri olduğunun vurgulanması ve bunun tesadüfle açıklanamaması olduğunu söylemektedir. Yaratılışı ifade eden kavramların ve yaratılış âyetlerinin insanların kavraması için temsili olarak anlatıldığını belirten yazar, Kur'an'ın bilimsel yaratma ile ilgili herhangi bir savının olmadığını söylemektedir. Ayrıca o, Kur'an için asıl ve tek önemli konunun Allah'ın mutlak yaratıcı olduğu gerçeğinin hatırlatılması olduğunu ifade etmektedir.[66]

Eserinin ikinci bölümünde kozmolojik yaratılışı anlatan yazar, üçüncü bölümde biyolojik yaratılışı "Âdem, Beşer ve İnsanın Yaratılışı" başlığı altında değerlendirmiştir. İnsanın yaratılışının Kur'an'da iki farklı boyutunun olduğunu söyleyen yazar, ilk boyutta beşerin su çamur ve topraktan yaratılma boyutunu; ikinci boyutta ise anne rahminde meni aracılığıyla aşama aşama yaratılma boyutunu ele almaktadır. Daha sonra o, "*Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişler. Allah da 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti.*"[67] âyetini ele alarak, burada geçen "halife yaratacağım" ifadesinin, insanın yaratılış keyfiyetini anlatmaktan öte, insan oğlunun yer yüzünde nesilden nesile varlığını idame ettirecek bir varlık olarak kılınması anlamında olduğunu söylemektedir.[68]

---

65 Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017), 13.
66 Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 43-47.
67 el-Bakara 2/30.
68 Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 168-170.

Öztürk, insanın yaratılışından bahseden âyetlerin hemen hepsinde, genel olarak yatılışın keyfiyetinden öte kâfir müşriklerin nankörlüğüne ilişkin özel bir bağlamdan bahsedildiğini söylemektedir. Yazar buna delil olarak ise "*İnsan, bizim, kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir*."[69] ve "*Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?*"[70] âyetlerini getirmektedir.

Müellif, yaratılışla ilgili âyetlerin bir kısmını ele aldıktan sonra bu âyetlerin pek çoğunun insanın yaratılışından bahsetmediğini, teknik bilgi içermediklerini ve bilimsel bilgi paylaşmadıklarını ifade etmektedir.

"Kur'an'da Toprak Çamur ve Sudan Yaratılış" başlığını verdiği kısımda ise Öztürk, "*Sizi topraktan yaratması onun kudretinin göstergelerindendir. Sonra birer beşer olarak yer yüzünde üreyip çoğalmaktasınız*"[71] âyetini delil getirip topraktan yaratılmanın sadece Hz. Âdem'e has olmadığını ifade ederek topraktan yaratılış meselesinin anlamının açık olduğunu söylemekte ve bunun da şu anlama geldiğini belirtmektedir: "*Allah bizi meniden, meniyi de potansiyel olarak uzuvların bir parçası demek olan faydalı besinlerden meydana getirmiştir. Bu besinler ya hayvanların etlerinden, sütlerinden, yağlarından yahut bitkilerden oluşur. Hayvanların gıdası da bitkilerdir. Fakat bitkiler toprakta vücuda gelir.*"[72]

Yazar, bu ifadelerinden sonra yaratılışla ilgili Allah'ın anlatmak istediği mananın, Allah'ın yaratma ve ölümden sonra diriltmeye kâdir olduğu mesajının bilinmesi olduğunu söylemektedir. Ve buradan çıkacak bir diğer mananın ise, peygambere karşı kibirlenen müşriklere topraktan yaratıldıklarını söyleyerek alçakgönüllü olmaya çağırmak olduğunu dile getirmektedir.[73]

Bütün bu açıklamaların ardından Öztürk, evrimle ilgili görüşlerini ifade etmektedir. Evrim kuramının modern bilimin temel yapı taşı olduğunu ifade eden yazar, evrim teorisinin Kur'an'a ters düşmediğini ifade ettikten sonra Kur'an'ın insanoğlunun ne şekilde yaratıldığı hakkında bilimsel ve felsefî bir izahta bulunmadığını söylemektedir. Yazar, aynı zamanda evrim kuramının Kur'an'a dayandırılmasına da karşı çıkarak ve bunu savunmanın doğru olmadığını ifade etmektedir. Son söz olarak da okuyuculara, Taslaman'ın eserinden yapmış

---

69 Yâsîn 36/77.
70 Yâsîn 36/78.
71 er-Rûm 30/20.
72 Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 194.
73 Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 198.

olduğu alıntıyla Tanrının hangi yaratılış yöntemini kullandığını bilmediğimizi söylemekte ve okuyucusuna bu konuda agnostik olarak kalmalarını tavsiye etmektedir.[74]

Öztürk, evrim kuramının İslâm inancı ile çelişmeyeceğini söylemekte ve bunu sarih cümlelerle ifade etmektedir. Öztürk'ün kaygısı, bu kuramın Kur'an'la çelişeceği düşüncesinden ziyade bu kuramın Kur'an tarafından ortaya atıldığının söylenmesi veya bu kuramın Kur'an'la çeliştiğinin söylenmesidir. Öztürk, evrim kuramı ve İslâm inancıyla ilgili pozisyonunu, filolojik deliller ve âyetlerin bağlamlarının vermiş olduğu mesajlarla savunmaktadır. Evrimi modern bilimin temel taşı olarak ifade eden yazarın bilimselliği de dikkate aldığı görülmekte ve yaratılışın keyfiyeti hususunda agnostik olarak kalmayı tavsiye ettiği görülmektedir.

3.4. Mustafa İslâmoğlu'nun *Tabiat ve Kur'an Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim* Adlı Kitabı

Bu başlık altında ele alınacak çalışma, Mustafa İslâmoğlu'nun *Tabiat ve Kur'an Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim* adlı kitabıdır. Yazar, dört bölüme ayırdığı kitabının ilk bölümünde kozmolojik yaratılışı ele almaktadır. İkinci bölümde, ilk insanın yaratılışını ele alan müellif bu bölümde ilk insanın yaratılışa dair bilgi kaynaklarını maddeler halinde sıralamaktadır. İlk maddede tabiat âyetlerinin değerlendirilmesi gerektiği bunların da tabiatın Kur'an'ı olduğunu söylemektedir. Yazar tabiattan çıkacak bulguların Kur'an tabiatı ile uyum içerisinde olduğunu belirtmektedir. İkinci maddenin ise vahiy âyetleri olduğunu ifade eden yazar, bu âyetlerinde tabiat âyetlerine işaret ettiğini hatta tabiat âyetlerinin vahiy âyetlerinden önce geldiğini söylemektedir. Diğer maddelerin ise Müslüman rivâyet kültürü, isrâiliyyât, mitoloji ve efsaneler olduğunu fakat bunların güvenilir olmadığını söylemektedir.[75]

İslâmoğlu, ikinci bölümde elementer yaratılış alt başlığının altında, topraktan yaratılma konusunu ele almaktadır. O, topraktan yaratılmanın Hz. Âdem'e has olmadığını hatırlatarak bütün insanların topraktan yaratıldığını "*Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir 'alaka' dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir 'mudga'dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım…*"[76] âyetini delil olarak sunmakta ve bütün

---

74 Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 221-236.
75 Mustafa İslâmoğlu, *Tabiat ve Kur'an Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 95-98.
76 el-Hac 22/5.

insanlar dünyaya nasıl geldiyse Hz. Âdem'in de aynı şekilde geldiğini belirtmektedir. Yazar, ilgili kısmın sonunda topraktan yaratılmanın iki şeyi kastedebileceğini söylemektedir: Bunlardan ilkinin elementer yaratılışı ifade etmesi ikincinin ise biyolojik gelişim sürecinde besin türlerinin tümünün kaynağının toprak olması.[77]

Yazar, ikinci bölümde "Biyolojik Yaratılış Süreci" adını verdiği başlıkta, evrim kuramı ile İslâm inancını değerlendirmektedir. İslâmoğlu, İslâm'la çelişki ve çatışma halinde olanın evrim ve evrim teorisi değil, materyalist evrim teorisi olduğunu söylemektedir. O, Allah'ın dini ile Allah'ın yönteminin çelişki içerisinde olmayacağını bundan dolayı da evrimin iradeli bir öznenin bilinçli tasarımı olduğunu ve bunun ilâhî bir kanun olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, bu kuramın evrim teorisinin kurucusu olan Darwin'i aştığını ve materyalist felsefenin ve ateizmin ideolojisi haline geldiğini söylemektedir.[78]

Müellif, üçüncü bölümde Hz. Âdem'in ebeveyninin olup olmadığı konusunu ele almakta, insanın yaratılışında mevcut olan bütün işlemlerin ilk insandan günümüz insanına kadar aynı şekilde geçerli olduğunu söyleyerek, Hz. Âdem'in de babasının olduğunu ifade etmekte fakat onun babasının insan değil "beşer" olduğunu söylemektedir. Ayrıca, beşere ilâhî ruh üflendiği zaman onun "insan"a dönüştüğünü söylemektedir.[79]

İslâmoğlu, yine üçüncü bölümün içinde "Âdem'e dair Bilimsel ve Mitolojik Veriler" adını verdiği alt başlığın içerisinde makro evrim konusunu ele almıştır. Beşer türü içerisinden ruh üflenmiş olan türe bilimsel dilde "homo sapiens" adının verildiğini söylemektedir. Bu kavramın da akıllı insan anlamına geldiğini söyleyip kendi üzerine düşünebildiği için bu adla isimlendirildiğini söylemekte, Kur'an'la ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır:

> "Homo sapiens, beşer türlerinin içerisinden seçilerek, ruh üflenen ve bu sayede akıl-irade-vicdan sahibi sorumlu bir varlık olan insan türüne verdiği isimdir. Kendine benzer türler içerisinde bedence en gelişmişi olduğu için, bu tür seçilerek ruh üflenmiştir. el-Bakara 30'da meleklerin 'Yer yüzünde fesat çıkaran ve kan döken birini mi atayacaksın?' diye endişelerini dile getirdikleri türün bu homo sapiens olduğunu düşünüyoruz."[80]

Müellif, "Evrim Teorisi" adını verdiği dördüncü bölümde evrimin tanımına dair teknik bilgileri verdikten sonra, evrim teorisi karşıtlığını eleştirdiği bölümle eserine son vermektedir. Buna göre o, din adına yapılan evrim karşıtlığının iman ile de çeliştiğini

---

[77] İslâmoğlu, *Yaratılış ve Evrim*, 131-134.
[78] İslâmoğlu, *Yaratılış ve Evrim*, 145-147.
[79] İslâmoğlu, *Yaratılış ve Evrim*, 193.
[80] İslâmoğlu, *Yaratılış ve Evrim*, 251.

söylemektedir. Ayrıca, Allah'ın canlıları evrim ile yaratmaya da kâdir olduğunu hatırlatarak bunun aksini iddia etmenin Allah'ı sınırlayacağını Allah'ın ise sınırsız ve mutlak olduğunu söylemektedir.[81]

Görüldüğü üzere İslâmoğlu, makro evrim kuramını İslâm inancına aykırı bulmadığını ifade etmiş hatta bunun gerçekleştiğini söyleyip vahyinde buna işaret ettiğini belirtmiştir. O, bu savını tabiat âyetleri adını verdiği bilimsel ve biyolojik verilerle savunmakta ve teolojik delillerle de desteklemektedir. Yazar bu konuda bir taraf olmayı tercih etmekte ve bunun vahiyden önce geldiğini belirtmektedir. Bu tarafın da Allah'ın insanı makro evrim ile yarattığı düşüncesi tarafı olduğu yukarıda ifade edilen kısımlarda ifade edilmiştir.

3.5. İbrahim Sarmış'ın *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması* Adlı Kitabı

Bu başlık altında ele alınacak çalışma, İbrahim Sarmış'ın *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması* adlı kitabıdır. Yazar, ilgili konuya öncelikle insan-beşer ayrımı yaparak başlamaktadır. Kur'an'ın, insanın öncelikle beşer olarak yaratıldığını söyleyen müellif bu beşerî, irade sahibi olmayan zihinsel kavrama gücünden eksik olarak tanımlamaktadır. Maddi bedenden ibaret olan beşere ruh üflenince onun İnsan/Âdem olduğunu ifade eden yazar, bu savına delil olarak "*Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişlerdi. Allah da 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti.*"[82] âyetini delil olarak getirmektedir.[83]

Sarmış, "İnsanın Yaratılması ve Âyetlerin Pozitif Bilimin Verileriyle Açıklanması" adlı başlığın altında modern isrâiliyyât adını verdiği pozitif bilimlerin kuramları ve bulguları ile Kur'an'ı yorumlamanın doğru olmadığını ifade etmektedir. Yazar, insanın varoluşunun su ve toprak olduğu anlayışının yerine suda evrimleşerek tekâmül eden evrimci anlayışı benimsemenin de kabul edilebilir olmadığını söylemektedir.[84]

Yazar, Kur'an'ı anlamak için bilimsel verilerin incelenmesini takdir ederken, bu verilerin dinin nasları gibi kesin kabul edip bunu Kur'an'a atfetmenin sakınılması gerektiğini düşünmektedir. Müellif, buna sebep olarak da bilimsel bulguların yanlışlanmaya ve

---

81 İslâmoğlu, *Yaratılış ve Evrim*, 309.
82 el-Bakara 2/30.
83 İbrahim Sarmış, *Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016), 39-40.
84 Sarmış, *Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması*, 126.

değişmeye açık olduğu fakat nasların ise kesinlik içerdiği ve değişmeye açık olmadığını söylemektedir.[85]

Müellif, "Evrim Teorisi, Sünnetullah ve İslâm'ın Söyledikleri" adını verdiği bölümde bütün canlıların tekâmül yasasına tabi olduğunu belirtmekte; fakat bunun amaçsızlık ve tesadüfle gerçekleştiğini söyleyen materyalist felsefenin aksine sünnetullah ile gerçekleştiğini söylemektedir.[86]

Sarmış, Darwin'in "beşer" yerine "maymunu" koyduğunu böylelikle ilâhî ruhun üflenişini boşa çıkardığını ifade edip bunun da Kur'an'a aykırı olduğunu söylemektedir. Bu çelişkinin sebebini ise topraktan yaratılma âyetlerini bu kuramın boşa çıkarmasından kaynaklanmakta olduğunu söylemektedir. Bunun dışında ise Darwin'in kuramının biyolojik olarak yaptığı değerlendirmelerin İslâm inancı ile olumlu veya olumsuz bir ilgisinin bulunmadığını belirten yazar, Kur'an'ın bu konuda açık bir hükmünün olmadığını söyleyerek Müslümanların aksini iddia etmedikçe bu kurama muhalefet etmenin bir anlamının olmadığını şu satırlarıyla ifade etmektedir:

> "Şüphesiz Kur'an'ın kesin verileriyle çatışmadığı sürece, insanlığın yararına yapılan bütün araştırma ve çalışmaları Müslümanlar olarak alkışlayıp destekleriz. İslâm'ın ilk emrinin okumak olduğunu ve okumayı-öğrenmeyi, tabiat ve kâinat âyetleri üzerinde düşünmeyi değişik şekillerde teşvik ettiğini biliyoruz. Evrim ve tekâmül teorileri de vahiyle çatışmadığı sürece, bunlardan olup Müslümanların karşı çıkmasının bir gereği ve mantığı yoktur."[87]

Yukarıda verilen ifadelerinden anlaşılacağı üzere yazar, insanın içerisinde olmadığı bir makro evrimi kabul etmektedir. Fakat insanın makro evrime dahil edilmesi durumunda ise bu anlayışın Kur'an'a aykırı olduğunu söylemektedir. Bu savını da teolojik deliller getirerek desteklemekte, Kur'an'ın topraktan yaratılma âyetlerinin literal olarak algılanması gerektiğini söylemektedir. Yazar, istisna tuttuğu kısmı hariç evrim teorisine karşı çıkmanın bir anlamı olmadığını ve bilime saygı duyulması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bilimsel bulgular ile âyetlerin yorumlanmasını eleştiren yazar, bu konuda âyetlerin sahasıyla, bilimsel bulguların açık bir şekilde çatışmadığı durumlarda bilimin sahasının ayrı tutulması gerektiğini söylemektedir.

3.6. Mehmet Okuyan'ın *Yaratılış ve Hz. Âdem* Adlı Kitabı

Bu başlık altında ele alınacak çalışma, Mehmet Okuyan'ın *Yaratılış ve Hz. Âdem* adlı kitabıdır. Yazar, insanın nasıl var olduğu, hangi süreçlerden geçtiği ve nasıl çoğaldığı

---

85 Sarmış, *Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması*, 132-133.
86 Sarmış, *Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması*, 282-284.
87 Sarmış, *Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması*, 282-291.

sorularının cevaplanması için Kur'an'a başvurmanın elzem olduğunu ifade etmektedir. Müellif, Kur'an'ın hem "açıklayıcı" hem de "açıklanan" bir kitap olduğunu hatırlatarak yaratılış konusunun yalnızca bu çerçevede çözüleceğini söylemektedir.

Okuyan, yaratılışla ilgili âyetleri ele alırken tümel bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini ve bu konuda birkaç âyet bilmenin yetersiz olacağını söylemektedir. Bağlam bilgisinin sağlıklı anlam ortaya koymak için olmazsa olmaz olduğunu ifade eden yazar, son olarak da âyetlerin nüzûl zamanının da bilinmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.[88]

"İnsanın Yaratılış Süreci" adını verdiği bölümün altında makro evrimle ilgili fikirlerini ifade eden yazar, ilk insan türünün yaratılışında bir sürecin olduğunu, fakat bunun türler arasında bir evrimi anlatan kuramdan uzak ve bu sürecin yalnızca türün kendi içerisinde yaşadığı değişimlerden ibaret olduğunu savunmaktadır. Buna sebep olarak ise Kur'an'da türler arası geçişe en ufak bir işaretin dahi olmamasını göstermektedir. Okuyan, bu savını şu şekilde dile getirmektedir:

> "İlk insan türünün yaratılışından söz eden âyetlerde el-İnsan ve beşer kelimeleri kullanılmaktadır. Buna göre el-İnsan kelimesi insan türünü beşer kelimesi ise insanın beden yapısını ifade etmektedir. Dolayısıyla daha ilk aşamanın dile getirildiği âyetlerde beşer kelimesinin kullanılması başka ara varlıkların söz konusu edilemeyeceğinin en önemli delilidir."[89]

Yazar, Kur'an'ın pek çok âyetinde yaratılış konusunu ele aldığını fakat hiçbir âyette bugünkü iddialardan birisi olan evrimden ve ara tür olarak maymundan asla söz etmediğini ve buna dair bir ipucunun dahi olmadığını ifade etmektedir. Daha sonra da insanın cansız halden canlı hale geçtiği ilk basamağın en-Nisâ sûresinin bahsedilen "*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının*"[90] âyetindeki "nefs-i vahide" olarak isimlendirilen cevherden olduğunu söylemektedir.[91]

Müellif, makro evrimi mümkün görmemesine rağmen Hz. Âdem'in de ilk candan müteşekkil olduğunu söylemektedir. İlk beşer türünün Hz. Âdem sanılmasının yanılgı olduğunu belirten yazar "nefs-i vahide" denilen candan-cevherden bütün insanlığın yaratıldığını söylemektedir.[92]

---

[88] Mehmet Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 61-63.
[89] Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem,* 68.
[90] en-Nisâ 4/1.
[91] Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem,*76-77.
[92] Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem,* 81.

İfadelerinden anlaşıldığı üzere Okuyan, makro evrim kuramını İslâm inancına aykırı bulmaktadır. Ve bu kuramın Kur’an’la çeliştiğini ifade etmektedir. Yaratılışa dair tek bilgi kaynağının Kur’an olduğunu belirten yazar, Kur’an’da evrime işaret edilmemesini ve evveliyatın Kur’ân’da beşer kavramıyla insanlara tanıtılmasını gerekçe göstererek savını desteklemektedir. Yazarın, makro evrim kuramına karşı çıkarken kullandığı tek argümanın, teolojik argüman olduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AKADEMİK ÇALIŞMALARDA MAKRO EVRİMİN ELE ALINIŞI

Bu bölümde evrim konusuyla ilgili yapılmış lisansüstü çalışmalar, akademik makaleler ve ansiklopedi maddeleri değerlendirilecektir. Çalışmalara, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ),[93] Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu,[94] Dergipark[95] ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)[96] kaynaklarından ulaşılmıştır.

Çalışmalar değerlendirilirken, aynı zamanda evrim teorisini kabulü veya reddindeki sebepler ortaya konacak, böylelikle çalışmanın üçüncü bölümünde değerlendirilecek malzemenin bir kısmı bu bölümden sağlanmış olacaktır. Objektiflikten sapmamak adına en azından birer paragrafda olsa doğrudan alıntı ve dolaylı alıntılar yapmak, bu bölümün amaçlarından biridir. Böylelikle son bölümde yapılmış olan argümanların niteliksel olarak ifade edilmesi etik değerlerin zemininde olacaktır.

1. Doktora Tezlerinde Makro Evrimin Ele Alınışı

Evrim teorisi ile ilgili ülkemizde dört adet doktora tezi kaleme alınmıştır. Bunlar 1991 yılında Tevfik Yücedoğru'nun 'İslâm İtikadında Yaratılış', 1992 yılında Süleyman Koyuncu'nun 'Kur'an'da İnsanın Yaratılışı', ve 2008 yılında Erkan Kurt'un 'Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi' ve Osman Caner Taslaman'ın 'Evrim Teorisi, İslam ve Felsefe' adlı tezlerdir. Tevfik Yücedoğru'nun çalışmasının görüntüleme izni bulunmadığı ve kendisine de ulaşılamadığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Osman Caner Taslaman'ın çalışması kitap halinde yayımlandığı için kendisinin çalışması müstakil kitaplar başlığı altında incelenmiştir.

1.1. Süleyman Koyuncu'nun *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı* Adlı Tezi

1992 yılında Doç. Dr. Süleyman Toprak danışmanlığında yayımlanan tez[97], iki ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde insanın yaratılışını konu edinirken, ikinci

---

93 Bk. http://tez2.yok.gov.tr/

94 Bk. İsmail E. Erünsal vd. *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012).

95 Bk. https://dergipark.org.tr/tr/

96 Bk. https://islamansiklopedisi.org.tr/

97 Süleyman Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992).

bölümde insanın doğuştan getirdiği özellik ve ihtiyaçları konusunu ele almıştır. Çalışmanın bu çalışmaya konu edilecek kısmı biyolojik varoluşu kapsayan ilk bölümdür.

Yazar, evrim konusunda ortaya konmuş çalışmaları deneyden uzak, delilsiz ve mesnetsiz iddialar olarak görmektedir. Lamarck (ö. 1829) ve Darwin'in çalışmalarını ise tesadüfe dayalı yaratılışı öngören çalışmalar olarak nitelemektedir. Müellif, Darwin'in iddiasını, canlıların rastgele oluştuğu ve doğal seçilim yoluyla ayıklanıp güçlü olanların bugün var olduğu, zayıf olanların ise türlerinin yok olduğu şeklinde tanımlamaktadır.[98]

Yazar, doğal seleksiyon kavramını tanımladıktan sonra ise bu tanıma şu şekilde bir itirazla karşı çıkmaktadır:

> "Nesli tükenmiş türler vardır. Fakat, yok olan bu türler, Darwin'in savunduğu yollarla ayıklanmamıştır. Eğer ayıklanma onun dediği gibi olsaydı, bugün yaşamakta olan türün de mevcut olmaması gerekirdi. Çünkü ayıklanan sadece güçsüz olanlar değildir. Türü tükenen ve tarihe karışan fil ve dinozorlar da ayıklananlar arasındadır. Bunların yok oldukları dünyada, karınca ve emsali canlıların günümüzde hala yaşıyor olmaları 'seleksiyonu' geçersiz kılmaktadır."[99]

Müellif, yukarıda verilen itirazından sonra doğal seleksiyon tanımının cansız, şuursuz, ilimsiz bir mefhumun ürünü olduğunu söylemektedir.[100]

Koyuncu, insanın atasının maymun olduğuna dair gösterilen fosillerin zayıf olduğunu, çok güçlü bir fosil materyalinin bulunmadığını söylemektedir. Ortaya çıkan fosillerin ise türlerin sabitliliğini, atalarıyla aynı paydada olduklarını gösterdiğini ifade etmektedir.[101] Yazar, her ne kadar türlerde ufak çaplı değişim meydana gelmişse de bu değişikliklerin sadece şeklî olarak kaldığını bir türden diğer bir türe evrilme olmadığını ve bu durumun kıyamete kadar süreceğini belirtmektedir.[102]

Koyuncu, evrim teorisinin İslâm dini ile çelişip çelişmeyeceği konusunu da izah getirmektedir. Yazar, İslâm'ın, türlerin sabitliliğini yani her türe layık olan bir atanın yaratıldığını kabul ettiğini söylemektedir.[103] O, ilk erkek ve dişinin muhabbetleri olsun ve

---

[98] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı*, 37.
[99] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı,* 38.
[100] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı*, 38.
[101] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı,* 58.
[102] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı*, 51.
[103] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı*, 52.

eşeyli olarak üresinler diye kadının, erkekten yaratıldığını Aʿrâf Sûresi 7/189 ve Nisâ Sûresi 4/1 âyetlerine dayanarak iddia etmektedir.[104]

Çalışmasından aktarılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere yazar, makro evrim kuramını başarısız bulmaktadır. Bu kurama karşı kullandığı argümanlar ise bilimsel verilerin yetersizliği veya bilimsel verilerin, türlerin sabitliliğini göstermesi, evrim kuramının natüralizm felsefesini yayması ve İslâm naslarının türlerin sabitliliğini söylemekte olmasıdır.

1.2. Erkan Kurt'un *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi* Adlı Tezi

2008 yılında Prof. Dr. İlyas Çelebi danışmanlığında yayımlanan çalışma[105], üç ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde yaratılışın metafizik temellerini, ikinci bölümde Allah'ın yaratma emrini, üçüncü bölümde ise yaratma emrinin etkisinde tabiatın gerçekleşmesini ele almıştır. Müellif yaratılışı teolojik, kozmolojik ve biyolojik temelleri konu alarak değerlendirmiştir.

"*Sorunlu olmakla birlikte tabiat tarihine bilimsel bir açılım getiren evrim teorisi, metafizik bir mâna bulaşmadığı sürece, objektif verilerce desteklendiği ölçüde itibar görmeyi hak eder; fakat hiçbir durumda, türlerin yaratılışına ait metafizik bir öngörüyü saptamaz, doğrulamaz, yanlışlamaz*."[106]

Tezden alıntılanan satırlarda da ifade ettiği gibi Kurt, makro evrimin mümkün olmasının itibar görmeyi hak ettiğini belirtmektedir.

"*Tabiat tarihine ait herhangi bir bilimsel teoriye ve bu arada evrim teorisine karşı yaratılış ilkesini savunmak anlamlı değildir*."[107] Kendisinin bu konu hakkında genel tutumu alıntılandığı gibi yaratılışın ve evrimin birbirlerinin konusu olmadığı yönündedir. Bunun sebebini ise şöyle açıklamaktadır: "*Yaratılış ilkesini referans alarak evrim teorisi hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmak anlamsızdır; çünkü Yaradan'ın hangi canlı türünü hangi tarihî süreçlerde yarattığını öngörmek kurgusal bir varsayımdan öteye geçemez*."[108]

Yazar, makro evrimin varlığını imkân dahilinde görmesine rağmen evrim teorisini muteber bulmamaktadır. "*Evrim teorisinin şöhretini, muteber bir türleşme mekanizması tanımlamadaki başarısızlığına kıyasladığımızda, hak etmediği derecede itibar gördüğünü*

---

[104] Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı*, 58.
[105] Erkan Kurt, *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008).
[106] Kurt, *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi*, 107.
[107] Kurt, *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi*, 107.
[108] Kurt, *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi*, 107.

düşünebiliriz."[109] Yazar'ın teoriye getirdiği eleştiride kullanmış olduğu argüman ise bilimsel verilerin yetersiz olmasıdır.

2. Yüksek Lisans Tezlerinde Makro Evrimin Ele Alınışı

Hüseyin Çelik'in 'Fahrettin Razi'ye Göre İnsanın Yaratılışı' adlı yüksek lisans tezi, makro evrimi konu edinmediği için, Bilgehan 'Bensu Tortuk'un İbn-i Rüşt' felsefesinde yaratılış meselesi biyolojik yaratılışı konu edinmediği için kapsam dışı bırakılmıştır. Mehmet Ergün'ün 'Rûhu'l Beyân Tefsirinde Âdem ve Yaratılış Kıssası' adlı yüksek lisans tezi Âlûsî'nin fikirlerini ele almakta olup müellifin biyolojik yaratılış ile ilgili bir kanaat kullanmaması ve çalışmanın cumhuriyet dönemi İslâmi literatür ile sınırlandırılması sebebiyle bu çalışmaya dahil edilmemiştir. İsmail Özdemir'in 'Kur'an'da Göklerin ve Yerin Yaratılışı' adlı yüksek lisans tezi yalnızca kozmolojik yaratılışı konu edindiği için, Hamza Gökdere'nin 'Kur'an'ı Kerim ve Kitabı Mukaddeste Yaratılış' adlı çalışması biyolojik varoluştan ziyade mukayeseli dinler tarihini konu edindiği için çalışmanın dışında kalmıştır.

2.1. Osman Oruçhan'ın *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç* Adlı Tezi

1994 yılında Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu danışmanlığında yayımlanan tez[110], üç ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde yaratılış modellerinden, ikinci bölümde hadis külliyatında yaratılıştan, üçüncü bölümde ise genel bir değerlendirmeden bahsetmektedir. Müellif yaratılışı teolojik, biyolojik ve kozmolojik açılardan değerlendirmektedir.

Müellif, evrime dair ortaya atılan delillerin bilimsellikten uzak olduğunu, delil olarak ifade edilenlerin yalnızca zan olduğunu, bulunan birtakım kanıtların ise aralarının hayallerle süslendiğini ifade ederek kuramın ideolojik bir zeminde kullanıldığına işaret etmekte hatta ortaya çıkan durumun Darwin'i de aştığını söylemektedir.[111]

Yazar, kâinatın kim tarafından ve hangi amaçla yaratılamayacağı sorularına cevap veremeyeceği için evrim modelinin kabul edilebilir bir model olmadığını ifade etmektedir. Yaratılışın ilâhî kaynaklı bir model ortaya sunduğunu söyleyen müellif, evrim teorisinin ise felsefî bir inanç olarak ortaya atıldığını bu nedenle de evrim teorisinin tümüyle kabul edilmesinin, insan aklının çalışma prensipleriyle uzlaşamayacağını iddia etmektedir. Yazar,

---

109 Kurt, *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi*, 108.

110 Osman Oruçhan, *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994).

111 Oruçhan, *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç*, 40-41.

sübjektif ve aklî çıkarımlar yerine ilâhî öğretiye kulak asılması gerektiğini sonuç bölümünde ifade etmektedir.[112]

Oruçhan, insanın yaratılışıyla ilgili düşüncelerini şu satırlarda dile getirmektedir:

> "İnsan, aniden tam ve mükemmel bir varlık olarak ortaya çıkmamış, normal bir insan halini alıncaya kadar bir nevi evrim geçirmiştir. Ancak bu evrim günümüzdeki evrimcilerin anladığı şekilde bir evrim değildir. İnsan bir başka hayvandan evrimleşerek bu hale gelmemiştir. İnsan Allah'ın istediği yönde bir tekâmül sürecine girmiş ve bu süreçten Allah'ın kendisine ruh üflemesiyle mükemmel bir şekilde çıkmıştır."[113]

Yazar, Allah'ın Hz. Âdem için özel bir alanı yarattıktan sonra kendisini özel bir biçimde topraktan yarattığını belirterek[114] makro evrime karşı çıkmaktadır. Oruçhan, savunduğu pozisyonunu teorinin felsefî bir inanç olması, yeterli ve objektif bilimsel verinin bulunmaması ile temellendirmektedir.

2.2. Duran Ali Yıldırım'ın *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı* Adlı Tezi

2001 yılında Prof. Dr. Durmuş Ali Kayapınar danışmanlığında yayımlanan tez[115], üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde beşerî düşünce ve kutsal kitaplarda insanın yaratılışı, ikinci bölüm de Kur'an'da insanın yaratılışı, üçüncü bölümde ise insanın yaratılışıyla ilgili bazı problemleri ele almıştır. Müellif, konuyu teolojik ve biyolojik yaratılış olarak ele almıştır.

Yazar, tezinde evrim teorisinin bilim adamlarının araştırmaları sonucunda öğrendikleri bir sonucun aksine, kendileri tarafından sürekli olarak ispat edilmeye çalışılan bir kuram olduğunu ifade ederek[116] cümlelerine başlamaktadır. Müellif, evrim teorisini zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak insanın ortaya çıkması şeklinde tanımlayıp[117] bu tanımın yaratılışa aykırı olduğunu söylemektedir. Yazar, insanın bütün organlarıyla beraber bugünkü formda yaratıldığını ifade ederek[118] makro evrime karşı bir tavır almıştır. İddiasını temellendirmek için de konuyu pek çok farklı yönleriyle ele almıştır.

---

[112] Oruçhan, *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç*, 160.
[113] Oruçhan, *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç*, 86.
[114] Oruçhan, *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç*, 161.
[115] Duran Ali Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).
[116] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı*, 64.
[117] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı*, 65.
[118] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı*, 65.

Müellif, biyolojik gelişmelerin süreklilik arz ettiğini bundan dolayı da insanın kendisinden evrimleştiği hayvanların niçin bugün evrilmediklerini sorarak, evrim kuramının başarısız bir kuram olduğunu düşünmektedir. Yıldırım, bilim adamlarının, evrime dair yaptıkları açıklamaları bilimsellikten uzak olduğunu bilmelerine rağmen teolojik sebeplerden ötürü düşüncelerinden vazgeçmediklerini söylemektedir.[119]

Yazar, öncelikli olarak arkeolojik delillerin, insanın bugünkü formundan bir başka varlıktan evrildiği görüşünün aksini ortaya koyduğunu Science dergisinden bir yazı alıntılayarak[120] ifade etmektedir. Science dergisinin dünyanın en prestijli bilimsel dergilerinden biri olduğu gerçeği göz önüne alındığında müellifin burada bilimsel bir ispat ile konumunu temellendirmeye çalıştığı düşünülebilir.

Yıldırım, arkeolojik bir delilin ardından geçmişte doğal seleksiyona maruz kalan insan türlerinin bugün bizim formumuzdan farklı olmaması gerektiğini, teolojik bir delille ifade etmektedir: Yazar, meleklerin insanın kan döken bir varlık olduklarını tanıyor olmaları gerektiğini bundan dolayı da insanın bugünkü formda yaratıldığını söylemektedir.[121]

2.3. Sezai Engin'in *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi* Adlı Tezi

2006 yılında Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Yeşil danışmanlığında yayımlanan tez,[122] iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ilâhî dinlerde yaratılış kısmını ele alan Engin, ikinci bölümde ise hadislerde yaratılış kısmını ele almıştır. Müellif, yaratılışı kozmolojik, ontolojik ve biyolojik açıdan ele almaktadır. Yazar, evrimi,

> "Fosfor, karbon gibi bilinçsiz, akılsız, yeteneksiz, bilgisiz ve cansız atomlar tesadüfler sonucunda bir araya gelmişler, yıldırımlar volkanlar, ultraviyole ışınlar, radyasyon gibi doğal olaylar sonucunda kendilerini kusursuzca organize ederek proteinleri, hücreleri, balıkları, kedileri, tavşanları, aslanları, kuşları, insanları ve tüm canlıları meydana getirmişlerdir. Evrim teorisi, yaşadıkları ortama en iyi uyum sağlayan canlıların daha çok yaşama ve çoğalma imkânı bulduklarını ve bu şekilde faydalı özelliklerini sonraki nesillere aktarabildiklerini, türlerin bu mekanizmayla evrimleştiklerini iddia etmektedir."[123]

---

[119] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı*, 104-105.
[120] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı,* 66.
[121] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı*, 68.
[122] Sezai Engin, *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).
[123] Engin, *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, 14.

şeklinde tanımladıktan sonra, Darwinci evrim teorisini, her şeyin rastgele bir araya geldiği bir kuram olarak tanımlamaktadır.[124]

Yazar, evrim teorisini tanıtırken evrimi, bir türün başka bir türe dönüşmesi olarak ifade etmekte ve bu iddianın doğru olması halinde ise ara geçiş formlarının var olmasının gerektiğini dile getirmektedir. Buna örnek olarak da yarı maymun yarı insan olan bir canlının yaşaması gerektiğini ifade ederek, bunun mümkün olmadığını söylemektedir.[125]

Engin, insanın topraktan, balçıktan, pişmiş çamurdan yaratıldığını ifade ederek İslâm anlayışına ilişkin insanın yaratılışının, yeryüzündeki canlı ve cansız varlıklardan sonra gerçekleştiğini söylemektedir.[126] Yazarın konuya ilişkin delilleri ise Âl-i İmrân 3/59, Kehf 18/37, Hac 22/25, âyetlerinden oluşmaktadır.

Yazarın evrimi yaratılış karşısında rastgelelik olarak tanımlaması ve insanın yaratılışını yer yüzündeki canlı varlıklardan sonra olduğunu söylemesiyle makro evrim karşıtı bir pozisyon almıştır. Pozisyonunu savunmada kullandığı argüman ise kuramın âyetlerle çelişmesi ve kuramın felsefî tanımlamasının yaratılışın tersi bir vaziyet almasıdır.

2.4. Sümeyye Açmak'ın *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı* Adlı Tezi

2018 yılında Prof. Dr. Mehmet Okuyan danışmanlığında yayımlanan tez[127], dört ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde Kur'an ve bilim, ikinci bölümde Kur'an ve modern bilim ilişkisi, üçüncü bölümde Kur'an ve modern bilime göre insanın kökeni, son bölümde ise Kur'an ve modern bilime göre insanın yaratılışı konularını ele almıştır. Konu ele alınırken yaratılışın teolojik, kozmolojik ve biyolojik kısımlarıyla ilgilenilmiştir.

Yazar, Kur'an'a göre insanın kökeni başlığı adı altında yedi ayrı maddede Kur'an'a göre insanın varoluşu hakkında değerlendirmeler yapıp Kur'an'ın anlatılarının/âyetlerinin mutlak olarak insanın bir anda yaratılmadığını insanın elementer yapısına işaret ettiğini belirtmektedir. Müellif, bu elementer yapı vurgusunu ise insanın tekâmül içerisinde yaratıldığının göstergesi olarak kabul etmektedir.[128]

Müellif, Darwinci evrim teorisinin tanımını yaptıktan sonra modern bilimde ileri sürülen varoluş teorilerini izah edip "*Her birinin ortak noktası, buldukları fosil kayıtlarındaki bilgilerin*

---

[124] Engin, *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, 15.
[125] Engin, *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, 14.
[126] Engin, *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, 21.
[127] Sümeyye Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
[128] Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*, 84.

günümüz insanının fiziki ve sosyal yaşamına ne kadar benzediği ve ilk insansı türlerin insan olana kadar belli bir sürenin ve aşamanın geçmiş olduğunu"[129] söylemektedir. Daha sonra teorilerin doğruluğu hakkındaki kanaatini ise şu ifadelerle belirtmektedir:

> "Onların bu konudaki açıklamalarının doğru olup olmadığı konusunda net bir şey söylemenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. İnsan, hayatın başlangıcından sonra, tam anlamıyla insan olarak mevcudiyeti yoktur, sonradan tekâmül ettirilmiştir. İnsana uzun süre sonra akıl-irade-ruh verilmiştir. İnsanın varlık sahnesine "insan" olarak çıkmasının üzerinde belirsiz uzun bir sürecin geçtiği İnsan 1. âyette belirtilmiştir. Bu sürecin ve aşamalarının mahiyeti konusunda net bir şey söylemek güçtür. Fakat gerek günümüzdeki bilim insanları gerekse şimdiye kadar insanlığın kökeni hakkında araştırma yapan insanlar, insanoğlunun bir anda ortaya çıkmadığını aksine belli bir tekâmül geçirdiğini ortaya koymuşlardır."[130]

İncelendiği üzere müellif evrim teorisini kabul etmemekle beraber kuramı da yanlışlamamaktadır. Bu konuda bilinemezci bir tavır sergileyen Açmak, geleneksel yorumdan ayrılarak insanın yaratılışının bir anda olmadığını ifade etmektedir. Yazarın bu tezini Kur'an âyetleriyle ve bilim adamlarının kanaatleriyle temellendirmeye çalıştığı görülmektedir.

2.5. Mustafa Furkan'ın *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması* Adlı Tezi

2019 yılında Prof. Dr. Mehmet Ünal danışmanlığında yayımlanan tez[131], üç ana bölümden oluşmaktadır. Yazar ilk bölümde çeşitli inanç ve dinlerde ilk insan, ikinci bölümde İslâm'da ilk insan, üçüncü bölümde modern bilimler açısından insanın yaratılışı konularını ele almıştır. Yazar, yaratılışı kozmolojik ve biyolojik olarak ele almıştır.

Müellif, Darwinci evrim kuramını bir bilimsel teori olmaktan ziyade felsefî bir görüş olarak değerlendirerek konuya girmiş ve günümüzde pek çok teorinin Darwinci evrim kuramından canlıların nasıl var olduğu hususunda daha iyi açıklamalar getirdiğini ifade etmiştir.[132]

Yazar, Darwinci evrim kuramına karşıtlığını ifade ederken 'Big Bang Teorisi' ile mukayese ederek bulunduğu konumunu temellendirmeye çalışmaktadır.

---

[129] Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı,* 96.
[130] Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı,* 96.
[131] Mustafa Furkan, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).
[132] Furkan, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması,* 125.

“Sonuç olarak, Big Bang Teorisi başka hiçbir rakip teorinin izah edemediği görünür olgulara dayanarak, diğerlerinin yapamadığı isabetli tahminleri yaparak ve bu tahminlere yanlışlama imkânı tanıyarak kâinatın fiziksel ve matematiksel modelini gâyet başarılı bir şekilde ortaya koyarak başarılı bilimsel bir teori olarak kabul edilmiştir. Üstelik Big Bang Teorisi, Evrim Teorisi’nden çok daha eskilerden başlayan bir süreçle ilgili bir teoridir. Bu teori, bir teorinin milyarca yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, bilimsel kriterleri nasıl karşılayabildiğinin de bir örneğidir. Hâlbuki Evrim Teorisi aynı başarıyı gösterememiştir.”[133]

Furkan, yukarıda verilen düşüncelerini ifade ettikten sonra evrimin, türlerin meydana gelişimi ve gelişimini ifade etmede ortaya koyduğu bir gözlem ve deneyin, deney yapma imkânına rağmen olmadığını söylemektedir.[134]

Yazar, evrim teorisinin bir deney ortaya koyamamasının ise teorinin başarısızlığını gösterdiğini ifade etmektedir. “*Başka bir bakış açısından ise, canlılar gibi dokunulabilen, deney yapılabilen geniş bir topluluktan objektif üstünlük sağlayabilecek verilerin elde edilememesi, Evrim Teorisi’nin yanlışlığının delili olarak gösterilebilir.*”[135]

Yazar, evrim teorisi karşıtlığını sarih cümlelerle ifade edip pozisyonunu ise bilimsel verilerin yetersizliği ile temellendirmeye çalışmaktadır.

2.6. Şükran Ejderoğlu *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem* Adlı Tezi

2020 yılında Prof. Dr. Lütfullah Cebeci danışmanlığında yayımlanan tez[136], iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm de evrenin yaratılışındaki tekâmül, ikinci bölüm de ise ilk insanın yaratılışı ve tekâmülü konuları kozmolojik ve biyolojik olarak ele alınmaktadır.

Müellif, tezinin ikinci bölümünde ele aldığı insanın yaratılışı ve tekâmülü kısmının son bölümünde şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Darwin, her ne kadar türlerin bitkiden hayvana, hayvandan insana doğru evrimleştiğini savunsa da İslâm âlimlerinin tekâmül nazariyesi adı altından ele aldıkları evrim düşüncesi Darwin’in görüşleriyle çok da bağdaşmamaktadır. Âlimlerin büyük bir kısmı, ilk canlı özden,

---

133 Furkan, *Kur’an’da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması*, 131.

134 Furkan, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması*, 132.

135 Furkan, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması*, 132.

136 Şükran Ejderoğlu, *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

> diğer canlı ana türlerin oluştuğunu, bunlarında kendi içinde, her türün kendi içerisinde evrimleşerek devam ettiğini savunmuştur."[137]

Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında açık bir ifadenin kaynaklarda yer almadığını ifade eden yazar, net olarak sadece Hz. Âdem'in Allah tarafından topraktan yaratıldığını ve hiçbir devamı olmayan ilk insan olduğunu belirtmektedir.[138]

Hz. Âdem'in hiçbir devamı olmayan ilk insan türü olduğunu ifade eden müellif, açık bir şekilde makro evrimin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Pozisyonunu temellendirirken ise kullandığı argüman, teolojik kaynaklara atıf ve kendisinin ifadesiyle Kur'an ve Sünnet çizgisinde İslâm'ı yorumlamaktır.[139]

2.7. Talha Komay'ın *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi* Adlı Tezi

2018 yılında Prof. Dr. Süleyman toprak danışmanlığında yayımlanan tez[140] iki ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde evrime dair teorileri ele alıp kozmolojik ve biyolojik evrim alt başlıklarıyla konuyu değerlendirmektedir. İkinci bölümde ise evrim teorisinin kelâmi eleştirisini ele almaktadır.

Yazar, evrim teorisinin bilimsel bir gerçeklik olarak adlandırılmasına rağmen hiçbir şekilde bilimsel nitelik taşımayan kabullerinin olduğunu ifade ederek[141] şu örnekleri vermektedir:

> "Maddenin veya enerjinin ezeliyeti, tabii yasaların kendiliğinden ortaya çıktıkları, protein ve DNA gibi hücre temel yapılarının tahmin edilemeyen bir şekilde rastgele ortaya çıkması, ilk hayatın bir şekilde oluşuverdiği, ara formların (geçiş türlerinin) fosilleri bulunamasa da bir şekilde var oldukları, kaynağı ve mahiyeti bilinemeyen iç güdülerin varlığı ve mutasyonun (bu zamana kadar hiç görünmese de) muntazam simetrik gelişmelere neden olabileceğine dair inançlarıdır."[142]

Müellif, yukarıda zikrettiği tüm bu görüşlerin bir ön kabul olduğunu belirterek evrim teorisinin ispatlı kısmının hiç olmadığını ve neredeyse bütün teorinin bu ön kabullere dayandığını ifade etmektedir.[143] Komay, bu sözleriyle evrim teorisini bilimsel delillerin yetersizliği ve işlevsizliği hasebiyle kabul etmemektedir.

---

137 Ejderoğlu, *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem*, 67.
138 Ejderoğlu, *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem*, 68.
139 Ejderoğlu, *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem*, 69.
140 Talha Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).
141 Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi*, 46.
142 Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi*, 46.
143 Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi*, 47.

Yazar, evrim teorisini, yaratılışın karşısına yerleştirmekte ve böylelikle makro evrimin herhangi bir şekilde var olmasının mümkün olmadığını sarih cümlelerle ifade etmektedir:

> "Her ne kadar süreç olarak bazı farklı yorumlar getirilmiş ve deneysel bilgiler ile temellendirilmeye çalışılmışsa da evrim teorisi aslında eski felsefî bir düşüncenin sistemleştirilmeye çalışılması gayretlerini yansıtmaktadır. Bu düşünce ise, varoluşu açıklayabilmek adına yaratılış karşısında kendi ideolojilerine uygun bir fikrin sunulabilmesini amaçlamaktadır. Bu tür gayretlerin neticesi olan evrim teorisi, yaratıcı ve yaratılışı inkâr eden her çevreden insanların savundukları ve geliştirmeye çalıştıkları ezeli bir kaynaktan (şu anda enerji uzayı kabul edilmekte) kendiliğinden oluşu konu edinmektedir"[144]

Yazarın, evrime karşı sunduğu argümanları, kuramın felsefî bir ideoloji olarak ortaya atılması ve kuramın bilimsellikten uzak olması ile açıklamaktadır.[145]

3. Akademik Makalelerde Makro Evrimin Ele Alınışı

Bu çalışmanın amaçlarından biri, evrim teorisi özelinde ilahiyat araştırmacılarının konuyu ele alışını değerlendirmek ve -varsa- yıllar içerisinde oluşan görüş farklılığını ortaya koymaktır. Çalışmada, makaleler incelenirken Cumhuriyet Dönemi ve Türk ilahiyatıyla sınırlandırıldığından, Cumhuriyet öncesi fikir adamları ve düşünürler üzerinde yazılmış makaleler ve Türk ilahiyatı dışında kalan araştırmacıların çalışmalarının tercümeleri kapsam dışı bırakılmıştır.

3.1. Süleyman Ateş'in "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi" Adlı Makalesi

Yazar evrim teorisini "*türlerin içinde görülen miras değişimlerini etkileyen tabiat seçimi*"[146] şeklinde tanımlamaktadır. Bu noktada müellif, evrimi mikro evrim olarak tanımlamakta ve incelenen eserlerde örneği görülmeksizin "*Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.*"[147] âyetinin, evrim kavramlarından doğal seçilime işaret ettiğini söylemektedir:

> "Farz edelim ki bir neslin bir bireyinde bir değişiklik olsun ve bu birey, kendindeki değişik özelliği taşıyan üç ürün versin. Değişiklik taşımayan bireyler de birer ürün versinler. Bu olay birkaç nesil boyunca devam ederse yaratım, şemada görüldüğü biçimde değişecektir. İşte bu, tabiatın üstün olanı seçme kuvvetidir. Tabiatın seçmesi de Allah'ın koyduğu kanundan başka bir şey değildir."[148]

---

[144] Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi*, 104.
[145] Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi*, 104.
[146] Süleyman Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975), 129.
[147] el-Kasas 28/68.
[148] Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 130.

Ateş, yine kendine özgü bir biçimde insanın var oluşunu açıklamaya çalışmaktadır:

> "Hayatın, ilkel hücreden evrimleşe evrimleşe önce basit canlıların, sonra daha üstün yapılı canlıların ve en sonunda da insanın meydana geldiği, kesin kanıtlarla ortaya konmuştur. İnsanın maymundan türediği doğru değildir. Fakat insanlarla maymunlar müşterek bir kökten türemiş olabilirler. Hatta insanı meydana getirme yolunda evrimleşirken bir türe tabi grup dumura uğrayıp maymun olabilir. Bu bakımdan insanın maymundan değil maymunun insandan türediği de düşünülebilir."[149]

Makro evrim tezi en temelde tüm canlıların ortak atalar aracılığıyla akraba olduklarını ifade eden bir kavram olduğu evrimin tanımı kısmında ele alınmıştı. Bu noktada Ateş, insanlarla maymunların bir kökten türemiş olabileceğini söyleyerek makro evrimi mümkün görmekte; fakat Darwinci evrim teorisinin zıttı olarak insanın meydana gelmesinde insanımsı bir grubun dumura uğrayıp maymun olduğunu söylemektedir. Buna referans olarak da "*Onlara aşağılık maymunlar olun dedik.*"[150] âyetini göstermektedir.

"*İnsan, maymundan değil; fakat sırf kendine mahsus bir kökten evrimleşerek bugünkü şekline gelmiştir. Bir tekâmül vardır ama bu başka hayvandan bir tekâmül değil, kendi kökünün gelişip güzelleşmesinden ibaret bir tekâmüldür.*"[151] Ateş'in bu ifadelerinden Darwinci bir tanımla makro evrimi kabul etmediği ve mümkün görmediği anlaşılmaktadır. Buna karşı getirdiği izah ise yontma taş devrinde insan türünün çeşitli materyallere işleme yapmasına ve ateşi kullanmasına rağmen günümüz maymunlarının hala bu fonksiyonları yapamaması olmuştur. Ateş'e göre Hz. Âdem, insan ile hayvan arasındaki sınır canlının nutfesinden yaratılmıştır.[152] "*Andolsun ki biz insanı karışık bir nutfeden yarattık.*" âyetinin Hz. Âdem'i de kapsamakta olduğunu belirten[153] müellif iddiasını âyetler üzerinden ortaya koymaktadır.

Makro evrimi mümkün görmeyen Ateş, iddialarını arkeolojik delillerden yaptığı çıkarımlar ve naslar üzerinden ortaya koymaktadır.

---

149 Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 131.
150 el-Bakara 2/65.
151 Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 132.
152 Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 133.
153 Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 133.

3.2. Abdülkadir Etöz'ün Evrim "Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş" Adlı Makalesi

Yazar, makalesinin hemen başında evrim teorisine birkaç eleştiri birden getirmektedir. Yapılan ve tabii olarak meydana gelen binlerce mutasyona rağmen bir canlıdan başka bir türün, organının veya dokusunun ortaya çıkmadığını ifade eden müellif, evrimin tesadüfen bile gerçek olduğu varsayıldığında, türlerin birbirlerinin organlarını taşıması gerektiğini iddia etmektedir. Aynı şekilde yazar, yüzgeçleri kuşların ve ayaklı balıkların ara formuna dair bir fosilin bulunmadığını söylemektedir.[154]

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde yazarın evrime karşı getirdiği eleştiriler ara forma ait fosillerin eksikliği ve türlerin birbirinden evrildiğine dair müşahedenin bulunmamasıdır. Bu noktada getirilen eleştiri Elmalılı Hamdi Yazır'ın evrim teorisine karşı getirdiği eleştiriyle paralellik arz etmektedir.[155]

Etöz, insanın komplike bir yapıya sahip olmasına rağmen bu komplike yapının, kaos cenderesinden kurtulup tesadüfen ortaya çıkmasının mümkün olmayıp ve bunun bilimsellikle bağdaşmadığını belirtmektedir. Yazar, tesadüflerin anlamlı bir bütünleri oluşturamayacağını, buna inanmanın masalsı olacağını söyleyip, şuursuz maddelerin varlığın açıklaması olamayacağını ifade etmektedir.[156]

Yazar, aynı zamanda evrimi bir ideoloji olarak görmektedir. Bu durumu "*Gerçekten bir müptedi bilimsel bir topluluğa üye olmak ve onlar arasında hüsnü kabul görmek istiyorsa, evrimi kabul edip ezberlemeli ve ona inanmalıdır.*"[157] şeklindeki ifadeyle belirtmektedir.

Anlaşıldığı üzere müellif, evrim teorisine karşı müşahedenin ve bilimsel verilerin yetersizliğinin yanı sıra teoriye mantıksal (felsefî) bir eleştiri getirip evrimin bir ideoloji haline geldiğini iddia etmektedir.

Sarih olarak pozisyonunu temellendiren Etöz, makro evrimi, mümkün görmemektedir. Yazar, semavî dinlerin son insanın yaratıldığına dair ittifak içerisinde olduklarını söylemektedir.[158] O halde müellifin makro evrim ile İslâm inancı arasında bir çelişki gördüğü çıkarımını yapmak mümkün gözükmektedir.

---

[154] Abdülkadir Etöz, "Evrim Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1990), 411.
[155] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/516.
[156] Abdülkadir Etöz, "Evrim Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş", 412.
[157] Etöz, "Evrim Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş", 415.
[158] Etöz, "Evrim Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş", 417.

3.3. Nihat G. Kınıkoğlu'nun "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm" Adlı Makalesi

Yazar, insanın evriminin Kur'an'dan anlaşılabileceği iddiasını ortaya sürmektedir. Buna delil olarak da şu âyetleri sunmaktadır:

"*Sonra bu az suyu 'alaka' hâline getirdik. Alakayı da 'mudga' yaptık. Bu 'mudga'yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*"[159] "*Hâlbuki, O, sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır.*"[160] "*İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti.*"[161]

Yazar, ilgili âyetleri evrime işaret olarak kabul etmektedir. Bu âyetleri örnek gösterdikten sonra iki ayak üzerinde hareket eden insanımsı varlıkların ilk defa on milyon yıl önce görülmeye başlandığını söyleyen yazar anlaşıldığı üzere bu bilgiyi el-insân sûresinin ilk âyetiyle 76/1 eşleştirmeye çalışmaktır.[162]

Yazar, evrimi mümkün gördüğü gibi makro evrimi de mümkün görüp el-Aʿrâf sûresinin 7/68-69 âyetleriyle *"Homo sapiens, Neanderthalensis, Cromagnon türleri ile insanın atası olarak kabul edilen, vücutça da onlardan üstün kıldığı*[163] *Homo sapiensin bundan 50 bin yıl kadar önce beraberce yasadıklarını göstermektedir."*[164] şeklinde izah etmeye çalışmaktadır.

İlk insan, bir mutasyon sonucu kabilesi içinde ona insan adının verilmesine neden olan özelliği kazanan Homo sapiens sapiens, kutsal kitapların deyişiyle Âdem'dir. Kınıkoğlu, bu iddiasını genetik çalışmalardan elde edilen bulgular ve fosiller üzerine yapılmış çalışmalar ile temellendirmeye çalışmaktadır.[165]

Kınıkoğlu, makro evrimin mümkün olduğunu ve buna Kur'an'ın işaret ettiğini vurgularken İslâm'ın insana akla ve bilime verdiği değeri vurgulamak adına bu yazıyı ele aldığını[166] özellikle belirtmektedir.

---

159 el-Mü'minûn 23/14.
160 Nûh 71/14.
161 el-İnsân 76/1.
162 Nihat G. Kınıkoğlu, "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm", *İslâmi Araştırmalar* 7/1 (1993/1994), 76.
163 el-Aʿrâf 68-69.
164 Kınıkoğlu, "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm", 76
165 Kınıkoğlu, "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm", 76.
166 Kınıkoğlu, "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm", 73.

3.4. İsmail Yakıt'ın "Yaratılış ve Evrim konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları" Adlı Makalesi

İsmail Yakıt'ın çalışması her ne kadar meâller üzerinde yapılan dil bilgisel bir çalışma gibi gözükse de çalışmada evrime konu olacak izahlar da yer almaktadır. Makale, bu sebeple çalışmanın kapsamı içerisine dahil edilmiştir.

Yazar Bakara sûresinin 30. âyetinin "*Hani, Rabbin meleklere 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti*..."[167] meâlciler ve müfessirler tarafından hatalı yorumlandığını söyleyerek, âyette geçen "câ'il" (جاعل) ifadesinin yaratmak değil, halife tayin etmek anlamına geldiğini ifade etmektedir.[168]

Müellif, bu ifadelerinden hemen sonra bu anlamın yaratmak anlamına gelmediğini Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Âdem'in ilk insan olmadığı gibi insanlığın da biyolojik olarak atası olmadığını belirtmiştir.[169]

"*Şurası muhakkaktır ki, fert olarak insan, insan ırkının bir cüz'üdür. İnsan ırkı da daha geniş bir bütünün yani hayvanlar âleminin bir cüz'üdür. Hayvanlar âlemi de çok daha geniş bir bütünün yani bitkileri de içine alan organik âlemin bir cüz'üdür.*"[170] Alıntılanan bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere müellif, insanı hayvanlar âleminin bir parçası olarak kabul etmektedir.

Sarih cümlelerle Hz. Âdem'in ilk insan olmadığını ve insan türünün biyolojik atası olmadığını söyleyerek makro evrimi mümkün gören bir anlayışa sahip olan müellif, filogenetik araştırmaların bu savı desteklediğini ifade etmektedir. Müellif, aynı zamanda Nûh Sûresinin 14. âyetinde yer alan "etvâran" (أطوَارًا) kelimesinin anlamının "evrim" kelimesi olduğunu söylemektedir.[171] Yakıt, makro evrimin mümkün olduğunu ifade ederken onun en temel iki savı, filolojik[172] ve filogenetik[173] araştırmalar olmuştur.

3.5. İsmail Yakıt'ın "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi" Adlı Makalesi

Yazar, evrimin Allah tarafından bahşedilmiş bir kanun olduğunu ifade ederek ilgili konuyu değerlendirmeye başlamaktadır. Yakıt, evrime karşı getirilen eleştirilerin en çok Hz. Âdem

---

167 el-Bakara 2/30.

168 İsmail Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu 2* (Nisan 2003), 229.

169 Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", 229.

170 Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", 234.

171 Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", 233.

172 Filoloji sözlükte "dili ve yazılı belgeleri, dil ve tarih açısından incelemek" anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Filoloji" (Erişim 26 Ağustos 2021).

173 Filologenetik sözlükte "soy oluş" anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Filologenez" (Erişim 26 Ağustos 2021).

üzerinden olduğunu belirtip en büyük yanılgının da bu konu üzerinde olduğunu söylemektedir. Ayrıca Kur'an'ın "Âdem" yerine "insan" ismini kullandığı ve bunun cins bir isim olduğunu söyleyerek kavramın Hz. Âdem'i de kapsadığını belirtmektedir.[174]

Yazar, "*Kur'an Âdem'i, bir yandan insanı temsil eden ve onu temel ve beşerî karakterleri açısından sembolize ederken, öte yandan beşeriyetin ilk peygamberi olarak göstermektedir. Şu hâlde, insanlığın yeryüzüne çıkışı ve evrimi konusunun, Peygamber Hz. Âdem'le hiçbir ilişiği yoktur.*"[175] şeklindeki ifadelerinde Hz. Âdem'in anlatılarının evrimle bir çelişki içerisinde olmadığını ifade etmektedir. O, Hz. Âdem'in insanların biyolojik babası olduğuna dair bir ifadenin olmadığını söyleyerek Kur'an'ın Hz. Âdem'den önce bir beşeriyetin varlığını ima ettiğini belirtmektedir.[176]

Yazar, Hz. Âdem'in biyolojik anlamda insanlığın babasının olmadığını ve öncesinde bir beşeriyetin varlığını kabul etmesiyle makro evrimi mümkün görmektedir ve bunu sarih cümlelerle ifade etmektedir:

> "Önce ilkel bitkileri, sonra tohumlu yüksek bitkileri meydana getiren hayat, daha sonra da hayvanlar âlemini basitten mürekkebe doğru ortaya çıkarmıştır. 'Biyolojik Nesil Ağacı'nın ana gövdesi ve uzantısı olan dal diyebileceğimiz insan, daha sonra akıl ve idrakine kavuşarak, organik dünyanın en mütekamil varlığı olmuştur."[177]

Müellif, izahlarını kaleme alırken ve pozisyonunu temellendirmeye çalışırken yalnızca Kur'an'ı Kerim'in âyetlerinden yararlanmaktadır. Hz. Âdem'le evrimin varlığını ispatlamaya çalışırken Nûh 71/17,[178] Kehf 18/37,[179] ve Hucurât 49/13[180] âyetlerinden; evrimin merhalelerini ispatlamaya çalışırken ise Secde 32/7-9[181] ve Hac 22/5[182] âyetlerinden

---

174 İsmail Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 5.
175 Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", 6.
176 Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", 6.
177 Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", 11.
178 "Allah, sizi yerden bitirip yetiştirmiştir."
179 "Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona hitaben, 'Yoksa sen' dedi, 'Seni topraktan, sonra nutfeden (sperm) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'a da mı inanmıyorsun?"
180 "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır."
181 "O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"
182 "Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz."

yararlanmaktadır. Müellif doğal seleksiyon konusunun da Kur'an'ın el-Kasas 28/68[183] âyetinde belirtildiğini ifade etmektedir.[184] Bu noktada yazarın, teolojik delillerden yola çıkarak evrimin var olduğunu söylemekte olduğu ifade edilebilir.

3.6. Abdülmecid Okçu'nun "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu" Adlı Makalesi

Yazar, canlı türlerinin yaratılışı bağlamındaki bütün âyetlerin metafizik kökene dayandığını, bundan dolayı da bir canlının hangi biyolojik süreçle ortaya çıktığına dair yapılan araştırmaların Kur'an'ın değil bilimsel araştırmaların konusu olduğunu belirterek ifadelerine başlamaktadır. Bu noktada yazar, metafiziksel olan ilâhî emrin bilimsel bir teoriyle doğrulanmasının veyahut yanlışlanmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.[185]

Müellif, evrimin standart bir yorumunun olmadığını, pek çok farklı yorumu içerisinde barındırdığını söyleyerek bunları ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutmuştur. Tesadüfü oluş başlığını verdiği ilk yorumu müellif delillendirmeden uzak, akıl ve bilimsellikten yoksun olarak değerlendirmektedir. Yazar, insanların ve hayvanların tek bir nefisten türemelerinin imkânsız olduğunu ve bu söylemin materyalist felsefenin etkisiyle ortaya çıktığını ifade etmektedir.[186] Evrimin tesadüfü oluşu başlığını değerlendirdiği kısımda yazar, makro evrime insan ve hayvanların tek nefisten yaratılmadığını söyleyerek karşı çıkmaktadır.

Yazar, Kur'an açısından evrimi değerlendirdiği bölümde ise Kur'an'ın, insanın bir başka canlıdan türediğini veya tekâmül ederek var olduğunu reddettiğini söylemektedir. Savını da "*O, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır*.",[187] "*Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık*."[188] âyetleriyle desteklemektedir.

Anlaşıldığı üzere Kur'an perspektifinden evrim konusuna değinen yazar, Kur'an'a göre makro evrimin mümkün olmadığı kanaatine ulaşmıştır. Bu noktada makro evrim tezine karşı getirdiği eleştiriler teolojik destekli eleştirilerdir.

---

183 "Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O'nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir."
184 Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", 12.
185 Abdülmecid Okçu, "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", *EKEV Akademi Dergisi* 17/56 (2013), 152.
186 Okçu, "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", 154.
187 es-Secde 32/7.
188 el-Hicr 15/26.

3.7. Fatih Özgökman'ın "Yaşamın Kökeni Evrim ve Tanrı" Adlı Makalesi

Özgökman, makalenin girişinde evrim teorisi üzerinden yapılan tanım ve tartışmaları, evrimin lehinde veya aleyhinde yapılan deneyleri teknik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu noktada evrim olgusu üzerinde lehte ve aleyhte yapılan itirazları değerlendiren müellif, son kısımda yapacağı değerlendirmeyi ilk kısım üzerinde yapılan çalışmalara atfetmektedir.

Müellif, evrim teorisinin bir canlı formundan birden fazla çeşidin, türün ortaya çıkmasını açıklayabileceğini fakat o "bir canlı"nın nasıl ortaya çıktığı sorusunun ise evrimin konusu olmadığını söylemektedir. "*Çünkü ilk canlı, kendisini oluşturan daha alt yapılara geri götürüldüğünde yaşamın sınırları dışına çıkılmış hale gelmektedir.*"[189]

Aynı şekilde doğal seçilim mekanizmasının doğanın düzeninin var olmasından sonra gerçekleşebileceğini belirten müellif, evrim teorisinin ilk düzenin nasıl var olduğu sorusuna cevap vermediğini ileri sürmektedir.

Yazar, yaşamın biyolojik kökenin sorunu için elde üç farklı çözümün olduğunu alıntıladıktan sonra, ilk seçeneğin ilâhî dokunuş seçeneği olduğunu fakat bunun da bilimin sınırlarını aştığını ifade etmektedir. Özgökman, ikinci seçeneğin ise yaşamın kökeni sorusunun asla cevaplanamayacağı seçenek olarak belirtip, bundan dolayı da tasarımcı bir tanrının varlığının gerekmediği bir seçenek olarak tanımlamaktadır. Yazar, bir diğer seçeneğin ise konunun bir gizem olarak kalıp Tanrının varlığı lehine yorumlanabileceğini düşünmektedir. Sebebini ise hiçbir insan cansız maddeden bir canlının ortaya çıkacağını gösteren bir delile sahip olmaması ile açıklamaktadır. Yazar, 'RNA' gibi moleküllerin kendilerini kopyalayabildikleri kabul edilse dahi ilk hücrenin Tanrı tarafından tasarlandığı fikrini çürütmeyeceğini ortaya koymaktadır.[190]

Bu noktada müellif, makro evrimin herhangi bir şekilde tasarımcı fikrine karşı olmadığını açıkça belirtmektedir. Fakat makro evrimin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında net bir kanaat kullanmamıştır.

3.8. Kenan Çamurcu'nun "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı" Adlı Makalesi

Yazar, evrim teorisi konusunun, felsefî ve bilimsel faaliyetler kapsamında olması gerektiğini fakat çoğu zaman da ideolojik ve politik kutuplaşmanın malzemesi olduğunu belirterek

---

[189] Fatih Özgökman, "Yaşamın Kökeni Evrim ve Tanrı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (2013), 74.
[190] Özgökman, "Yaşamın Kökeni Evrim ve Tanrı", 75.

cümlelerine başlamaktadır. Çamurcu, bu ideolojik tartışma zemininden mütevellit evrim teorisinin inanca karşı olarak algılandığını ve evrim düşüncesi kabul edildiğinde inancın yok olacağı düşüncesinin inananlarca benimsenmekte olduğunu ifade etmektedir.[191]

Müellif, evrim teorisini ortaya atan bilimsel metodun ve bu metodun kullanılarak inancın sağlamasının yapılmasının doğru olmadığını ve bu durumun inancı başkalaştırmaya sebebiyet vereceğini söylemektedir.[192] Çamurcu, bilimsel bir tartışmayı dinsel bir kimliğe büründürmeyi de doğru bulmamaktadır, kendisi bunu şu şekilde ifade etmektedir:

> "Çünkü evrim, bilimsel veya felsefî bir tartışma konusudur ve İslâm'ın inanç sistemiyle doğrudan ilgili değildir. İnançla ilgili hale gelmesi veya getirilmesi ise ya ateizm eliyle inançsızlığı beslemek için ya da anti-evrim ilahiyatçıları tarafından sözde inancı güçlendirmek üzere yapılmaktadır, ama sonuçta her ikisi de aynı amacı gerçekleştirmektedir: Bilimsel bir tartışmayı dinselleştirmek!"[193]

Müellif, evrimi inanç konusu olarak görmeyen araştırmacıların, inanç noktasında bir şüphelerinin olmaması gerektiğini ifade ederek, Kur'an'ın hiçbir yaratılış âyetinde İbrânî kaynakları ve bilimsel bilgileri teyit edecek bilginin olmadığını söylemektedir. Aynı şekilde türler arası geçişin -makro evrimin- Kur'an âyetlerinden yola çıkarak anlaşılamayacağını da ileri sürmektedir.[194] Bu noktada müellifin, makro evrimin mümkün olmasının İslâm inancı ile çelişmeyeceğini düşündüğü ifade edilebilir. Kendisi, bu düşünceyi, Kur'an'ın hiçbir âyetinin engel olmadığını söyleyerek savunmakta ve evrimin bilimsel düşüncesinin bir konusu olup dînî inançla ilişkili bir durum olmadığını hatırlatarak[195] sözlerine son vermektedir.

3.9. Mustafa Çakmak'ın "Evrim Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit Midir?" Adlı Makalesi

Yazar, dinlerin en önemli iddiasının âlemin ve canlıların Tanrı'nın kudretiyle yaratıldığı ve tasarlandığı iddiası olduğunu ifade etmektedir. Yazar, tanrının yaratma anında hangi metodu kullandığının bilinmemesinden kaynaklı olarak evrim teorisi konusunda inananların,

---

[191] Kenan Çamurcu, "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı", *Misbah; İslâmi Düşünce ve Araştırma Dergisi* 1/2 (2012), 189.
[192] Çamurcu, "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı", 189.
[193] Çamurcu, "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı", 189.
[194] Çamurcu, "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı", 193.
[195] Çamurcu, "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı", 194.

agnostik bir tavır alması gerektiğini ifade edip yaratılışın nasıl gerçekleştiği konusunun birincil derecede önemli olmadığını söylemektedir.[196]

Müellif, teleolojik delilin (yaratıcı ve tasarlayıcı tanrı fikrinin) yanlışlanmaması için bir öneride bulunmaktadır:

> "Evrim teorisinin teleolojik delili yanlışlamasının mümkün olmadığını göstermenin en iyi yolu, teorinin biyolojik tartışmalarına yoğunlaşmak yerine tartışmayı metafizik alana kaydırarak daha felsefî bir tartışmayı tercih etmektir. Zira türlerin birbirinden evrimleştiğinin bilimsel olarak tatmin edici kanıtlarının olmadığı iddiası, bugün değilse bile gelecekte anlamsızlaşabilir. Ya da paleolontologlar bugün değilse bile yarın evrim teorisini destekleyen daha tatmin edici bulgulara ulaşabilirler. Dolayısıyla evrim teorisinin canlıların oluşumu ve evrimleşmesinde bilinçsiz doğal süreçleri öngören yaklaşımının, teleolojik delile dönük bir tehlike içermemesi için biyolojinin deneyin ve gözlemin konusu olan argümanlarını kullanmak yerine daha felsefî bir dil kullanmayı tercih etmenin delilin ikna ediciliği açısından çok daha akıllıca bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz."[197]

Yazar, yaratılış konusundaki muğlaklığın Tanrı tarafından yorumlanmaya açık bir alan olarak bırakıldığını iddia etmekte, böylelikle Tanrı'nın evrimle insanı var edeceği yorumunun yapılmasının önünde dînî bir engel olmadığını söylemektedir. Ayrıca, asıl araştırılması gerekenin, hangi sürecin insanı bilinç sahibi yaptığının ve maddenin algıya ve bilince nasıl büründüğünün sorulması olduğunu söylemektedir.[198] Bu noktada yazara göre makro evrim tezinin İslâm ile çelişmediğini söylemek mümkün gözükmektedir.

3.10. Mustafa Alıcı'nın "İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrim Tartışmaları" Adlı Makalesi

Müellif, Kur'an'ı bilimsel çabalar ve felsefî düşünceler üretmeye teşvik eden bir kitap olarak tanımlamaktadır.[199] Yine Kur'an'ın inanan insan için inandıklarıyla bildikleri arasında uyum içerisinde olması gerektiğini bildirdiğini söylemektedir. Yazar, Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin din ile bilim ilişkisinin birbirlerinden bağımsız olduğunu; fakat İslâm da din ile bilimin süt kardeş olarak ele alındığını belirtmektedir.[200]

---

[196] Mustafa Çakmak, "Evrim Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit Midir?", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2013), 76.
[197] Çakmak, "Evrim Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?", 78.
[198] Çakmak, "Evrim Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?", 80.
[199] Mustafa Alıcı, "İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrim Tartışmaları?", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/14 (2018), 80.
[200] Alıcı, "İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrim Tartışmaları?", 88.

Yazar, Hıristiyanlıkla ve Yahudilikle kıyaslandığında, Kur'an'ın evrenin ve insanın yaratılışında aniliğin aksine merhale merhale oluşumunu söylediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Kur'an'ın katı yaratılış felsefesini benimseyen yaratılışçılarla materyalist-evrimci felsefenin arasında orta bir yol izlediğini söylemektedir. Bu bağlamda Alıcı Kur'an'ın evrim teorisini ele alışını şu ifadelerle tanımlamaktadır: "*Bir tarafta yaratma eylemindeki teferruat ve karmaşıklığa vurgu yaparak imanı sağlamlaştırırken diğer taraftan bilimle fenle uğraşan kendi dindarına, modern evrimci biyolojinin verilerini sağlıklı değerlendirebilecek ipuçlarını sunmaktadır*."[201]

Çalışmasından alıntılanan ifadelerden anlaşılacağı üzere yazar, Kur'an'ı, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından farklı olarak, din ile bilim arasında bir uzlaşının olduğu kitap olarak ele almaktadır. Müellif Kur'an'ın evrimci biyologların ulaşacakları sonuçlara engel bir yaklaşım sergilemediği ortaya koymaktadır. Bu noktada makro evrim tezinin de İslâm'la çelişmeyeceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Yazar, ifadelerinde Kur'an'ın yaratma eylemindeki ifadelerin teknik olarak ele alınmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla da bu âyetlerin evrime karşı olarak değerlendirilmemesi gerektiği ifadelerinden anlaşılacağı üzerine varsayılabilir.

3.11. Yunus Emre Gördük'ün "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını Mı Söylüyor? (Süleyman Ateş'in İddiası Üzerine Bir İnceleme)" Adlı Makalesi

Yazar, henüz çalışmanın öz kısmında makro evrime karşı pozisyonunu sarih cümlelerle ifade etmektedir. Gördük, insanın Hz. Âdem'den değil de ilkel türlerden evrilerek var olmaya dair açıklama yapan araştırmacıları keyfî te'vil yapmakla itham etmektedir. Bu manada yazar, Kur'an'ı Kerim'in açık bir şekilde ilk yaratılan insanın Hz. Âdem olduğunu söylediğini ve insanlığın da Hz. Havvâ ile olan birlikteliğinden başladığını söylemektedir.[202] Ve bunu bir örnekle şu şekilde ortaya koymaktadır:

> "Örneğin karbon, azot, kalsiyum, fosfor ve benzeri maddeler hem tabiatta cansız olarak hem bitki hücrelerinde hem hayvanî cisimlerde hem de insan vücûdunda mevcuttur. İnsan ise bütün mahlûkat yaratıldıktan sonra ve tıpkı diğer nevilerin ataları-âdemleri gibi hiç yok iken orijinal bir sûrette yaratılmıştır."[203]

---

201 Alıcı, "İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrim Tartışmaları?", 88.

202 Yunus Emre Gördük, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını Mı Söylüyor? (Süleyman Ateş'in İddiası Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2019), 27.

203 Gördük, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını Mı Söylüyor?, 36.

Yazar, Kur'an'ı Kerim'den makro evrime herhangi bir şekilde kapı aralamak için yapılan çalışmaları âyetleri bağlamından koparmak, buna zıtlık teşkil edecek âyetleri değerlendirmemek ve sarih naslara aykırı olmakla eleştirmektedir. Gördük, kendi görüşünü şu ifadelerle dile getirmiştir:

> "Hz. Âdem'den önce madenlerin, bitkilerin ve hayvanların yaratılmış olması, onun da hayvanî bir türün devamı olmasını gerektirmez. Bu çerçevede, insanın yaratılışı ile ilgili Kur'ân'da anlatılan safahat insan neslinin tür olarak evrimine değil Hz. Âdem'in yaratıldığı özün ilahî hikmet gereği geçirdiği aşamalara yahut anne karnında her insan ferdinin geçirdiği safhalara işaret etmektedir."[204]

Kendisinden alıntılanan ifadelerden anlaşılacağı üzere yazar Makro evrim kuramını başarısız bulmaktadır. Buna delil olarak da naslarda geçen ifadeleri dikkate almakta olduğu gözlemlenmektedir.

3.12. Ahmet Özdemir'in "Kur'ân ve Bazı İslâm Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş" Adlı Makalesi

Yazar, makalenin ilk bölümünde evrimci görüşü, "kendiliğinden" ve bir canlıyı ötekinden ayıran değiştirme süreci olarak tanımlamaktadır. Müellif, evrimci görüşü ilim, irade ve kudretiyle "ol" diyerek yaratan yüce yaratıcı yerine kör bir tesadüfe havale etmekten ibaret olarak tanımlamaktadır.[205]

Özdemir, farklı İslâm bilginlerinden iktibas ederek evrim kuramı hakkında şu ifadeleri aktarmaktadır:

> "Onlar, nizam, düzen, ilim, irade ve kudret açısından bir sineğin yaratılması ile güneşin yaratılması arasında bir fark olmadığını; birini yaratamayanın diğerini de yaratamayacağını çok iyi bilmektedirler. Dolayısıyla bir sineği ve güneşi yaratan bir kudretin, hurma ağacını da maymunu da insanı da ayrı ayrı yaratabileceğini bilmektedirler."[206]

Yazar, evrimci görüşe göre insanın varoluşunun adım adım olduğunu söylemektedir. Evrimci görüşü, tek hücreliden çok hücreliye daha sonra balığa, balıktan kurbağaya daha sonra sürüngene, sürüngenden ise kuş ve memeliye en sonda da maymundan insana tekâmül olarak tanımlamaktadır. Evrimin bu şekilde gerçekleştiğini belirten yazar, Kur'an açısından ise canlıların meydana gelmesinin Allah'ın izni ve emri ile birbirinden bağımsız olarak

---

[204] Gördük, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını Mı Söylüyor?, 40.
[205] Ahmet Özdemir "Kur'ân ve Bazı İslâm Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş", *Bitlis İslâmiyet Dergisi* 2/1 (2020), 61.
[206] Özdemir "Kur'ân ve Bazı İslâm Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş, 74

gerçekleştiğini ifade etmektedir.[207] Yazar, bu savını "*O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tespih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*."[208] âyetiyle ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere müellif makro evrime karşı bir pozisyon almaktadır. Kur'an'ın bağımsız olarak yaratılmadan bahsetmesini gerekçe göstererek bu savını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla müellife göre makro evrimin varlığı Kur'an ile çelişkili bir durumdur. Yazar insanın tesadüfi süreçlerle meydana gelemeyeceği ve evrimciliğin tam olarak bu olduğunu iddia etmektedir. Yazar'ın evrime getirdiği eleştiri teolojik eleştiri kapsamında ele alınabilir.

3.13. Harun Çağlayan'ın "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış" Adlı Makalesi

Yazar, çalışmanın öz kısmında teoloji ile bilimin sınırlarının birbirinden farklı olduğunu belirterek evrim konusuna şu ifadelerle giriş yapmaktadır:

> "Varlığın kaynağı konusunda Müslüman teolojisi açısından önemli olan, tanrı ve evren arasında yaratan-yaratıcı ilişkisinin kabul edilmesidir. Yani hem yaratılış hem de evrim mümkündür; ayrıca yaratılışın başka şekillerde de olması mümkündür. Şu hâlde varlığın niçin ve kim tarafından yaratıldığı sorularını cevaplama felsefe ve dinin görevi iken yaratılışın nasıl olduğunu tespit etmek bilimin görevidir."[209]

Görüldüğü üzere müellif, dinin görevi ve bilimin görevini birbirinden ayırmaktadır. Bu iki kavramın birbirinden ayrılmadığı sürece ortaya çıkacak hipotezlerin sakıncalı ve yanlış olacağını belirten yazar, bu iki kavramın tanımlanamamasından dolayı ortaya bu iki görüşün birbirine muhalif veya zıt görüşler olarak lanse edilebileceğini söylemektedir.[210]

Çağlayan, canlı türlerinin ne şekilde ne zaman var olduğu ve hangi gelişim süreçlerinden geçtiği gibi cevapları biyolojinin vereceğini ve bilimin konusu olduğunu söylemektedir. Yaratılış düşüncesinin ise konusunun ilâhî emir olduğu ve bu alanın metafizik alanı olduğu belirtmektedir. Metafiziğe dair bir konunun fizik zemininde tespit edilemeyeceğini belirten yazar, bu yaklaşımın da din adına daha tutarlı olduğunu ifade etmektedir.[211]

---

[207] Özdemir "Kur'ân ve Bazı İslâm Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş, 74
[208] el-Haşr 59/24.
[209] Harun Çağlayan "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış", *İHYA Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2020), 481.
[210] Çağlayan "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış", 484.
[211] Çağlayan "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış", 486.

Müellif, Kur'an'ın evrim konusunu doğrudan ele almadığını söyleyip, Kur'an'ın amacını bilimsel verilerle teyit edilecek bir bilgi vermekten ziyade Allah'ın muktedir olmasıyla ilişkili olarak belirtmektedir. Bu noktada evrim teorisinin doğru ya da yanlış olmasının inanca zarar vermeyeceğini ifade eden yazar, inanç açısından evrenin "nasıl" değil "niçin" yaratıldığı sorusunun esas soru olduğunu ifade etmektedir.[212]

Yazar, makro evrim kuramının İslâm inancı ile çelişmeyeceğini sarih cümlelerle ifade etmektedir. Bu görüşünü din ile bilime farklı sahalar çizerek temellendirmektedir. Yazar için din adına asıl önemli olan konunun, Allah'ın yaratması ve bu yaratmanın niçin gerçekleştiği hususu olduğu konusudur.

3.14. Avnullah Enes Ateş'in "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi" Adlı Makalesi

Yazar, insanın varoluşu ile ilgili bugüne kadar iki temel fikrin olduğunu söylemektedir. İlk fikir, insanın varoluşunun evrim sonucu başka türlerden tekâmül ettirildiği, ikinci fikir ise insanın kendi içerisinde türediği ve çoğaldığı düşüncesidir. Müellif, ilk fikri, evrim teorisi olarak bilinen grup olarak niteleyip yaratılışı inkâr edenler olarak tanımlamaktadır.[213]

Ateş, ilk fikri (evrim) âyetlerle çürütmeye çalışmaktadır. Bu hususta "*Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir*."[214] âyetini delil getirerek ilk insanın da bizim gibi olduğunu bir hücresel bir özden olmadığını ifade etmektedir.[215]

Daha sonra müellif "*Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu, bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır*."[216] âyetini zikrederek ilk insanın balçıktan neslinin ise meniden yaratıldığını ileri sürmektedir.[217]

Yazar, Kur'an'ın insanın yaratılışı konusunda net olduğunu ve alternatif hiçbir yorumun yapılamayacağını şu satırlarla ifade etmektedir: "*İnsan türü, çamurdan yaratılan tek bir erkek ile yani Âdem ile vücuda gelmiş, ondan eşi yaratılmış ve o ikisinden de diğer tüm*

---

212 Çağlayan "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış", 504.
213 Avnullah Enes Ateş "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (2016), 354.
214 el-Aʿrâf 7/189.
215 Ateş "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi", 360.
216 es-Secde 32/7-8.
217 Ateş "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi", 361.

insanlar çoğalmıştır. Kur'an'da açıkça ifade edilen bu gerçekler yoruma açık olmayacak derecede nettir."[218]

Yukarıda zikredilen ifadelerinden anlaşacağı üzere Ateş, evrim kuramı ile İslâm arasında çelişki bulmaktadır. Kur'an'ın ifadelerinin net olduğu, yoruma kapalı olduğu savı bu konuyu temellendirdiği en önemli savdır. Yazarın kurama karşı getirdiği eleştiri teolojik temelli bir eleştiri kapsamında değerlendirilebilir.

3.15. Hüseyin Çelik'in "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı" Adlı Makalesi

Yazar, Kur'an'ı, insanın hammaddesi, yaratılışı, bu yaratılışın süreçlerinin ve üzerinden geçen zamanda yapılan müdahalelerin haber verdiği bir kitap olarak tanımlamaktadır. Ve "*Muhakkak ki Allah katında İsa'nın (yaratılışı bakımından) durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra 'ol' dedi, o da hemen oluverdi*."[219] âyetini "babasız olma" bakımından olarak yorumlayıp Hz. Âdem'in yaratılışının diğer insanlardan farklı ve olağan üstü olarak yaratıldığını ifade etmektedir.[220] Bunu da şu sözlerle ifade etmektedir:

> "Diğer insanlar bir anne ve babadan meydana gelirlerken Hz. Âdem anne ve baba olmaksızın, Allah'ın kudretini ifade eden 'ol' emrinin bir neticesinde topraktan meydana gelmiştir. Diğer insanların meydana gelmeleri ve tekâmül süreçleri belli bir takım fiziki ve biyolojik kanunlara bağımlı olurken, Hz. Âdem'i tamamen kendine münhasır kurallar içerisinde gerçekleşmiştir."[221]

Müellif, sarih cümlelerle Hz. Âdem'i evrimin dışında tutmaktadır. İnsanlığında kendi cinsinden yaratılan bir eşle (Hz. Havvâ) temel bulduğunu, insan nesillerinin de bu şekilde türediğini ifade etmektedir.[222]

Yazarın makro evrime karşı pozisyonun teolojik temelli bir pozisyon olduğu açıkça görülmektedir. Çelik, Kur'an'ın Hz. Âdem'in ve eşinin biyolojik kuralların dışında var olduğunu söylediğini ifade ederek makro evrimin Kur'an'la çelişen bir kuram olduğunu belirtmektedir.

---

[218] Ateş "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi", 367.
[219] Âl-i İmrân 3/59.
[220] Hüseyin Çelik "Kur'an'a Göre Hz. Adem'in Yaratılışı" *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2011), 66.
[221] Çelik "Kur'an'a Göre Hz. Adem'in Yaratılışı", 66.
[222] Çelik "Kur'an'a Göre Hz. Adem'in Yaratılışı", 67.

3.16. Amiran Kurtkan Bilgiseven'in "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet" Adlı Makalesi

Yazar, yaratılış konusunda din ve bilim arasında var olduğu düşünülen zıtlığın sadece zandan ibaret olduğunu, din ve bilim arasındaki paralelliğin ortadan kalktığını, bundan dolayı da yaratılış konusunun ya bilimle ya da dinle idrak edilmesi gerektiğini eleştirerek cümlelerine başlamaktadır.[223]

Yazar, sosyolojiye göre insanın tek bir çiftten türemesinin imkânsız olduğunu, insanların başlangıçtan beri cemiyet halinde olduklarını ifade etmektedir. Yazar, bunun aksi düşünüldüğünde, -yani insanlığın sadece Hz. Havvâ ve Hz. Âdem'den türediği- insanların kalabalık kitleler haline nasıl geldikleri sorusunun cevapsız kalacağını ifade etmektedir.[224]

Müellif, insanlığın sadece Hz. Âdem ve Hz. Havvâ çiftinin çocuklarından türediği düşünüldüğünde, çocuklarının sadece erkek veya kız olmasının mümkün olmasından dolayı, nüfusun teşekkülünün zorlaşacağını ifade etmektedir. Durum böyle olduğunda akraba arası evlilikten dolayı aile ifsadının gerçekleşmesinin, bilimsel zemine göre bekleneceğini söylemektedir. Aksi olan bilgilerin biyoloji, sosyoloji ve yine Kur'an'ın kendisiyle çelişmekte olduğunu belirtmektedir.[225]

Bilgiseven "*Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de binâ yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir*!"[226] âyetini insanın "Homo-Sapiens"ten önceki hayvan olan safhası olarak yorumlamaktadır. Ve sözlerine şu şekilde bir ekleme yapmaktadır:

> "Fakat bu önceki safhalarda insani maymun olarak kabu1 edilmesi yerine insani-hayvan olarak kabul edilmesi gerekecektir. Bu safhalarda homo-sapiens haline geçebilme kudreti, insan türünde bir kuvve olarak mevcuttur. Hatta bu kuvve bitki (insan bitkisi olarak belirtildiği devrede dahi, insanın ileride serpilecek olan gizli potansiyelidir."[227]

Yazar, makro evrim tezine katılmakla birlikte Kur'an'ın da bu savı desteklediğini söylemektedir. Makro evrimi mümkün gören yazar, bu savı savunmadaki en önemli

[223] Amiran Kurtkan Bilgiseven "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet" *Türk Dünyası Araştırmaları* 42 (1986), 115.
[224] Bilgiseven "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet", 126.
[225] Bilgiseven "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet", 128.
[226] el-Mü'min 40/64.
[227] Bilgiseven "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet", 129.

argümanını, bilimsel verilerin ve sosyal bilimlerin makro evrime işaret etmesi ve dinin de bu bilimlerle paralellik arz etmesi olarak açıklamaktadır.

4. Ansiklopedi Maddelerinde Makro Evrimin Ele Alınışı

Bu bölümde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) ve Temel İslam Ansiklopedisi ilgili maddeleri evrim teorisinin mümkünlüğüne göre incelenmeye tabi tutulacaktur.

4.1. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin 1. cildi 1988 yılında yayımlanmıştır. Aynı yıl özellikle ilâhiyat ve İslâm ilimleri alanında nitelikli ilim adamlarının yetişmesine katkıda bulunmak amacıyla Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) kurulmuştur. 1993 yılında ansiklopedi çalışmaları ile araştırmacı yetiştirme faaliyetleri İSAM bünyesinde aynı çatı altında birleştirilmiş, bu tarihten itibaren İSAM tarafından hazırlanan TDV İslâm Ansiklopedisi 2013 yılı sonunda 44. cildinin, 2016 yılında da iki ek cildin yayımlanmasıyla matbu olarak tamamlanmış bir eser haline gelmiştir.[228] Ülkemizde ilahiyat alanında yapılmış en kapsamlı ansiklopedi olan Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde evrim teorisi maddesi, tekâmül maddesinin içerisinde ele alınmaktadır. Bu nedenle çalışmada bu madde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

4.1.1. "Tekâmül" Maddesi

Tekâmül maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin 2011 yılında İstanbul baskısı 40. cildinde, 337-339 numaralı sayfalar arasında yer almaktadır. Tekâmül maddesini Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar kaleme almıştır. Ansiklopedi yazarı, teoriyi, canlıların oluşumunu ve gelişimini evrimleşme süreci ile açıklamaya çalışan ve yaratılışa karşı olarak ortaya çıkan felsefî görüş olarak tanımlamıştır.[229] Yazar, konuya giriş yaparken kullandığı tanımla makro evrime karşı olduğunu açıkça belirtmektedir. Maddede, evrim, yaratılışın zıttı olarak tanımlanırken kullanılan argüman kuramın yaratılışa karşı ortaya çıkan felsefî bir görüş olarak açıklanmaktadır. Yazar, bu görüşünü şu satırlarla dile getirmektedir: "*Charles R. Darwin'in The Origin of Species (1859) adlı eserlerinde görüldüğü üzere yaratılışçılığa karşı çıkan bu tepkiler zamanla bilimsel faaliyetlerin ötesinde ideolojik bir boyut kazanmış ve tekâmül nazariyesi adı altında sistematik hale getirilmiştir*."[230]

---

[228] Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV), "TDV İslâm Ansiklopedisi Hakkında" (Erişim 13 Ağustos 2021).
[229] Bayrakdar, "Tekâmül".
[230] Bayrakdar, "Tekâmül".

Yazar, teoriyi savunanlar tarafından ortaya atılan iddiaların bir kısmının doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak da evrimi doğrulamak için antik çağdan Aristoteles (ö. MÖ 322), Hipokrat (ö. MÖ 375) gibi isimlerin Darwin'in öncüleri sayılmasını göstermektedir. Oysa, Aristo'nun felsefesinde maddeye form ve hareket kazandıran etken gücün Tanrı olduğunu söyleyerek bu iddianın doğru olmadığını ifade etmektedir.[231]

Yazar, aynı zamanda bazı batılı tarihçilerin Nazzâm, Câhiz, Bîrûnî (ö. 453/1061) ve İbn Miskeveyh'i (ö. 421/1030) örnek göstererek evrimin öncüleri arasında saymalarını eleştirilmiş, bu isimlerden hiçbirinin yaptığı çalışmaların yaratılışa karşı olan evrim kuramıyla ilişkili olmadığını ifade etmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere yazar, evrim kuramının meşru bir zemininin olmadığını düşünmekte ve bu faaliyetlerin evrime zemin kazandırmak için yapıldığını düşünmektedir.[232]

Yazar, çeşitli bilim adamlarından alıntılar yaparak evrim teorisinin bilimsel bir zemininin olmadığını ifade etmektedir. Alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmış biyokimyager Michael Behe'ye atıf yaparak evrim kuramını, mikrobiyoloji ve hücre bilimi yönünden zayıf bulmaktadır.[233]

Evrim maddesinde yazar, evrim teorisini Tanrı inancı ile çelişkili bulmakta bunun İslâm'a aykırı olduğunu söylemektedir. Burada kullandığı argüman kuramın bir felsefî ideoloji olarak ortaya çıkması ve bilimsel yeterliliğe sahip olmamasıdır.

4.2. Temel İslam Ansiklopedisi

Çalışmaya konu olan Ansiklopedi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM), 2010-2019 yılları arasında Temel İslam Ansiklopedisi adıyla yeni bir ansiklopedi hazırlayarak 2019 yılı sonu itibariyle sekiz cilt halinde yayımlamasıyla oluşmuştur. Toplamda 1426 madde başlığını içeren ansiklopedi, farklı alanlardan 180 civarında ilim adamı ve uzmanın katkısıyla hazırlanmıştır. Yapılan araştırmada ansiklopedide bulunan "Evrim Teorisi" maddesinin doğrudan bu çalışmayla ilgili olduğu tespit edildiği için değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

4.2.1. "Evrim Teorisi" Maddesi

Yazar, evrimi, virüslerden karmaşık organizmalara, bakterilerden insana kadar bütün canlı formlarının ortak bir atadan başlayarak çeşitlenmesi, çoğalması ve belirli koşullarda yok

[231] Bayrakdar, "Tekâmül".
[232] Bayrakdar, "Tekâmül".
[233] Bayrakdar, "Tekâmül".

olması süreci olarak tanımlamaktadır. Akabinde ise bunun karşıtının, canlı türlerinin bilinçli ve planlı olarak tek tek yaratılması olduğunu söylemektedir.[234] Buna göre yazarın ilk tanımlamadan itibaren evrim teorisini teleolojik yaratılışın aksi ve zıttı olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Yazar, evrim teorisinin bilimsel bir teorinin gereği olarak bir kesinlik sunması gerektiğini; fakat evrim teorisinin içerdiği bazı boşluklar ve çelişkiler sebebiyle ciddi eleştiriye tabi tutulduğunu söylemektedir. Buna örnek olarak da Darwin'in teorisini dayandırdığı bir kuş türünün, tür içi bir değişimi açıkladığını söyleyip, türler arası geçişi ise açıklayamayacağını ifade etmektedir. Yazara göre ne olursa olsun ispinoz kuşundan farklı bir tür evrimleşmemiştir. O, Darwin'in bu açıklamasını bilimsel açıdan yanlış bir analoji olarak ifade etmektedir.[235]

Müellif, evrimin bilimsellikten yoksun olmasına ikinci bir örnek olarak fosil kayıtlarının evrim teorisinin iddia ettiği biçimde tek bir örnek bile sunmamasını göstermekte olduğunu söylemektedir.[236] O, fosillerin aksini söylediği halde teoriyi desteklemek adına bilimsel nesnellikten uzak bir seçiciliğe gidildiğini, mevcut evrim şemasının insanî ön yargılarla şekillendirildiğini iddia etmektedir.[237]

Yazar, bilimsel teorilerin tekrar edilebilir ve sınanabilir olmak gibi temel özelliklerinin olduğunu fakat evrim teorisinin bundan kısmen mahrum olduğunu belirtmekte, evrim teorisini ise "bilimsel bir senaryo" olarak nitelemektedir. Ayrıca o, bu hatalara rağmen evrim kuramının yaygın olmasının sebebini bugünkü paradigmanın natüralist ve materyalist bir zemininde olması ile açıklamaktadır.[238]

Yazar, evrim teorisinin dinin nasları ile çelişip çelişmeyeceği hususuna şu şekilde bir izah getirmektedir:

> "Evrim teorisinin dinle çelişmediği iddiasına ve tanrının varlığına inanmakla birlikte teoriyi kabul edenlerin varlığına rağmen, teorinin içerdiği bazı iddia ve açıklamaların en azından ilahi din mensuplarının çoğunun nezdinde ilahi dinler tarafından vurgulanan birtakım temel ilkelerle ve kutsal kitaplarda ifade edilen bazı olgularla uzlaştırılamaz olduğu da açıktır."[239]

---

234 "Evrim Teorisi", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2020), 2/502.
235 "Evrim Teorisi", 2/504.
236 "Evrim Teorisi", 2/504.
237 "Evrim Teorisi", 2/505.
238 "Evrim Teorisi", 2/505.
239 "Evrim Teorisi", 2/507.

Yukarıdaki cümlelerden yazarın, evrim kuramına sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Yazar bu durumun sebeplerini ise kuramın bilimsellikten uzak olması, natüralist bir amaca hizmet etmesi ve dinin nasları ile çelişmesi olarak açıklamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELENEN ESERLERİN NİCELİKSEL VE NİTELİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, ilk bölümde değerlendirilen yazarların makro evrim hakkındaki görüşleri kronolojik olarak ele alınacak ve makro evrimin imkânına göre sınıflandırılacak. Daha sonra ise makro evrimin imkânına dair kullandıkları argümanlar sınıflandırılacak, böylelikle evrimin imkânına dair yıllar içerisinde yapılan yorumların değişkenliği ortaya konulacak ve bu bilgiler istatiksel olarak ifade edilecektir. Yorumların değişkenliği ortaya konarken bu yorumlar niteliksel ve niceliksel olarak makro evrimin imkânına göre değerlendirilecektir.

Bu bölüm, dört ayrı başlık altında tasnif edilecektir. Buna göre öncelikle tefsir kitaplarındaki söylem daha sonra akademik çalışmalar ardından müstakil kitaplar değerlendirilecektir. Sonunda da bütün çalışmaların istatiksel olarak değerlendirilmesiyle bölüm nihayete erdirilecektir.

İlk bölümde makro evrime karşı yapılan eleştirilerin önemli bir kısmının “tesadüfiliğe”, “rast geleliğe”, “amaçsızlığa”, “materyalistliğe”, karşı olduğu ortaya konmuştur. Tüm bu kavramların “teleolojik ve inâyet”[240] delili olarak isimlendirilen bilinç sahibi bir iradenin tasarımına karşı olarak kullanıldığı görünmektedir. Bütün bu (tesadüflük, rast gelelik, amaçsızlık, materyalistlik) kavramlar “Natüralizm” kavramıyla ifade edilecek ve her seferinde tasarım delilinin karşıtlığı olarak kullanılacaktır. Natüralizm ise aşağıda yapılan tanımlama anlamında kullanılacaktır:

“*Dinî natüralizm genel itibarıyla, Tanrı’yı, ruhu, ahlâkı ve kısaca bütün manevi değerleri doğadan yola çıkarak bir açıklama teşebbüsüne denir. Dinî natüralistler, Tanrı’ya, cennet ve cehenneme, aşkın varlıklara inanmaksızın hattâ bunlar olmaksızın dahi bütün manevi değerlerin açıklanabileceğini iddia etmektedirler.*”[241]

Natüralizm, doğanın, dinin, ahlâkın ve zihnin nasıl ortaya çıktığını tanımlamada doğaüstü ve doğadışı hiçbir varlığa yer vermemektedir. Tarih boyunca her ne kadar farklı anlamlar

---

[240] İnâyet sözlükte isteme ve amaçlama anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise inâyet Allah’ın küllî bilgisi ve takdirinin kâinatın varlığı ve iyiliği yönünde tecelli etmesi, anlamına gelmektedir. Bk. Kasım Turhan, “İnayet” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 26 Ağustos 2021).

[241] Elçin Esin, *Din ve Bilim İlişkisi Açısından Metodolojik Natüralizm ve Felsefi Natüralizm* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 44.

verilse de bu kavram içerisine ortak olan söylemin varlığın açıklamasında doğaüstü güçlere yer verilmemesidir. Bu kavram, günümüzde düzenin, iyinin, kötünün, amacın olmadığını her şeyin kör ve amansızlıktan ibaret olduğunu ifade etmektedir.[242]

1. İncelenen Tefsir Kitaplarının Kritiği

Çalışmanın birinci bölümünde, üç farklı dönemi temsil eden eserler tespit edilip, incelenmişti. Müelliflerin makro evrimi ele alışları, konuyla ilgili doğrudan veya dolaylı söylemleri ifade edilmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

1935-1939 yılları arasında yayımlanan Hak Dini Kur'an Dili adlı eserde Elmalılı Hamdi Yazır, ilk bölümde ortaya konduğu üzere makro evrim karşıtı bir anlayış içerisindedir. Yazar, makro evrimi imkân dahilinde görmediği gibi bu kuramın İslâm'la çeliştiğini söylemektedir. Hamdi Yazır'ın makro evrim karşıtı savunmadaki savı ise yeterli bilimsel verilerin bulunmaması ve türler arası bir geçişin müşahede edilmemesinin olduğu anlaşılmaktadır.[243]

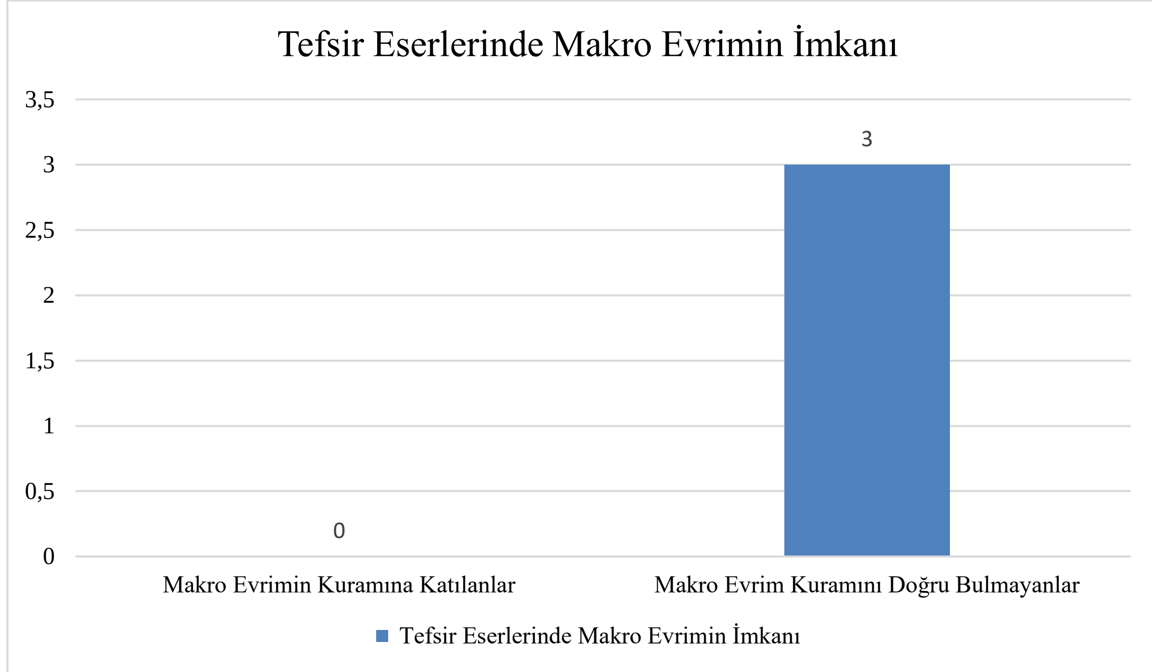
1998 yılında yayımlanan Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri adlı eserinde Süleyman Ateş, eserinde Hamdi Yazır gibi makro evrimi imkân dahili içerisinde görmemektedir. Bunun nedenini ise Elmalılı Hamdi Yazır ile aynı gerekçeyi sunmaktadır. Ateş, kuramı türler arası geçişin müşahede edilememesinden dolayı eleştirmektedir. Fakat bu kuramın İslâm inancı ile çelişip çelişmeyeceği hususunda bir bilgi vermemektedir. Ayrıca insanın varoluşu konusunda Elmalılı'dan farklı olarak Hz. Âdem'in beşer nev'inden bir atasının olduğunu da kabul etmektedir.[244]

İlk basımı 2003 yılında gerçekleşen *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı Diyanet İşleri Başkanlığı komisyonu tarafından telif edilen eserde makro evrimin imkânına dahil yapılan değerlendirme, Elmalılı'nın ve Ateş'in söylemleriyle paralellik arz etmektedir. Komisyon, makro evrimi imkân dahilinde görmemekte ve bu savını da bilimsel bulguların yetersizliği ile ifade etmektedir. Fakat komisyon, evrimin dini ilgilendiren boyutunun, konunun tesadüfle açıklanıp açıklanmayacağı hususu, olduğunu ifade etmektedir. Komisyon, bunun dışındaki hususun bilimdeki ilerleme ile alakalı olduğu ifade etmektedir. Anlaşılacağı üzere konu tesadüfle açıklanmadığı sürece bilimin sahasına bağlı olarak yorumlanacağı ifade edilmektedir.[245]

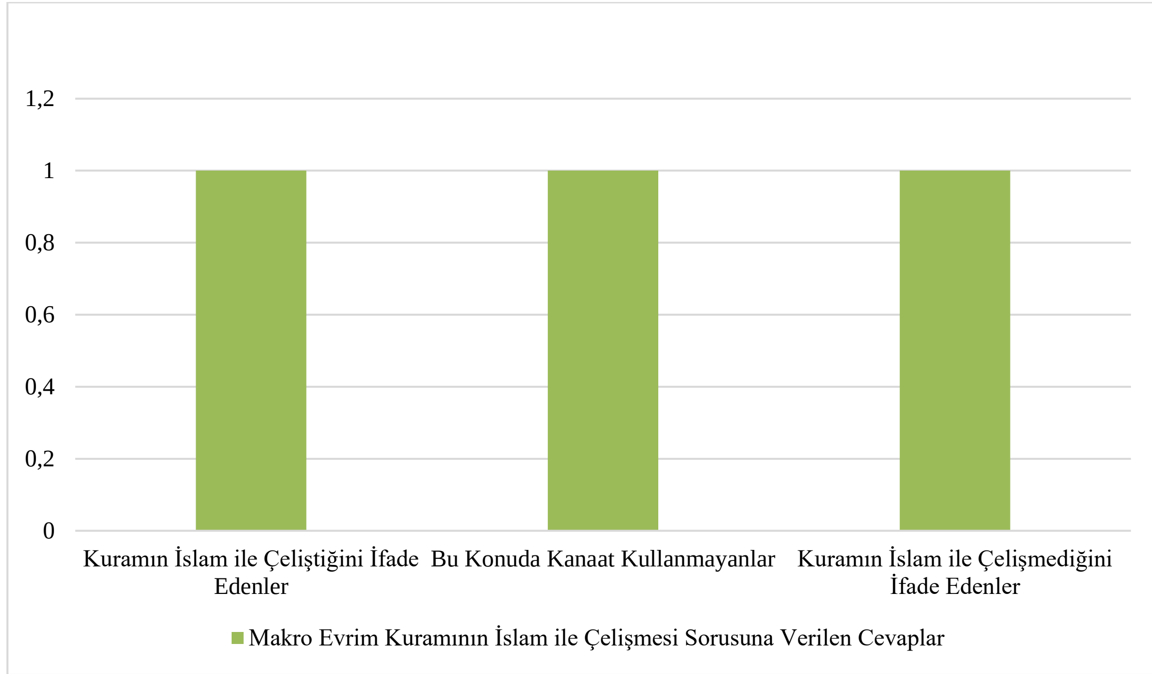
242 Esin, *Din ve Bilim İlişkisi Açısından Metodolojik Natüralizm ve Felsefi Natüralizm*, 49.
243 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/516.
244 Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*, 79-82.
245 Karaman vd., *Kuran Yolu*, 3/349.

Bu açıklamalar hatırlatıldıktan sonra üç farklı eserde ortak olan söylemin, öncelikle makro evrimin imkân dahilinde görülmediği olarak ifade edilebilir. Bu bilginin şema olarak gösterimi ise şu şekildedir:

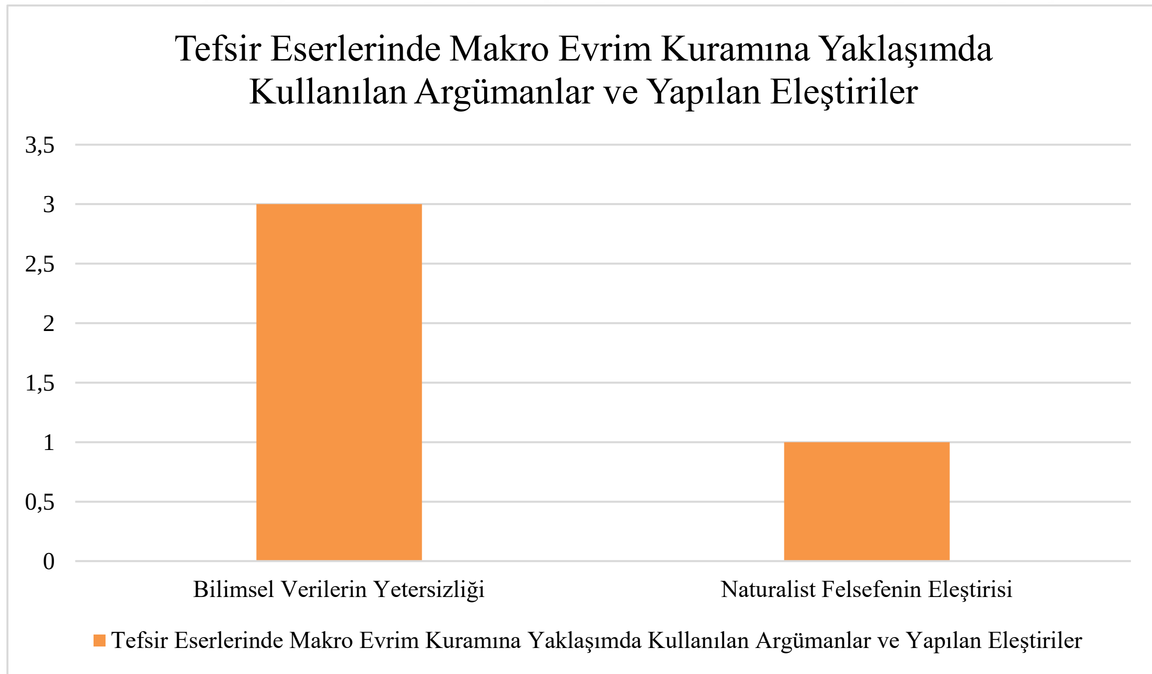
Şekil 4. Tefsir Eserlerinde Makro Evrimin İmkânı

Günümüze doğru yaklaşıldıkça evrim kuramının İslâm inancı ile çelişeceği konusunda yapılan yorumların yumuşatıldığı görülmektedir. Hamdi Yazır, kuramın İslâm'la çeliştiğini söylerken "imanda şüpheye koşmak" olarak ifade ettiği husus, Süleyman Ateş'te ele alınmamıştır. Komisyon ise tesadüfen açıklanmadığı takdirde makro evrimi, insanın bilimsel çabası içerisinde ele alınacağı bir konu olarak yorumlamıştır.

Şekil 5. Tefsir Eserlerinde Makro Evrim Kuramının İslâm ile Çelişmesi Sorusuna Verilen Cevaplar

Makro evrim kuramına getirilen eleştirilerin üçü de kuramın bilimsellikten uzak olmasıyla ilgilidir. Buna ek olarak, Komisyon'un kuramla ilgili yapılan felsefî izahı da eleştirdiği gözükmektedir. Bu bilgi aşağıdaki şemada görsel olarak ifade edilmektedir.

Şekil 6. Tefsir Eserlerinde Makro Evrim Kuramına Yaklaşımda Kullanılan Argümanlar ve Yapılan Eleştiriler

2. İncelenen Akademik Çalışmaların ve Ansiklopedi Maddelerinin Kritiği

İçeriğinde makro evrim ve İslâm ilişkisini doğrudan edinen iki doktora, yedi yüksek lisans tezi ve iki tane de ansiklopedi maddesi tespit edilmiştir. Bunların haricinde on altı tane yayımlanmış makale konuyla doğrudan ilişkili olarak tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Süleyman Ateş, 1975 yılında kaleme aldığı çalışmada makro evrim kuramını arkeolojik delilleri göstererek eleştirmekte ve türlerin sabit olduğunu ifade etmektedir. Ateş, bu savını da tefsirinde yaptığı gibi teolojik delillerle temellendirmeye çalışmaktadır.[246]

Amiran Kurtkan Bilgiseven, 1986 yılında yaptığı çalışmada, makro evrim tezine katılmakla beraber Kur'an'ın da bu savı desteklediğini söylemektedir. Makro evrimi mümkün gören yazar, bu savı savunmadaki en önemli pozisyonunu, bilimsel verilerin ve sosyal bilimlerin makro evrime işaret etmesi ve dinin de bu bilimlerle paralellik arz etmesinin gerekli olması olarak açıklamaktadır.[247]

Abdülkadir Etöz, 1990 yılında yaptığı çalışmada bilimsel verilerin yetersizliğini ve kuramın felsefî bir ideoloji olarak ortaya çıkmasını gerekçe göstererek kuramı imkân dahilinde görmemekte ve kuramın İslâm'la çelişeceğini düşünmektedir.[248]

Nihat Kınıkoğlu, 1990 yılında yaptığı çalışmada teolojik delillerden yola çıkarak makro evrimi imkân dahilinde görmektedir. Yazar, bilimsel verilerden yararlanarak kuramın doğru olduğunu ifade etmekte, bununda İslâm'la çelişmeyeceğini naslar üzerinden belirtmektedir.[249]

Süleyman Koyuncu, 1992 yılında yaptığı çalışmada evrimi, bilimsellikten uzak olması, natüralist felsefeye hizmet etmesi ve dinin nasları ile çelişeceği düşüncülerinden yola çıkarak başarılı bulmamaktadır.[250]

Osman Oruçhan, 1994 yılında yaptığı çalışmada evrim kuramının felsefî bir inanç olarak ortaya atıldığını ve bilimsellikten uzak olduğunu ifade etmektedir. Yazar, Hz. Âdem'in topraktan özel bir yaratılışının olduğunu söyleyerek makro evrim kuramına da karşı çıkmaktadır.[251]

---

246 Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 129-133.
247 Bilgiseven, "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet", 115-129.
248 Etöz, "Evrim Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş", 411-417.
249 Kınıkoğlu, "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm", 68-73.
250 Koyuncu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı*, 37-58.
251 Oruçhan, *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç*, 40-161.

İsmail Yakıt, 1998 yılında yapmış olduğu çalışmada Kur'an'da Hz. Âdem'den önce başka beşer gruplarının olduğunu dile getirip, evrimin ilâhî bir kanun olduğunu ve Kur'an'da buna işaret edildiğini belirtmektedir. Yazar bu savını teolojik delillerle ispatlamaya çalışmaktadır.[252]

Duran Ali Yıldırım, 2001 yılında yaptığı çalışmasında evrim kuramının yaratılışa aykırı olduğunu ifade ederek makro evrimi imkân dahilinde görmediğini belirtmektedir. Müellif, iddialarını bilimsel verilerin yetersizliği ile ortaya koymakta ve pozisyonunu teolojik delillerle desteklemektedir.[253]

İsmail Yakıt, 2003 yılında yaptığı çalışmada, insanı hayvanlar âleminin bir devamı olarak kabul edip Hz. Âdem'in ilk insan olmadığını açıkça dile getirmekte, böylelikle makro evrim kuramını imkân dahilinde görmektedir. Yazar, bu savını naslar üzerinde yaptığı filolojik argümanlarla temellendirmeye çalışmaktadır.[254]

Sezai Engin, 2006 yılında kaleme aldığı çalışmada kuramı, natüralist bir felsefe olarak tanımlamakta ve onu İslâm'ın insanın yaratılışına ilişkin âyetleriyle çelişkili bulmaktadır. Yazarın kurama karşı getirdiği argümanlar teolojik argümanlar olarak ifade edilebilir.[255]

Erkan Kurt, 2008 yılında yaptığı çalışmasında makro evrimin varlığını imkân dahilinde görmesine rağmen evrim teorisini muteber bulmamaktadır. Yazarın kurama karşı getirdiği eleştiriler ise bu konuda bilimsel verilerin yetersiz olması ve kuramın felsefî bir fikir olarak ortaya çıkmasıdır.[256]

Hüseyin Çelik, 2011 yılında yaptığı çalışmada, Hz. Âdem'i evrimin dışında tutmuş ve insanlığın da kendi cinsinden yaratılan bir eşle (Hz. Havvâ) temel bulduğunu, insan nesillerinin de bu şekilde türediğini ifade etmiştir. Bu görüşüyle makro evrim kuramının karşısında olan yazar, pozisyonunu teolojik delillerle temellendirmektedir.[257]

2011 yılında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde (DİA) yayımlanan "Evrim Maddesi", evrimi, felsefî bir ideoloji olarak niteleyip, bilimsellikten uzak olması sebebiyle başarılı bir kuram olarak görmemektedir. Yazar, aynı zamanda evrimi, Tanrı inancıyla çelişkili bir kuram olarak addetmektedir.[258]

---

[252] Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", 229-233.
[253] Yıldırım, *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılışı*, 64-105.
[254] Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", 5-11.
[255] Engin, *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, 14-21.
[256] Kurt, *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi*, 107-108.
[257] Çelik "Kur'an'a Göre Hz. Adem'in Yaratılışı", 66-67.
[258] Bayrakdar, "Tekâmül".

Temel İslam Ansiklopedisi evrim maddesi, evrimi, bugünkü paradigmanın natüralist ve materyalist bir zemininde olmasıyla açıklamaktadır. Yazar, aynı zamanda evrim teorisini teleolojik yaratılışın zıttı olarak görmektedir.[259]

Kenan Çamurcu, 2012 yılında yaptığı çalışmada, bilimin sahasıyla dinin sahasının farklı olduğunu dile getirerek makro evrim kuramının İslâm inancıyla çelişmeyeceğini ifade etmektedir. Bu savını da teolojik delillerle temellendirmeye çalışmaktadır.[260]

Abdülmecid Okçu, 2013 yılında yaptığı çalışmada, Kur'an'ın insanın başka bir canlıdan türediğini ifade ettiğini belirterek makro evrim kuramına karşı çıkmaktadır. Bu savını da teolojik delillerle ispatlamaya çalışmaktadır.[261]

Mustafa Çakmak, 2013 yılında yaptığı çalışmada Allah'ın insanı makro evrimle yaratmasının önünde dinî bir engel olmadığını ifade ederek, konunun bilimin sahasında değil metafiziğin sahasında tartışılması gerektiğini söylemektedir. Çakmak, evrim kuramının İslâm'ın yaratılış konusunu muğlakta bırakması sebebiyle, makro evrimi mümkün görmektedir. Yazar, insanlara bu konuda agnostik olarak kalmayı tavsiye ederek, bilimin sahası ile dinin sahasının ayrı olduğunu düşünmektedir.[262]

Fatih Özgökman, 2013 yılında yaptığı çalışmada makro evrim kuramının herhangi bir şekilde tasarımcı fikrine karşı olmadığını belirtmiş, dolayısıyla makro evrimi imkân dahilinde görmüştür. Yazar, bu fikrini bilimsel bilgileri değerlendirerek ifade etmektedir. Yazar, bilimin sahasıyla dinin sahasının birbirinden farklı olduğunu söylemektedir.[263]

Avnullah Enes Ateş, 2016 yılında yaptığı çalışmada evrim kuramının yaratılışı inkâr anlamına geldiğini söyleyerek Kur'an'ın insan hakkındaki yaratılış âyetlerinin yorumlanmaya açık olmadığını dile getirmektedir. Yazar, düşünce olarak bulunduğu pozisyonunu ise teolojik delillerle temellendirmektedir.[264]

Talha Komay, 2017 yılında yaptığı çalışmada, evrim teorisini yaratılışın zıttı olarak ele almakta, kuramın bilimsel verilere dayanmamasını eleştirerek, kuramı bilimsellikten öte felsefî bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Yazar, savunduğu savını bilimsel verilerin yetersizliği ile temellendirmektedir.[265]

---

[259] "Evrim Teorisi", 2/504-507.
[260] Çamurcu, "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı", 189-194.
[261] Okçu, "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", 152-154.
[262] Çakmak, "Evrim Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?", 78-80.
[263] Özgökman, "Yaşamın Kökeni Evrim ve Tanrı", 74-75.
[264] Ateş "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi", 354-361.
[265] Komay, *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından İncelenmesi*, 46-104.

Sümeyye Açmak, 2018 yılında yazdığı tezinde, evrim kuramının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında bilinemezci bir tavır sergilemektedir. Bu konuda Hz. Âdem'in bir anda yaratılmadığını bir tekâmül içerinde oluştuğunu kabul etmekte ve bu savını teolojik delillerle birlikte bilimsel açıklamalarla desteklemeye çalışmaktadır.[266]

Mustafa Alıcı, 2018 yılında yaptığı çalışmada Kur'an'ın makro evrim kuramına karşı bir yaklaşım sergilemediğini ifade ederek, İslâm'ın bilime gösterdiği hassasiyete dikkat çekmekte, makro evrim kuramını imkân dahilinde görmektedir.[267]

Yunus Emre Gördük, 2019 yılında yaptığı çalışmada, insanın, Hz. Âdem'den değil ilkel türlerden evrilmek suretiyle var olduğuna dair açıklama yapan araştırmacıları keyfi te'vil yapmakla itham etmektedir. Müellif, Kur'an'ı Kerim'in açık bir şekilde ilk yaratılan insanın Hz. Âdem olduğunu buyurduğunu, bununla birlikte insanlığın da Hz. Havvâ ile olan birlikteliğinden başladığını söylemektedir. Bu açıklaması ile yazar, makro evrim karşıtı bir tavır sergilemektedir. Gördük, teolojik delilleri öne sürerek bu savını temellendirmeye çalışmaktadır.[268]

Ahmet Özdemir, 2019 yılında yaptığı çalışmada evrimi natüralist bir anlayış olarak ifade ederek, kurama karşı felsefî bir eleştiri getirmektedir. Yazar, Kur'an'da bağımsız olarak yaratılmadan bahsedilmesini gerekçe göstererek makro evrimin varlığı ile İslâm inancının çelişkili olduğunu söylemektedir. Yazar, savunduğu bu savını teolojik delillerle desteklemektedir.[269]

Mustafa Furkan, 2019 yılında yaptığı çalışmasında, evrim kuramının bilimsel bir teori olmaktan öte felsefî bir görüş olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu konuda yapılacak deney imkânının olmasına rağmen, deneylerin yapılmamasını ise kuramın yanlışlığına delil olarak sunmaktadır. Yazar, evrim karşıtlığını, bilimsel verilerin yetersizliği ve kuramın felsefî görüş olarak ortaya çıkması şeklinde temellendirmektedir.[270]

Şükran Ejderoğlu, 2020 yılında yaptığı çalışmada, Hz. Âdem'in öncesi olmayan ilk insan olduğunu söyleyerek kuramı eleştirmekte, İslâm âlimlerinin yaptığı çalışmalarla kuramın

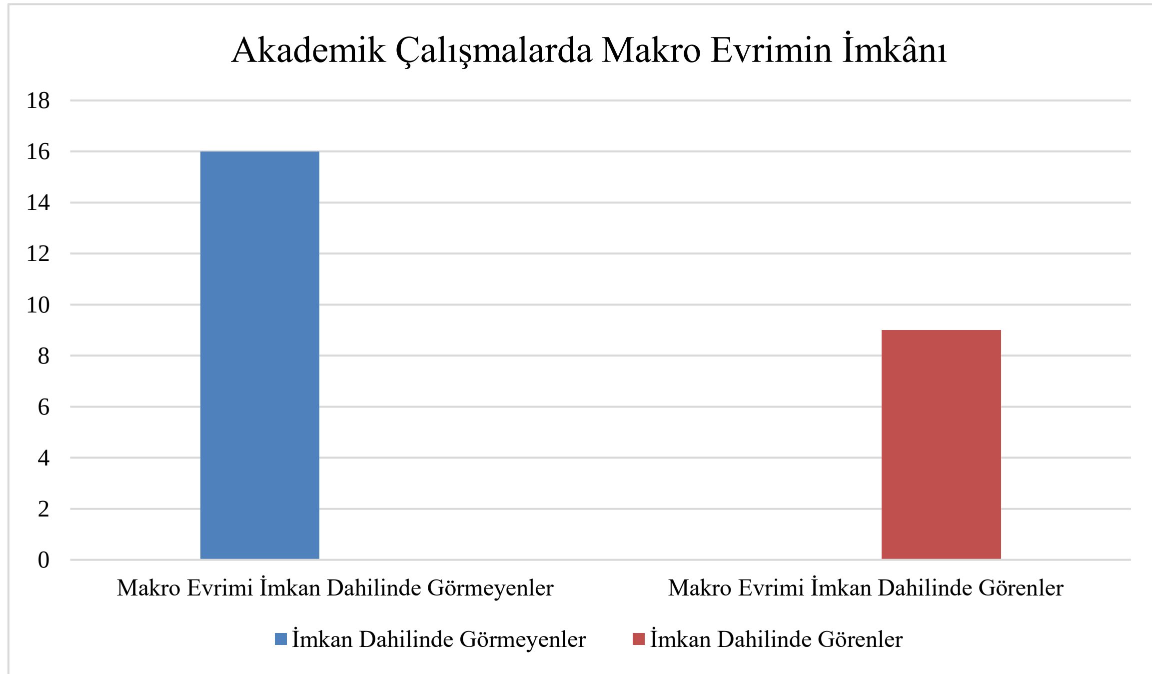
---

[266] Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı,* 84-96.
[267] Alıcı, "İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrim Tartışmaları?", 80-88.
[268] Gördük, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını Mı Söylüyor?, 27-40.
[269] Özdemir "Kur'ân ve Bazı İslâm Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş, 61-74.
[270] Furkan, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması*, 125-132.

bağdaşmadığını ifade etmektedir. Yazarın savında kullandığı argümanının, teolojik argüman olduğu anlaşılmaktadır.[271]

Harun Çağlayan, 2020 yılında yaptığı çalışmada, dinin sınırları ile bilimin sınırlarının birbirinden farklılığını, bundan dolayı da makro evrim kuramının biyolojinin konusu olduğunu belirtip kuramın inançla çelişmeyeceğini ifade etmektedir.[272]

Çalışmaya konu olan yazarların çalışmaları incelendiğinde, on dört yazar makro evrimi imkân dahilinde bulmazken ve aynı zamanda İslâm'la çelişeceğini ifade ederken; dokuz yazar ise kuramın İslâm'la çelişmeyeceğini ifade etmektedir. Bu durum görsel olarak aşağıdaki şemada sunulmaktadır.

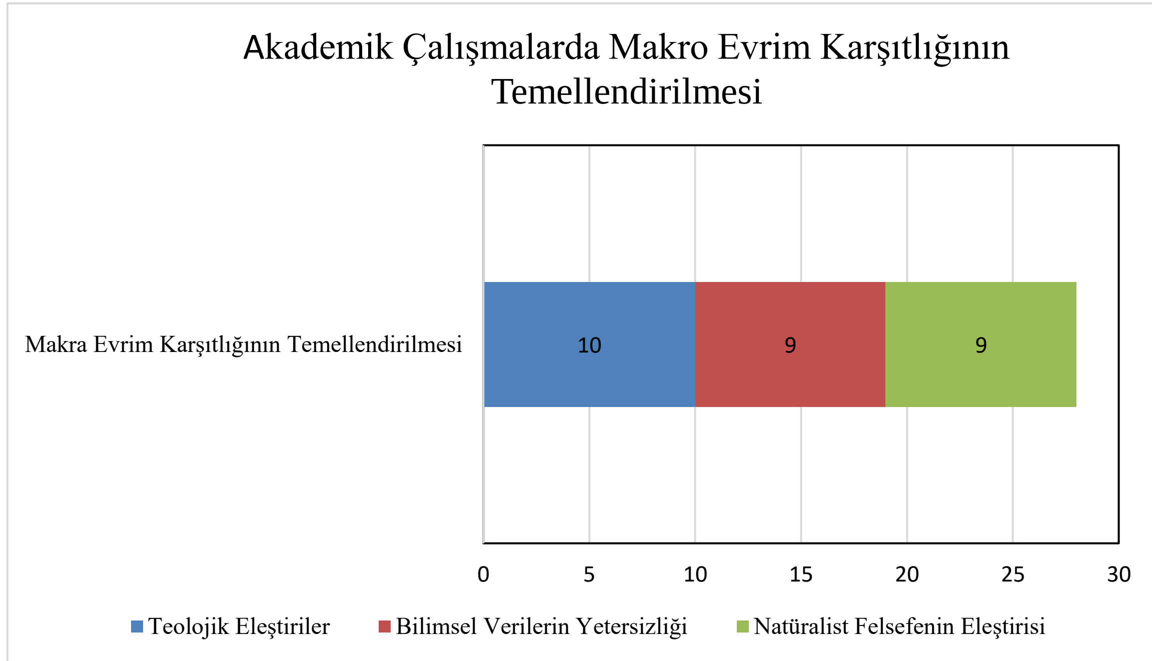
Şekil 7. Akademik Çalışmalarda Makro Evrimin İmkânı

Makro evrimin naslarla çelişeceğini ifade eden araştırmacılar, kendilerini farklı pozisyonlarla temellendirmeye çalışmaktadırlar. Yazarlardan bazıları kuramı, naslara aykırı olması, bazıları bilimsel verilerin yetersiz olmaları, bazılarıysa kuramın natüralist felsefeye dayanması sebebiyle eleştirmektedir. Yazarlardan bir kısmı da konuya bütüncül bakarak bu eleştirilerin bütününü yapmaktadır.

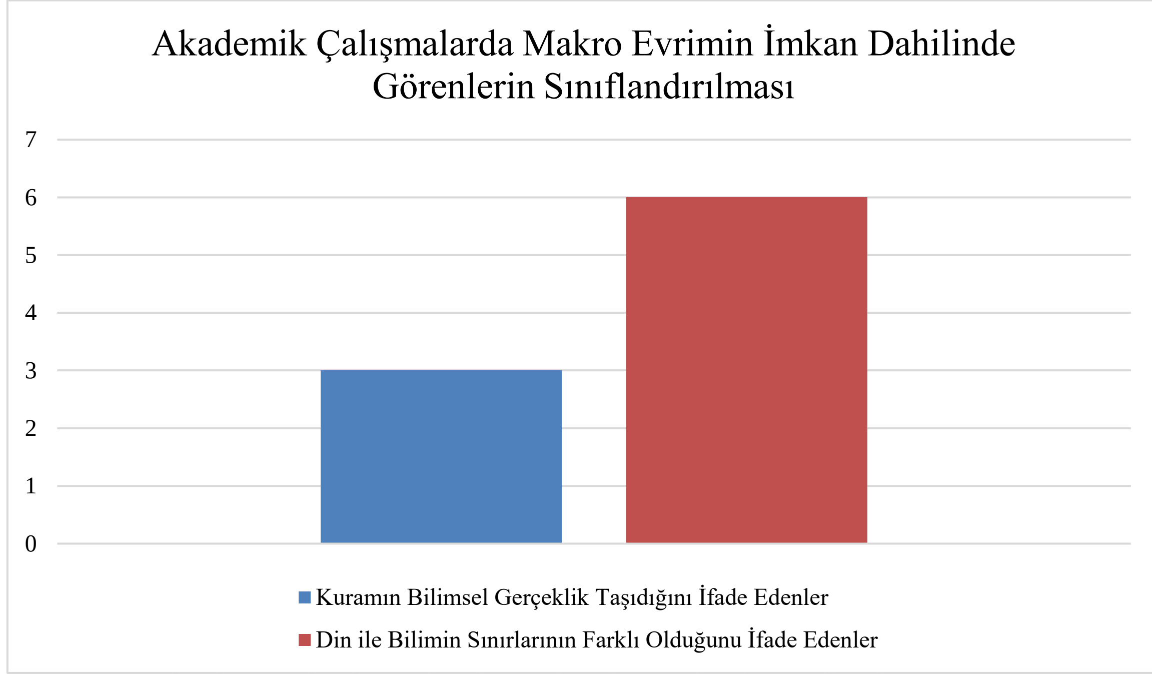
[271] Ejderoğlu, *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem*, 67-69.
[272] Çağlayan "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış", 484-504.

Tespit edildiği ve aşağıda şemada da gösterildiği üzere makro evrime karşı getirilen eleştiriler, hemen hemen bütün yazarlar tarafından benzer şekilde kullanılmaktadır. Kuramın tutarsızlığını naslarla ifade etmeye çalışan dokuz araştırmacıdan yalnızca dördü, sadece teolojik temellendirme yapmaktadır. Diğer beş çalışmada ise teolojik temellendirmeye bilimsel verilerin yetersizliği ve natüralist felsefenin eleştirisi eşlik etmektedir. Kuramın bilimsellikten uzak olması, yazarlar tarafından eleştiriye getirilen önemli kısımlardan birini teşkil etmektedir. Kuramı bilimsellikten uzak bulan yazarlar, kuramın felsefî bir ideoloji olarak varlığını devam ettirdiğini öne sürmektedirler. Bundan dolayı da her iki veri tabloda gösterildiği şekilde eşittir. Tüm bu bilgilerle birlikte ulaşılan akademik çalışmalarda yapılan makro evrim karşıtlığı, aşağıdaki şemada görsel olarak ifade edilmektedir.

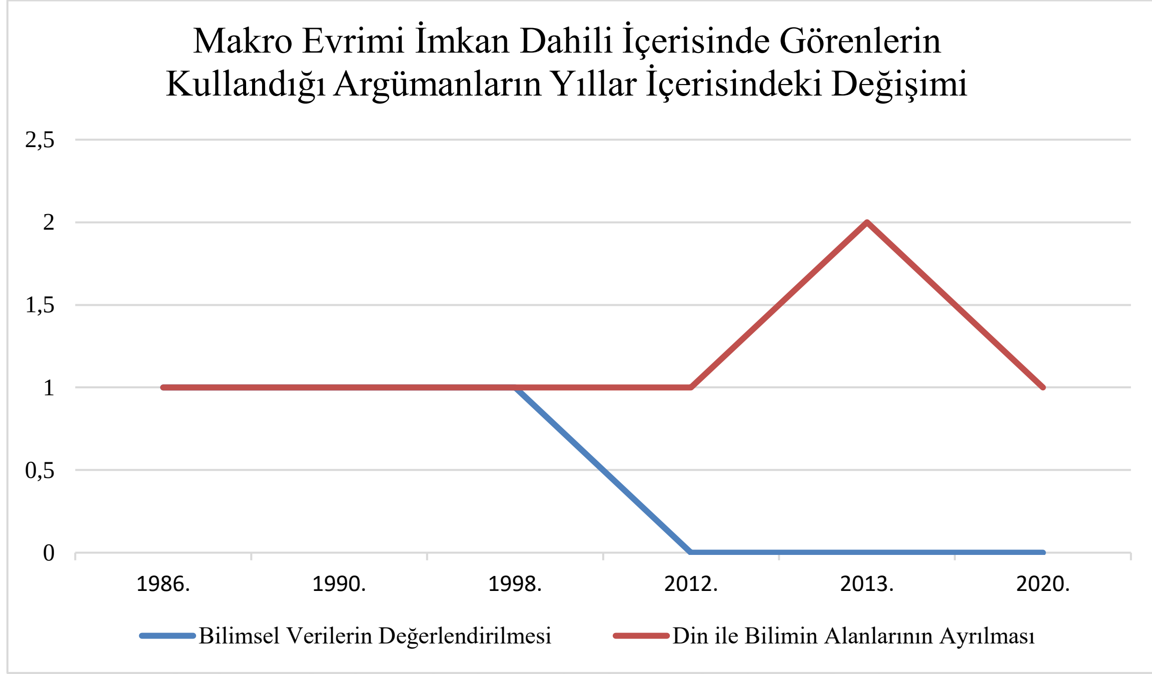
Şekil 8. Akademik Çalışmalarda Makro Evrim Karşıtlığının Temellendirilmesi

Makro evrimi imkân dahilinde gören çalışmalardan bir kısmı kuramın bilimsel verilerle desteklenmesini sebep göstererek ve bu durumun naslarla çelişmediğini ifade ederek, kuramı imkân dahilinde görmekteyken bazı araştırmacılar ise bilimin alanıyla dinin alanının farklı olduğunu ifade etmekte, dolayısıyla da evrim kuramının İslâm'la çelişmeyeceğini ifade etmektedirler. Bu iki ve farklı argüman aşağıdaki şemada görsel olarak ifade edilmiştir.

Şekil 9. Akademik Çalışmalarda Makro Evrimin İmkân Dahilinde Görenlerin Sınıflandırılması

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere makro evrimi imkân dahilinde görenlerin sayısı dokuzdur; fakat bunu bilimsel gerçeklikle açıklayanların sayısı üç iken, dinle bilimin alanlarının farklı olduğunu ifade edenlerin sayısı ise altıdır. İlk grupta olan çalışmalar 1990-2003 yılları arasında gerçekleşmişken, dinle bilimin alanlarının farklı olduğunu ifade eden çalışmalar 2012 yılından sonra kaleme alınmıştır. Evrimi imkân dahilinde görenlerin kullandığı argümandaki değişiklik, bu noktada dikkat çekmektedir. Aşağıdaki şema söz konusu bu değişikliği görsel olarak ifade etmektedir.

Şekil 10. Lisansüstü Çalışmalar da Makro Evrimi İmkân Dahili İçerisinde Görenlerin Kullandığı Argümanların Yıllar İçerisindeki Değişimi

3. İncelenen Müstakil Kitapların Kritiği

Çalışmada makro evrim-İslâm ilişkisini konu edinen altı tane müstakil kitap tespit edilmiş ve muhteva olarak incelenmiştir. Çalışmanın bu başlığı altında bu eserler kritik edilecektir.

Bayrakdar, evrim kuramı hakkında Müslümanların veyahut Batılıların yaptığı çalışmaların bilimsel olduğunu savunmanın veya bunun ispatlanacağını söylemenin oldukça zor olduğunu belirtmekte, evrim teorisinin yapısı itibariyle gözlemlenemeyeceğini ve test edilemeyeceğini söylemektedir.

Yazar, konu hakkında değerlendirme yaparken objektif ve bilimsel olmanın da elden bırakılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi halde ideolojilerin bilimin yerini alacağını darwinistlerin de insanın maymundan geldiği tezini ispatlamak için kullandıkları çalışmaların bu ideolojilere örnek olduğunu söylemektedir. Yazar, türlerin değişkenliğini savunan modern evrim kuramcılarının ise tenkit edildiğini ve bilimsel olmadıklarını söylemektedir. Bayrakdar, bu inancın (evrimin kabul edilmemesinin) dine daha uygun olduğunu söyleyerek de makro evrimi Kur'an'a uygun bulmamaktadır.

İlk baskısı 2007 yılında yayımlanan eserinde Caner Taslaman, teoriye karşı bilinemezci bir tavır almayı tavsiye etmektedir. Dinsel açıdan evrim kuramını kabul etmenin veya reddetmenin zaruret olmadığını hatırlatan yazar, bu teoriyi reddetmek için teistik bir sebep

ve gerekçe bulamadığını ifade etmektedir. Yazar, teolojik açıdan agnostik bir tavır takınsa da bilimsel açıdan evrim kuramını başarılı bir kuram olarak ifade etmektedir. Yazar için bir teistin kabul edemeyeceği şey, evrenin veya canlıların tesadüfen oluştuğunun iddia edilmesidir.

Taslaman'ın, evrim teorisini bilimsel olarak başarılı bulmasına rağmen bu konu hakkında agnostik kalmayı tavsiye etmesi, bilimin sınırlarıyla dinin sınırlarını farklı görmesiyle ilişkilendirilebilir.

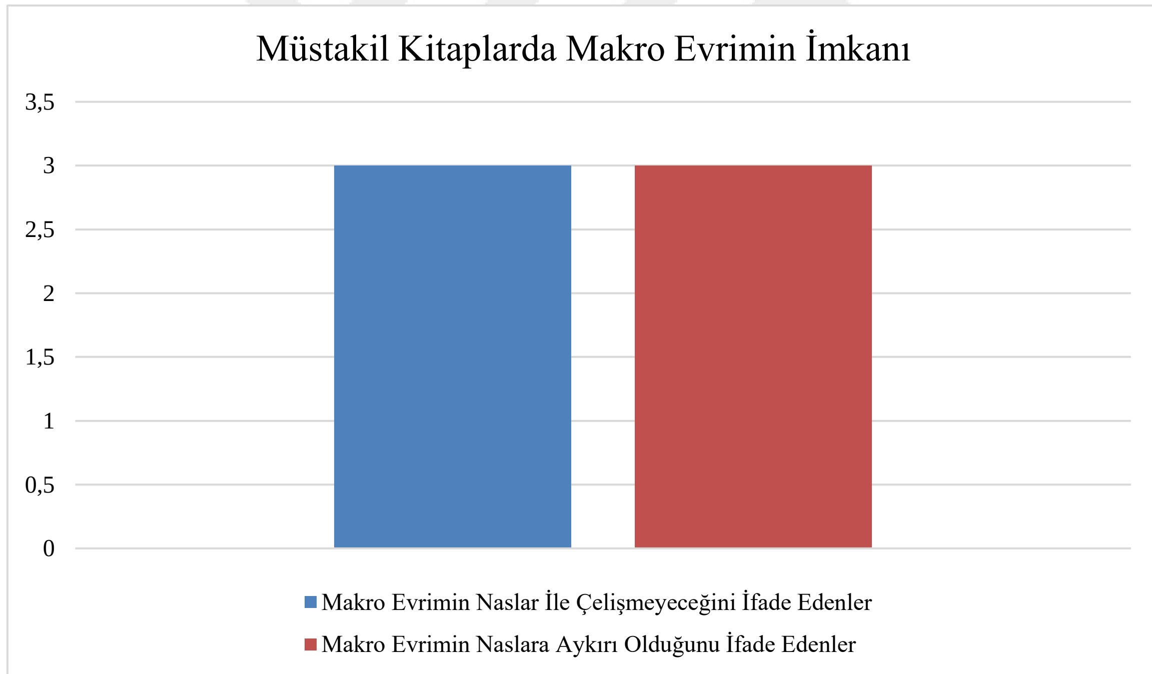
Mustafa İslâmoğlu, 2015 yılında kaleme aldığı eserinde, İslâm'la çelişki ve çatışma içerisinde olanın evrim teorisi değil materyalist evrim teorisi olduğunu söylemektedir. Yazar, Allah'ın diniyle yönteminin çelişki içerisinde olmayacağını bundan dolayı da evrimin iradeli bir öznenin bilinçli tasarımı olduğunu ifade etmekte ve bunun ilâhî bir kanun olduğunu belirtmektedir. İslâmoğlu, makro evrim kuramını İslâm inancına aykırı bulmadığını ifade etmekte binaenaleyh evrimin gerçekleştiğini söyleyip vahyinde buna işaret ettiğini belirtmektedir. Bu noktada naslar ile kuram arasında bir uyum olduğunu söyleyen İslâmoğlu, pozisyonunu bilimsel verilerle temellendirmeye çalışmaktadır.

2015 yılında Kur'an ve Yaratılış adlı eserini kaleme alan Mustafa Öztürk, evrim kuramının modern bilimin temel yapı taşı olduğunu ifade etmektedir. Evrim teorisinin Kur'an'a ters düşmediğini ifade ettikten sonra Kur'an'ın insanoğlunun ne şekilde yaratıldığı hakkında bilimsel ve felsefî bir izahta bulunmadığını belirtmektedir. Yazar, aynı zamanda evrim kuramının Kur'an'a dayandırılmasına da karşı çıkmakta ve bunu savunmanın doğru olmadığını ifade etmektedir. Kur'an'ın varoluş hakkında bilimsel bir görüşünün olmadığını fakat evrim kuramının bilimin temel yapı taşı olduğunu söyleyen Öztürk'ün de makro evrimi değerlendirmede 2012'den sonra yoğunlaşan "bilim ile dinin alanlarını ayrı görme" görüşünü benimsediği görülmektedir.

2016 yılında eserini yayımlayan İbrahim Sarmış, Evrim Teorisi, Sünnetullah ve İslâm'ın Söyledikleri adını verdiği bölümde bütün canlıların tekâmül yasasına tabii olduğunu fakat bunun amaçsızlık ve tesadüfle gerçekleştiğini söyleyen materyalist felsefenin aksine sünnetullahla gerçekleştiğini söylemektedir. Sarmış, Darwin'in "beşer" yerine "maymunu" merkeze koyduğunu, böylelikle ilâhî ruhun üflenişini boşa çıkardığını söylemekte ve bunun da Kur'an'a aykırı olduğunu ifade etmektedir. Bu çelişkinin sebebini ise topraktan yaratılma âyetlerinin bu kuramı boşa çıkarmasından kaynaklandığını söylemektedir. Bu noktada yazarın kuramı teolojik bir eleştiriyle ele aldığı gözlemlenmektedir.

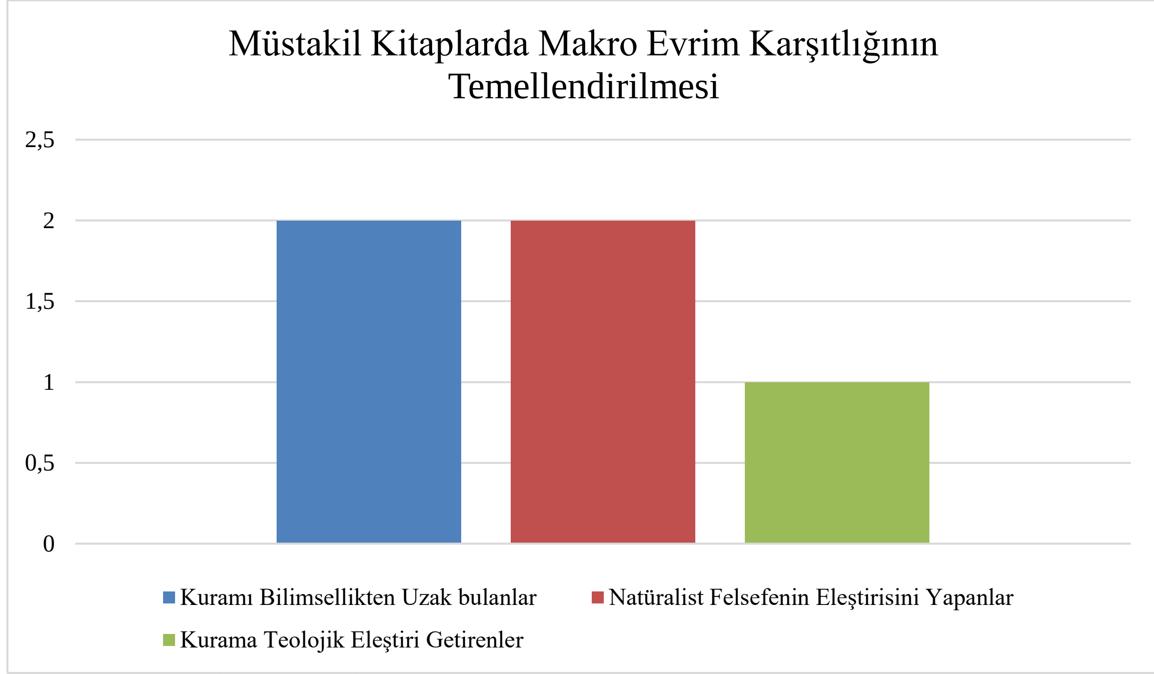
2017 yılında kaleme aldığı eserinde Mehmet Okuyan, ilk insan türünün yaratılışında bir sürecin olduğunu fakat bunun türler arasında bir evrimi anlatan kuramdan uzak olduğunu söyleyerek ve bu sürecin yalnızca türün kendi içerisinde yaşadığı değişimlerden ibaret olduğunu savunmaktadır. Buna sebep olarak ise Kur'an'da türler arası geçişe en ufak bir işaretin dahi olmamasını göstermektedir. Bu manada yazarın kurama getirdiği tek eleştirinin, teolojik eleştiri olduğu gözükmektedir.

Burada incelenen altı kitabın ekseriyeti 2007 yılından sonra ele alınmıştır. Altı kitabın üçünde -ki bu kitapların müellifleri Caner Taslaman, Mustafa Öztürk ve Mustafa İslâmoğlu- makro evrim, imkân dahilinde görülmektedir. Mehmet Bayrakdar ise makro evrim kuramını bilimsellikten uzak olmasıyla eleştirmiştir. İbrahim Sarmış, kuramın felsefî boyutunu ele alıp eleştirmiş; Mehmet Okuyan ise kurama dair Kur'an'da dînî bir işaretin olmamasını gerekçe göstererek kurama karşı bir pozisyon almıştır. Buraya kadar verilen bilgilerin şematik olarak ifade edilmesi aşağıdaki şemadaki gibidir.

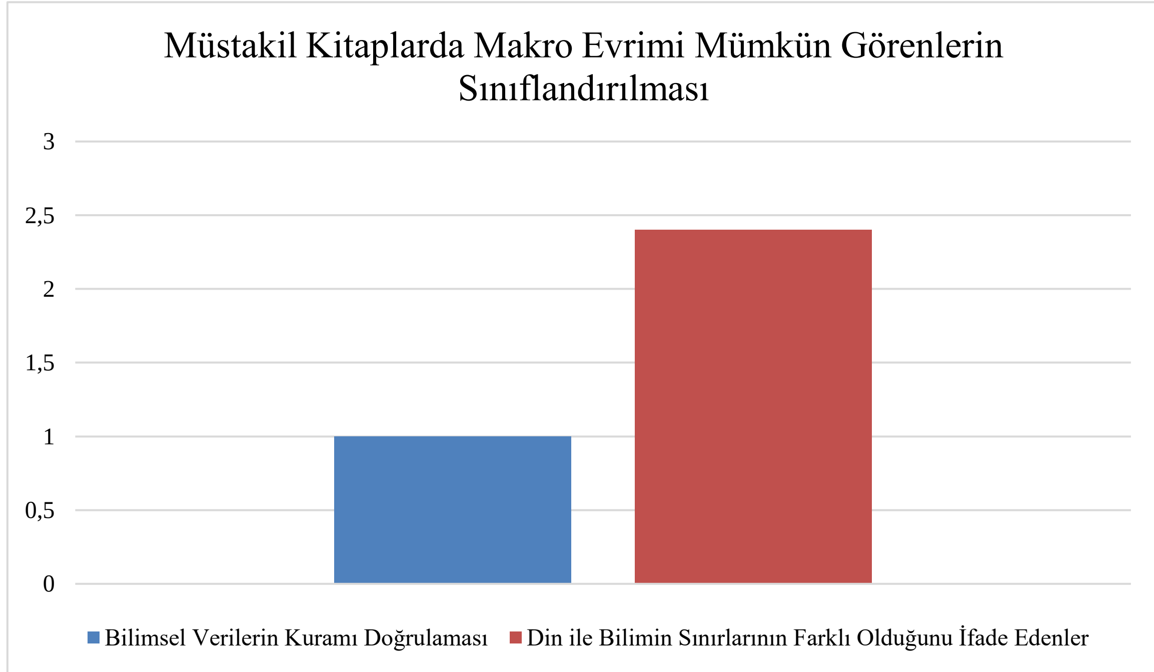
Şekil 11. Müstakil Kitaplarda Makro Evrimin İmkânı

Müelliflerden Bayraktar ve Sarmış, kuramın bilimsellikten uzak olması ile kuramın bir ideoloji olarak ortaya çıkmasını beraber ele almaktadırlar. Bu noktada akademik diğer çalışmalar paralellik arz etmektedir. Kuramın bilimsel olmaktan uzak olduğunu ifade eden pek çok yazar, kuramı natüralist felsefenin ideolojisi olmakla itham etmiştir. Bu iki veri arasındaki paralellik, aşağıdaki şemada görsel olarak ifade edilmiştir.

Şekil 12. Müstakil Kitaplarda Makro Evrim Karşıtlığının Temellendirilmesi

Makro evrim kuramı ile naslar arasında bir çelişki bulunmadığını öne süren yazarlardan Taslaman ve Öztürk, pozisyonlarını iki alanın birbirinden farklı olması ile değerlendirirken; İslâmoğlu, bilimsel verilerin kurama işaret etmesini, vahyinde bunu teyit etmesini gerekçe göstermiştir. Burada anlatılan bilgiler görsel olarak aşağıdaki şemada gösterilmiştir.

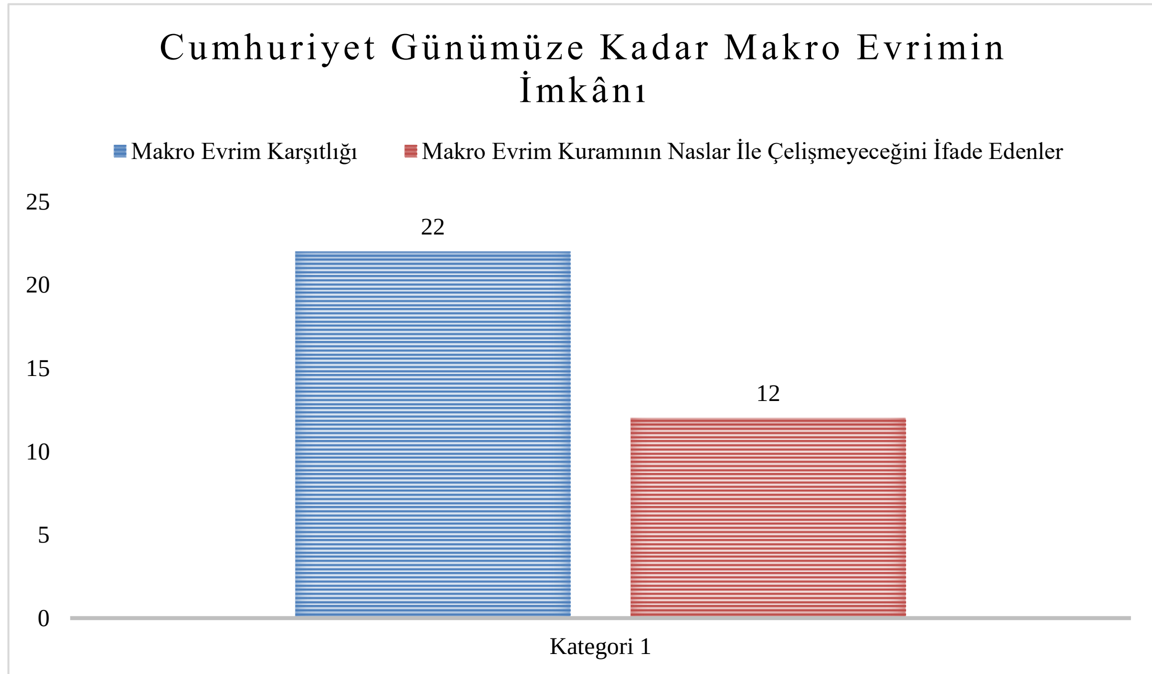

Şekil 13. Müstakil Kitaplarda Makro Evrimi Mümkün Görenlerin Sınıflandırılması

Müstakil eserlerde elde edilen sonuçlar, lisansüstü çalışmalarda yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Kurama karşı getirilen eleştirilerde ve kuramı savunurken kullanılan argümanlarda paralellik arz ettiği gözlemlenmektedir.

4. Türk İlahiyatı ve Makro Evrime İstatistiksel Bir Bakış

Bu çalışmada konuya katkı sunacak üç tefsir kitabı, iki doktora tezi, yedi yüksek lisans tezi, on altı makale, iki ansiklopedi maddesi ve altı müstakil eser incelenmeye tabi tutulmuştur. Yazarların konuya yaklaşımları, konuyu ele alırken kullandıkları argümanları ve bu argümanların yıllar içerisindeki seyri değerlendirmeye çalışılıp bunlar şematik tabloların yorumlanmasıyla ifade edilecektir.

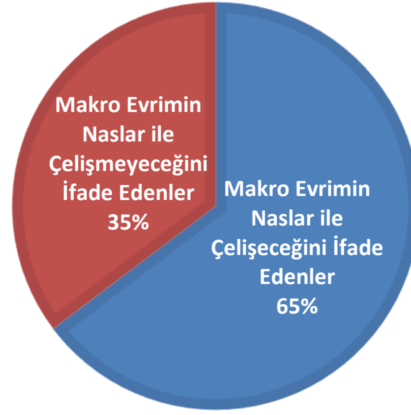

Şekil 14. Cumhuriyet Günümüze Kadar Makro Evrimin İmkânı

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar (2021) yapılan çalışmalarda ekseriyetle (22 çalışmada) araştırmacıların, makro evrim kuramı ile naslar arasında bir çelişki bularak bunu çeşitli açıklamalarla dile getirdikleri görülmektedir. Makro evrim kuramıyla naslar arasında bir çelişki bulmadığını ifade eden müellifler de az değildir. (12) Bu iki görüşe sahip olanların birbirine oranı aşağıdaki şematik görselde ifade edilmektedir.

Makro Evrimin İmkanına Dair Görüşlerin Yüzdesel Olarak İfade Edilmesi

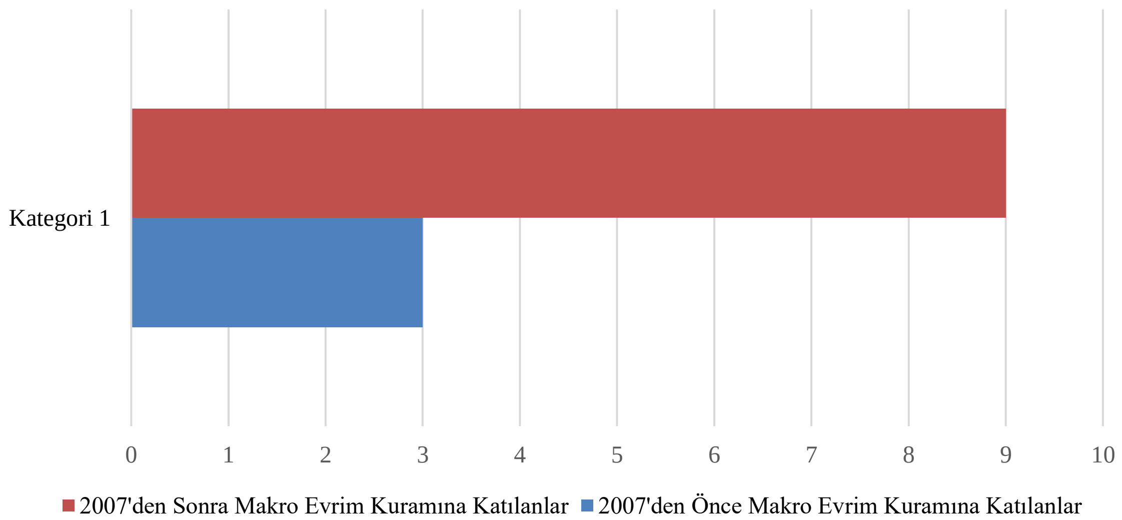
■ Makro Evrimin Naslar ile Çelişeceğini İfade Edenler
■ Makro Evrimin Naslar ile Çelişmeyeceğini İfade Edenler

Şekil 15. Cumhuriyet Günümüze Kadar Makro Evrimin İmkânın Yüzdeliği

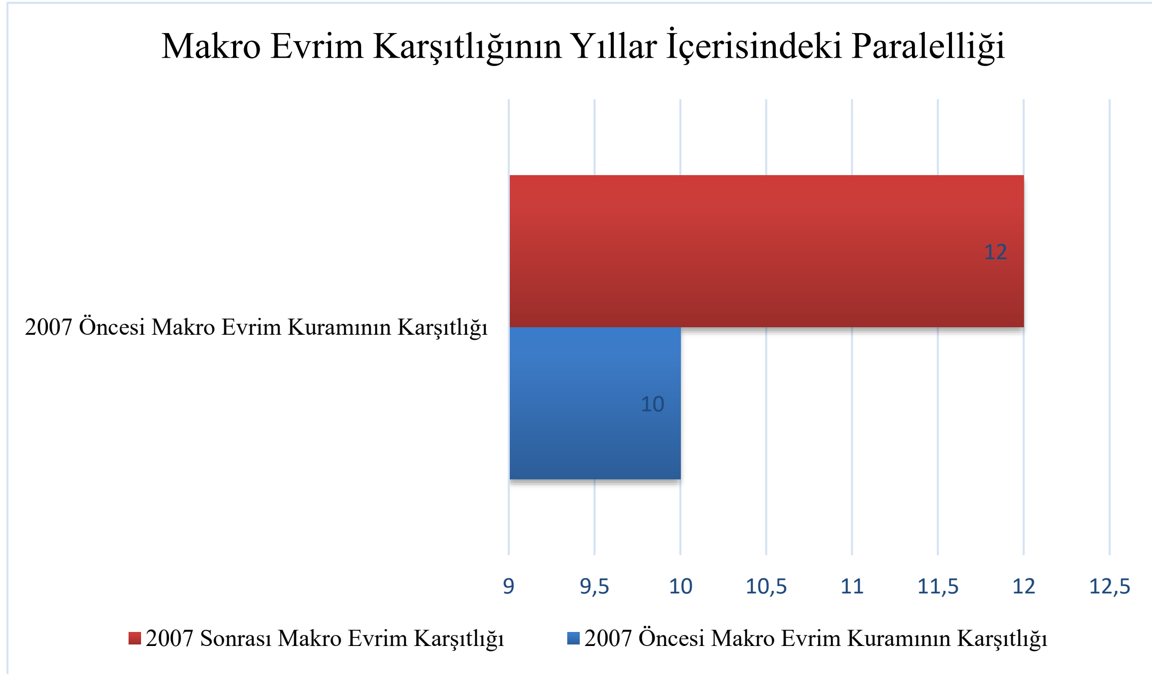
Yapılan çalışmaların %65'i makro evrim kuramını olumsuz cihette eleştirirken, %35'lik bir kısmı ise makro evrim kuramını, bilimsel olarak değerlendirdiği görülmektedir. Makro evrimin imkânına dair yapılan incelemelerde yıllar içerisinde gerçekleşen bir değişimin varlığı da gözlemlenmektedir. Bu değişim tablo üzerinden şu şekilde ifade edilebilir:

Makro Evrim Kuramının İmkanına Dair Yıllar İçerisindeki Değişim

Şekil 16. Makro Evrim Kuramının İmkanına Dair Yıllar İçerisindeki Değişim

Şekilden (şekil 16) anlaşılacağı üzere günümüze doğru gelindikçe makro evrim kuramına katılan araştırmacı sayısı bariz bir şekilde artmaktadır. Aynı tablo (şekil 17) makro evrim kuramına katılmayan araştırmacılar arasında gözükmemektedir. Her dönemde makro evrim kuramının naslar ile çeliştiğini ifade eden yazarlar olmuştur. Ve bu çizginin hemen hemen birbiriyle paralellik arz ettiği görülmektedir.

Şekil 17. Makro Evrim Karşıtlığının Yıllar İçerisindeki Paralelliği

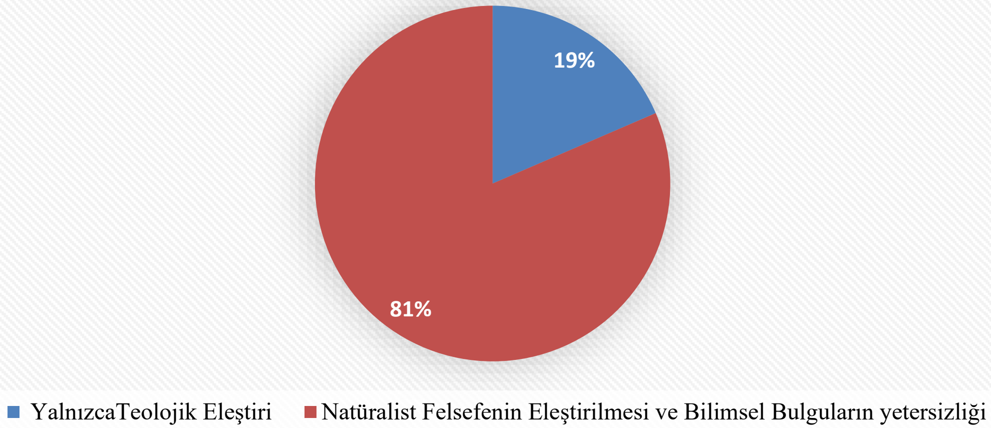
2007 yılının seçilmesinin sebebi makro evrimi imkân dahilinde gören araştırmacılarda yaşanan kırılma ile ilgilidir. Makro evrim karşıtlığında 2008 yılı seçilmiş olsaydı sonuç tam olarak yarı yarıya olmuş olacaktı.

Makro evrim karşıtlarının kurama getirdiği eleştiriler teolojik itirazlar, bilimsel bulguların yetersizliği ve natüralist felsefenin eleştirisi olmak üzere temelde üç kategoriye ayrılmaktadır.

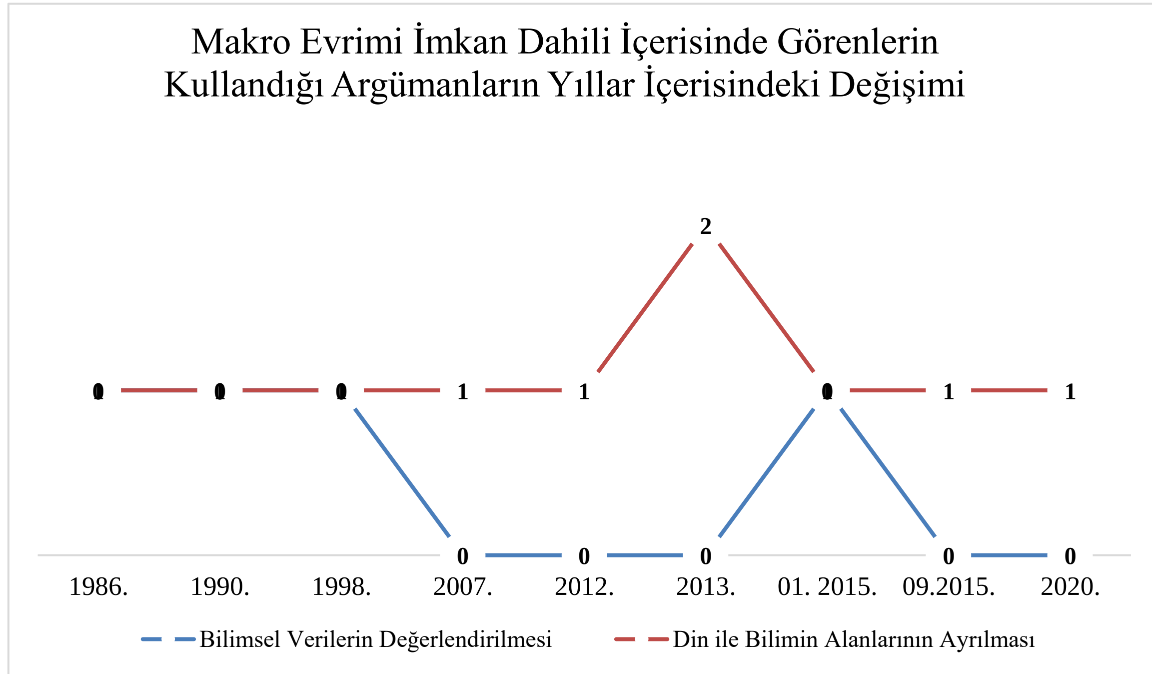
Şekil 18. Türk İlahiyatında Makro Evrim Karşıtlığında Kullanılan Argümanların Sınıflandırılması

Kurama getirilen eleştirilerden sadece beş tanesi doğrudan teolojik kaygılarla ele alınmıştır. Diğer çalışmaların ana omurgası, bilimsel verilerin yetersizliği ve natüralist felsefenin eleştirilmesidir. Bu ikisinin birbirine oranı ise aşağıdaki şematik görselde ifade edilmektedir.

Yukarıdaki şekilden anlaşılacağı üzere Türk İlahiyatçılarının %81'lik bir kısmının asıl kaygısının evrim kuramının bilimsellikten uzak olması ve natüralist felsefenin yorumlanmasıyla ortaya çıkmasıdır. Makro evrim kuramının iddia edildiği gibi gerçekleşmesi durumunda bunun âyetlerle çelişeceğini ifade edenler sadece yüzde %20'lik bir kısımdır. Araştırmacıların ortak kaygısının ekseriyetle, kuramın natüralist yorumuna ilişkin olduğu gözlemlenmektedir.

Makro Evrim kuramının naslarla çelişki içerisinde olmadığını ifade eden araştırmacıların arasında kullanılan argümanlarda önemli bir değişim olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 19. Makro Evrimi İmkân Dahili İçerisinde Görenlerin Kullandığı Argümanların Yıllar İçerisindeki Değişimi

Yukarıdaki tablo incelendiğinde bilimsel bir bulguyu delil göstererek bunun dinle çelişmeyeceğini söyleyen yazarların sayısı günümüze doğru geldikçe azaldığı görülmektedir. Yazarlar, makro evrim kuramının naslarla çelişmeyeceğini ifade ederken, bunu artık dinin sahasıyla bilimin sahasını birbirinden ayrı görerek açıklamaktadırlar.

Araştırmacılar, dinin konusunun metafizik olduğunu, dolayısıyla fiziğe dair bir konuda bilgi sunmayacağını ve bu bilgiyle metafiziksel bilgi arasında bir çelişki olmayacağını söylemektedirler. Günümüze doğru gelindikçe dinin sahasının yalnızca metafiziğe doğru konumlandırıldığı, tespit edilmektedir.

5. Türk İlahiyatçılarının Evrim Konusundaki Görüşlerinin Tahlili?

Evrim kuramına getirilen eleştirilerde kullanılan argümanlar, çalışmanın bir önceki bölümünde tespit edilerek, sınıflandırılmıştı. Bu başlık altında ise bu argümanların, modern evrim kuramı karşısındaki durumu, biyolojinin ve teolojinin verileriyle, felsefî eleştirilerin değerlendirilmesiyle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yazarların bir kısmının evrim kuramına karşı getirmiş olduğu eleştirilerden ilki, evrim kuramının, yalnızca bir teori olduğu ve gözleme kapalı olduğu iddiasıdır. Bu noktada bilimin

doğasına başvurulduğunda hiçbir teorinin kanuna dönüşmediği görülmektedir. Hipotezler, teoriler ve kanunlar arasında hiyerarşik bir ilişkinin olmadığı bilinmektedir.

Günlük yaşantıda teori kavramı emin olunamayan ve temelsiz iddia olarak kullanılmaktadır.[273] Fakat teori yaygın bilinenin aksine bu anlama gelmemektedir. Teori **"***Bilimsel olguları açıklama, tanımlama ve tahminde bulunmak için kullanılan araçlardır.*"[274] Ayrıca, "*Teori veya kuram, bilimde bir olgunun, sürekli olarak doğrulanmış gözlem ve deneyler baz alınarak yapılan bir açıklama"* olarak da ifade edilmektedir.[275] Aynı kavram TDK'da "*Sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü*" olarak tanımlanmaktadır.[276] Bütün tanımlarda ortak olarak ifade edilen bulgu, bu kavramın bilimsel bir değer taşıması ve sistemli olmasıdır. Fakat ne olursa olsun bir teorinin kanuna dönüşmeyeceğini bilmek buradaki en önemli hususu teşkil etmektedir. "*Kanunlar ve teoriler arasında bir ilişki vardır; fakat daha fazla kanıt olsa bile birbirlerine dönüşmeleri söz konusu değildir.*"[277]

Kanun ise "*doğada nesneler ve olaylar arasındaki gözlemlenebilir ilişkilerin betimsel ifadeleri"*[278] olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer tanımla kanun, "*Bilimsel kanunlar, doğanın belirli koşullar altında nasıl davranacağının açıklamalarıdır*."[279] İkisi arasındaki ilişki ise şu şekilde ifade edilmektedir. "*Bilimsel bir teori, bir teorinin 'neden' veya 'nasılı' açıkladığı için bilimsel bir gerçek veya bilimsel yasadan farklılık gösterir: bir gerçek basit, temel bir gözlemken, bir yasa, gerçekler arasındaki bir ilişkiyle ilgili bir ifadedir.*"[280] Kısaca ifade etmek gerekirse kanunlar bir şeyin ne olduğu sorusana cevap verirken; teoriler nasıl ve neden sorularına cevap verirler. Bir örnekle ifade etmek gerekirse bir elmanın bırakıldığında yere düşmesi, doğadaki kütle çekimi yasasından kaynaklanmaktadır; fakat bu düşüşün keyfiyetinin ifade edilmesi Newton'un "Yer Çekimi Teorisi" ile açıklanmaktadır.

Evrim mefhumunun yalnızca bir teori olarak küçümsenmesi veya evrim teorisinin gözleme kapalı olduğunun söylenmesi yaygın yapılan bir hatadır. Bu hatanın sıklıkla yapılmasının

---

273 Vikipedi, "Teori" (Erişim 9 Mayıs 2021).
274 Işıl Özcan, *Bilimin Doğası İnanışlarına Yönelik Bir Ölçeğin Geliştirilmesi ve Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası İnanışlarının Tespiti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 21.
275 Vikipedi, "Teori" (Erişim 9 Mayıs 2021).
276 Türk Dil Kurumu (TDK), "Kuram" (Erişim 9 Mayıs 2021).
277 Özcan, "*Bilimin Doğası İnanışlarına Yönelik Bir Ölçeğin Geliştirilmesi", 22.*
278 Özcan, "*Bilimin Doğası İnanışlarına Yönelik Bir Ölçeğin Geliştirilmesi", 22.*
279 Vikipedi, "Bilimsel Teori" (Erişim 9 Mayıs 2021).
280 Vikipedi, "Bilimsel Teori" (Erişim 9 Mayıs 2021).

sebeplerinden biri de evrim kuramının statüsünün aşağı çekilmesi için gösterilen bir çaba olarak yorumlanabilir.

Yazarlardan önemli bir kısmı, evrim teorisinin bilimsellikten uzak olduğunu ifade etmektedir. Peki bu durum gerçekten öyle midir? Evrim teorisi doğrulanmış gözlem ve deneylerden yoksun mudur? Evrim teorisi ispatlanmış mıdır? Öncelikle bilimsel bulgular ifade edilirken bu kavram çok sık kullanılmaz çünkü ispat matematiğe ait bir konudur ve yanlışlanmaya kapalıdır; fakat bilimsel bilgilerin yanlışlanmaya ve değişeme açık olduğu bilinen bir durumdur.[281] Bilimsel bulgular ortaya konurken değişmez gerçeklik olduğuna dair bir amaç gütmemektedir. Bu noktada gözlem ve deneylerden gelen verilerle ortaya bilimsel bulgular konur ve test edilmeye başlar. Bir teori ne kadar çok testten geçer veya ne kadar farklı bulgularla desteklenirse o kadar güçlüdür.[282] Zamanla yer çekimi teorisinde de değişen hususların olduğu bilinmektedir.[283]

Bilim tarihi incelendiğinde bir teorinin yanlışlanmasının sebebi, daha basit ve daha anlaşılabilir yeni bir çalışmanın ortaya konmasıyla gerçekleşir.[284] Bu noktada evrim kuramından daha basit ve daha anlaşılabilir bir biyolojik çalışmanın olduğunu kim iddia edebilir? Bir örnekle açıklanacak olursa, Lamarck'ın evrim kuramını dikkate alınsın, Lamarck'da türlerin birbirinden değişerek oluştuklarını savunmaktaydı. Fakat ortak ata kuramını ortaya koymamıştı.[285] Kendisinden yaklaşık yarım asır sonra dünyaya gelen Darwin ise türlerin ortak atalar aracılığıyla türediğini ortaya koymuştur.[286]

Bu noktada "Ockham'ın usturası" veya "Parsimoni İlkesi" olarak bilinen bilimsel yöntemlerden birinin bilinmesi gerekmektedir. Ockham'ın usturası aynı konuyu izah eden birden fazla açıklama arasından en az sayıda varsayıma dayananı muhtemel doğru kabul etme ilkesine dayanır.[287] Evrim teorisi ve türlerin ayrı ayrı var olduğunu iddia eden veyahut atalar aracılığıyla olmadan türleştiğini söyleyen diğer kuramlara "Parsimoni ilkesi" uygulandığında Darwin'in kuramı daha başarılı gözükmektedir. Çünkü çok daha az varsayıma dayanmaktadır. Bugün Lamarck'ın evrim kuramının başarısız, Darwin'in evrim

281 Vikipedi, "Teorem" (Erişim 9 Mayıs 2021).
282 Vikipedi, "Bilimsel Teori" (Erişim 9 Mayıs 2021).
283 Vikipedi, "Newton'un Evrensel Kütleçekim Yasası" (Erişim 9 Mayıs 2021).
284 Mustafa Bingöl, *Ockhamlı William'da bilgi, mantık ve metafizik ilişkisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019). 6-7.
285 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 101-104.
286 Darwin, *Türlerin Kökeni*, 535-558.
287 Evrim Ağacı (EA), "Parsimoni İlkesi ve Evrim" (Erişim 10 Mayıs 2021).

kuramının başarılı bulunması,[288] bilimsel bulgular ve bilimin ilkeleri ortaya konmuş ve giriş kısmında ortaya konduğu gibi biyologların çoğu bu kuram üzerinde ittifak etmişlerdir.

Evrim konusunda yapılan bütün çalışmaların bilimsellikten uzak olduğunu ve ideoloji üzerinde yapıldığını düşünmek sağlıklı bir anlayış olmayacaktır. Kaldı ki bu araştırmacıların önemli bir kısmının Allah inancı da vardır. Yapılan bir araştırmada: bilim adamlarının neredeyse yarısının (%48) kendisini ateist ve agnostik olarak tanımladıkları, geri kalanların ise (%52) bir inanca sahip oldukları ortaya konmuştur.[289] Bugünkü evrim kuramının öncüsü Darwin'de kuramı ortaya koyduğu kitabının ilk baskısında tanrının varlığından bahsetmektedir.[290] Nitekim evrim kuramını geliştiren pek çok teist biyolog vardır.[291]

Yazarlardan bazıları evrimin oluşuna dair müşahede aramaktadır. Kendileri bu savı şöyle açıklamaktadır. "*Halbuki şimdiye kadar balıktan kurbağa, maymundan insan doğduğu asla görülmemiştir*."[292] Bu argüman birkaç yönden hatalı bir argümandır. Birincisi, evrim kuramını hiçbir zaman maymundan insanın doğduğunu söylememiştir. İkincisi ise ilk insan türünün yaklaşık olarak iki milyon yıl önce evrildiği düşünülmektedir. Bu müşahedeye şahitlik etmek zaten olanaksız olduğu için bu iddia da zayıf olarak kalmaktadır. Evrim kuramı bugünkü bilinen anlamıyla maymundan insanın türediğini iddia etmez, kuramın iddia ettiği sav, insanlarla günümüz kuyruksuz maymunların altı milyon yıl önce yaşamış olan ortak bir atalarının olduğu savıdır.[293]

İncelenmeye tabi tutulan eleştirilerden biri de doğal seçilim mefhumunun bir geçerliliğinin olmadığı iddiasıdır. Yazarlardan bazıları, birçok güçlü türün bugüne kadar yok olmuşken birçok zayıf türün günümüzde yaşamakta olduğunu söylemektedirler. Buna örnek olarak da dinozorların yok olup karıncaların var olması gösterilmiştir. Anlaşılan o ki doğal seçilim mefhumu yazarların bazıları tarafından anlaşılamamıştır. Çünkü doğal seçilim, fizyolojisi güçlü olanın değil, uyumlu olanın hayatta kalıp genlerini sonraki nesillere aktarabileceğini iddia eder. Charles Darwin, "İnsanın Türeyişi" adlı eserinde seçilimi, faydalı çeşitliliğin korunması, zararlı olanların ortadan kaldırılması olarak tanımlamıştır.[294]

---

288 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 101-104.
289 Pew Research Center (PEW), "Scientists and Belief" (Erişim 10 Mayıs 2021).
290 Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, çev. Bahar Kılıç (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2019), 71.
291 Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 190-211.
292 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/516.
293 Ernst Mayr, *Evrim Nedir?*, 289-326.
294 Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, çev. Bahar Kılıç (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2019), 71.

Şekil 19'da ortaya konduğu gibi araştırmacıların %80'lik bir kısmının evrim kuramını başarısız bulurken kullandığı argüman, natüralist felsefenin eleştirisi olmuştur. Natüralizm ikinci bölümün başında belirtildiği gibi günümüzde düzenin, iyinin, kötünün, amacın olmadığını her şeyin kör ve amansızlıktan ibaret olduğunu ifade etmektedir.[295] Bu da Teizmin ortaya koyduğu Tanrı tasavvuruna açıkça zıt bir felsefedir. Kur'an'dan birkaç âyet örneğiyle bu sav ortaya konmaya çalışılabilir: "*Sabahı aydınlatan O'dur. Ve O, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir."*[296] "*Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey O'nun katında bir ölçü iledir*."[297] "*O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır*."[298]

Yukarıda verilen âyetlerde görüldüğü üzere Teizmin Tanrı tasavvuru bir plan, ölçü ve düzen dahilinde âlemi yaratan bir Tanrıdır. Natüralizmde bunun zıttı olan körlük ve rastgeleliğin felsefesidir. Peki araştırmacılar bu eleştirilerinde ne kadar haklı? Gerçekten de evrim teorisi adı altında vurgulanmak istenen natüralist felsefenin kendisi midir? Bunun için Ernst Mayr'ın "Evrim Nedir?" adlı kitabı örnek alınabilir. Mayr'ı tanıtan bir yazıda kendisinden şu satırlarla bahsedilmektedir:

> "Evrimsel biyolojinin yanı sıra taksonomi, tropik araştırmalar, kuşlar ve belki de hepsinden önemlisi bilim tarihi ile yakından ilgilenmiştir. Yaptığı çalışmalar, genetik ile evrim teorisini tek bir çatı altında toplayan modern senteze müthiş katkılar sağlamıştır. Sadece bununla kalmamış, bugün liselerde halen yaygın olarak okutulan biyolojik tür tanımını geliştirmiştir."[299]

Mayr'ın '*Evrim Nedir'* adlı kitabında natüralizme konu olacak kavramlar incelendiğinde, konular açıklanırken sık sık tasarım karşıtı -anti teistik- argüman ve ifadeler kullanmıştır. Bunlara birkaç örnek verilecek olursa.

"*Bir gen normalde nesilden nesle sabit kaldığı halde, 'rastlantısal' olarak, mutasyon geçirip farklı bir biçime dönüşme kapasitesine sahiptir*."[300]

---

[295] Esin, *Din ve Bilim İlişkisi Açısından Metodolojik Natüralizm ve Felsefi Natüralizm*, 49.
[296] el-Enʿâm 6/96.
[297] er-Raʿd 13/8.
[298] Yûnus 10/5.
[299] Evrim Ağacı (EA), "Ernst Mayr: Evrim, Bilim İçin Neden Önemli?" (Erişim 12 Mayıs 2021).
[300] Mayr, *Evrim Nedir?*, 126.

"*Küresel çevrede 'tesadüfen' kitlesel soy tükenmeleriyle sonuçlanan çok büyük değişimler olabilir.*"[301]

Belli oranda oksijensiz atmosfer koşulları altında, oldukça kompleks organik moleküllerin, daha basit moleküllerden 'kendiliğinden oluştuğu', laboratuvarda deneysel olarak gösterilmiştir.[302]

Yukarıda verilen örnekler, kitap boyunca incelendiğinde "kendiliğinden" kavramının on bir, "rastlantı" kavramının otuz yedi, "tesadüf" kavramının yedi kere geçtiği ve bunların çoğu zaman yukarıda ifade edilen kalıplarda kendisini tekrarladığı görülmektedir. Darwin'in bu ifadeleri ve amacı olmamasına rağmen günümüz de evrim teorisi ifade edildiği üzere natüralizmle harmanlanmış olarak öne sürülebiliyor.[303] Bu noktada araştırmacıların evrim kuramının natüralistik yorumuna yaptıkları eleştiriler oldukça anlaşılabilir ve rasyonel eleştiriler kapsamına girmektedir.
İncelemeye tabi tutulan araştırmacıların bir kısmı, evrim kuramını Allah'ın tabiattaki âyetleri olarak ele almış ve evrimi Allah'ın yaratma metodolojisi olarak görmüşlerdir. Bu yaklaşımın temel gayesi, her ne kadar metin ile bilim arasında bir uyum kurarak Allah'ın yaratma sanatını ifade etmek olsa da kuramın değişime açık nitelikte ve bilimsel bulguların yanlışlanmaya açık olması hasebiyle tutarlı yaklaşım olduğu söylenemez. Bu yöntemi seçerek dînî metinleri yorumlayanlar, paradigma değiştiği zaman savundukları pozisyonları anlatmakta zorlanacaklardır. Ehli sünnetin dünyanın durduğu ve sükûn halinde bulunduğu üzere ittifak ettiğini ifade eden Abdülkāhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) bu konuda örnek olarak verilebilir.[304]

Yukarıda ifade edilen savın desteklenmesi ve anlaşılması için Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) aşağıdaki satırları hatırlanabilir:

> "Biz bu tür bilgilerin (fen) geçersiz kılınması üzerinde ayrıntılı olarak durmayacağız; çünkü bu hiçbir yarar sağlamaz. Kim ki bunu geçersiz kılmak için tartışmaya girişmenin dinin gereği olduğu sanırsa, dine karşı suç işlemiş ve onu zaafa uğratmış olur. Zira bu meselelere (kafa yormuş) sebepleriyle birlikte haber verecek kadar bu meseleleri iyi bilen ve delillerini inceleyen kimseye 'bu tavrın şeriata aykırıdır' denildiğinde, söz konusu kimse kendi bilgisinden değil şeriattan şüphe eder. Halbuki şeriatın öngörmediği bir yöntemle şeriata

301 Mayr, *Evrim Nedir?*, 340.
302 Mayr, *Evrim Nedir?*, 324.
303 Mayr, *Evrim Nedir?*, 126-324.
304 Abdülkahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 259.

yardıma kalkışanın ona verdiği zarar, kendi yöntemiyle şeriata zarar vermek isteyenin ona vereceğe zarardan daha büyüktür. Nitekim ‘Akıllı düşman cahil dosttan daha iyidir’ denilmiştir.”[305]

[305] Ebû Hâmid Muhammed el- Gazzâlî, *Tehâfütü’l-felâsife*, nşr. Mahmut Kaya - Hüseyin Sarıoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2005), 7.

SONUÇ

İnsanın varoluşu, her zaman üzerinde düşünülecek ve konuşulacak bir konu olmuştur. Fosillerin varoluşa dair tek somut verileri sunması ve verilerin her an değişime açık olması sebebiyle görünen o ki yaratılışın şekli, her zaman sıcaklığını koruyacaktır. Varoluşun alanı hem teolojinin hem biyolojinin hem de felsefenin konusu olunca, varoluşa dair spekülasyonlar pek çok alanda olmadığı kadar bu alanda kendisini gösterecektir. Bu alanlarda yapılan araştırmalar kimi zaman birbiriyle kesişmekte kimi zaman da birbiriyle çatışmaktadır.

Varoluşu konu edinen ilahiyatçılar da makro evrim kuramını ele alırken bu kesişme ve çatışma iklimine yeni malzemeler katmışlardır. Konu üzerinde yazılmış müstakil kitaplarda, makro evrimi konu edinen akademik çalışmalarda, varoluşa dair âyetlerin yorumlarında türler arası geçiş, ilahiyatçılar tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Bu konu üzerinde yapılan çalışmalarda incelemeye tâbi tutulan araştırmacıların -ki buna evrim konusunda eser yazmış hemen hemen her yazar dahildir- %65'i makro evrimi imkân dahili içerisinde görmemektedir. Ve hemen hemen her biri kuramın İslâm dininin nasları ile çeliştiğini söylemektedir.

Bu çelişikliği ifade ederken kullanılan argümanlar üç kategoride gerçekleşmiştir. Bunlar "Natüralist Felsefenin Eleştirisi", "Bilimsel Verilerin Yetersizliği" ve "Teolojik Eleştiriler" olmuştur. Yazarlardan bir kısmı kurama bütüncül yaklaşarak bu üç kategoriyi birden ele almıştır. Bu argümanların sadece %19'u yalnızca teolojik sebeplerle -kuramın âyetlerle çelişeceğini düşünerek- konuyu ele almışken, araştırmacıların %81'inin asıl kaygısının, konu üzerindeki bilimsel bulguların yetersizliği ve bu yetersizliğin üzerinde inşa edilen natüralist felsefenin dayatılması, olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaların kronolojik seyri incelendiğinde makro evrim kuramının İslâm'la çelişmeyeceğini ifade edenlerin sayısının -ki bunlar araştırmacıların %35'ni oluşturmaktadır- günümüze doğru arttığı (bk. şekil 16, s. 77) görülmüştür. Makro evrim kuramının İslâm'la çelişmeyeceğini söyleyenlerin kullandığı argümanlar ise yıllar içerisinde oldukça farklılık göstermiştir. Makro evrim kuramına karşı olan yazarların da kuramı savunan yazarların da ortak noktası, bilimsel bulguların yorumlanması ve buna karşın metinle çelişip çelişmeyeceğinin ifade edilmesidir. Fakat kronolojik seyir incelendiğinde

günümüze doğru gelindikçe ortaya konan araştırmaların durumunun da değiştiği görülmektedir.

2007 yılından itibaren makro evrim kavramının, İslâm'la çelişmeyeceğini ifade eden yazarlar, düşüncelerini dinin ve bilimin sınırlarının ayrı olduğunu söyleyerek temellendirmektedirler. 2007 yılından itibaren yazarların kullandıkları argüman, dinin asıl alanının metafiziğe ait olması olarak ortaya konmuştur. (bk. şekil 19, s. 80). Bu konuda yapılan çalışmaların 2007 yılında başlaması ve günümüze kadar yapılan çalışmalarda -tek bir istisna hariç- oluşan paradigma "dinin alanının daraltılması/fizikten ayrılması" olarak ifade edilebilir. Kuramın değişime açık nitelikte olması göz önüne alındığında bu yaklaşımın daha sağlıklı olacağı söylenebilir. Böylelikle kuram yeni bilimsel bulgularla geçersiz kılındığında veya yeni bilimsel verilerle desteklendiğinde kuramın üzerine inşa edilen "yaratılış konusu" yanlışlanmayacaktır.

İncelenen araştırmalarda, evrim karşıtı yazarlardan bir kısmı, evrimin yalnızca bir "teori", kuramın statüsüne işaret ederek "kanunlar" dan aşağı olduğunu söylemektedir. Bu eleştirinin epistemik bir karşılığının olmadığı ve araştırmacıların bir kısmının bilimin doğasını tanımadıkları gözlemlenmiştir.

Evrim kuramını yetersiz ve bilimsellikten uzak gören araştırmacıların bir kısmı evrimin müşahede edilememesi, türler arası geçişin hiçbir dönemde görülmemesi, bir maymundan bir insanın doğduğunu gözlemlenememesi gibi argümanlarla kuramı eleştirmişlerdir. Fakat bu eleştirilerin haklı ve meşru bir zemini bulunmamaktadır çünkü kuram ortaya konduğu hiçbir dönemde böyle bir iddiada bulunmamıştır. Bu konuda araştırmacıların bir kısmının evrim kuramını tanımadıkları görülmektedir.

Evrim teorisine getirilen eleştirilerin önemli bir kısmı kuramın bilimsellikten uzak olduğuna dair yapılan açıklamalardır. Bu hususta araştırmacıların haklı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Evrim teorisi bilimsellikten uzak ise bilimsel olan teori nedir? Bu argümanın tek başına epistemolojik bir değerinin olmadığını kabul etmekle beraber teist, deist, agnostik ve ateist tüm araştırmacılar bilimsel olmayan bu konunun üzerinde nasıl ittifak ettiler? Genetik bilgisi ve paleontoloji evrim teorisine dair hipotezlerden sadece birkaçını ortaya koymaya çalışırken bunun karşıtı olan açıklamalar hangi hipotezi ortaya koyabilmişlerdir? "Ockham'ın usturası" ilkesi evrim kuramına uyarlandığında daha basit ve anlaşılabilir bir teorinin olmadığı görülmektedir.

Seçilim Darwin'in de ifade ettiği gibi "uyumlu ve yararlı" olanın hayatta kalabilmesini ve genlerini aktarabilmesini ifade etmektedir. Seçilim kavramı kuramın ortaya atıldığı ilk günden günümüze kadar fizyolojik olarak güçlü olanın hayatta kalması şeklinde tanımlanmamıştır. İncelenen eserlerde doğal seçilim mefhumuna getirilen eleştirilerin epistemik bir zemini olmadığı gözlemlenmiştir.

Konuyu ele alan araştırmacıların ekseriyeti evrim kuramının natüralist felsefeyle harmanlanmasını eleştirmiştir. Bu eleştirilerin önemli bir kısmı haklılık payı içermektedir. Ernst Mayr'ın "Evrim Nedir?" adlı kitabı incelendiğinde evrim kuramını izah etmeye çalışırken natüralizmle -rastgelelikle ve tesadüfilikle- harmanlandığı ortaya konmuştur. (bk. çalışmanın "Türk İlahiyatçıları Evrim Konusunda Ne Kadar Haklı?" başlığı) Evrimin natüralist bir anlayışla gerçekleştiğine dair hiçbir hipotez ve rasyonel felsefî bir açıklama olmadan boşlukları rastgelelikle doldurmak hem epistemik hem de metodolojik olmaktan uzaktır. Natüralist yorumunu ele alarak evrim karşıtlığını benimsemek aynı şekilde tutarsız bir pozisyon olarak görünmektedir.

Her ne kadar çalışmanın sınırları itibariyle konu burada bitmiş olsa da evrim teorisi ile Hz. Âdem'in ilişkisi, canlılığın yer yüzünde vücut bulması ile insanın cennette yaratılma hadisesi, nasların evrim kuramı özelinde farklı yorumlanması meselesi, evrim teorisi başarılı ve doğru bir kuram olarak kabul edilirse ayetlerin literal olarak mı tarihsel olarak mı yorumlanacağı, seçilim konusunun ilahî emirlerle alâkası, bilimin doğasına ilişkin Türk ilahiyatçılarının yeterliliği, Türk coğrafyasındaki evrim karşıtlığında Adnan Oktar'ın rolü ve üstlendiği misyon gibi konular çalışılmaya açık ve araştırılması gerekli konular olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Açmak, Sümeyye. *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Alıcı, Mustafa. "İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrim Tartışmaları?". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/14 (2018), 59-89.

Ateş, Süleyman. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975), 127-146.

Ateş, Avnullah. "Kur'an'da İnsanların Yaratılış Meselesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (2016), 353-369.

Ay, Hüseyin. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Düşüncesinde Yaratılış Bağlamında Istıfâ ve Tekâmül Kavramları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Bayrakdar, Mehmet. "Tekâmül Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 12 Temmuz 2021. https://islamansiklopedisi.org.tr/tekamul-nazariyesi

Bakanay, Çiçek Dilek. *Biyoloji Öğretmen Adaylarının Evrim Teorisine Yaklaşımları ve Bilimin Doğasına Bakış Açıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Bayrakdar, Mehmet. *İslâm'da Evrimci Yaratılış Teorisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1987. https://www.academia.edu/35428239/İslâmda_evrimci_yarat%C4%B1l%C4%B1%C5%9F_teorisi_pdf

Bilgiseven, Amiran. "Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmiyet". *Türk Dünyası Araştırmaları,* 42 (1986), 115-146.

Bingöl, Mustafa. *Ockhamlı William'da bilgi, mantık ve metafizik ilişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Çağlayan, Harun. "Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış". *İHYA Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2020), 480-507.

Çakmak, Mustafa. "Evrim Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2013), 55-81.

Çamurcu, Kenan. "Anti-Evrim İlahiyatı Evrim İdeolojisine Karşı". *Misbah; İslâmi Düşünce ve Araştırma Dergisi* 1/2 (2012), 185-194.

Çelik, Hüseyin. "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2011), 49-70.

Darwin, Charles. *Türlerin Kökeni*. çev. Bahar Kılıç. İstanbul: Alfa Yayınevi, 10. Basım, 2019.

Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, çev. Bahar Kılıç İstanbul: Alfa Yayınevi, 2. Basım, 2019.

EA, Evrim Ağacı. “Evrimin Bilim İnsanlarınca Kabul Edilirliğine Dair: Uluslararası Evrim Eğitimi Bildirgesi”. 19 Nisan 2021. https://evrimagaci.org/evrimin-bilim-insanlarinca-kabul-edilirligine-dair-uluslararasi-evrim-egitimi-bildirgesi-251

Erol, Merve. *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Erünsal, İsmail E. vd., *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu* (1953-2010). İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Esin, Elçin. *Din ve Bilim İlişkisi Açısından Metodolojik Natüralizm ve Felsefi Natüralizm*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Engin, Sezai. *Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Ejderoğlu, Şükran. *Yaratılıştaki Tekâmül ve Hz. Âdem*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Etöz, Abdülkadir. “Evrim Teorisine Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1990), 411-423.

Evrim Teorisi”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu. 2/502-507 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları,2020),

Furkan, Mustafa. *Kur'an'da İnsanın Yaratılışının Çağdaş Tefsirler ve Modern Bilimler Açısından Karşılaştırılması*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *Tehâfütü’l-felâsife*. nşr. Mahmut Kaya - Hüseyin Sarıoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2005.

Gördük, Yunus Emre. “Elmalılı Hamdi Hz. Âdem’in Evrimle Yaratıldığını mı Söylüyor? (Süleyman Ateş’in İddiası Üzerine Bir İnceleme)”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2019), 27-42.

İslâmoğlu, Mustafa. *Tabiat ve Kur’an Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019.

Taslaman, Caner. *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 22. Basım, 2017.

Okçu, Abdülmecid. “Kur’an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu”. *Ekev Akademi Dergisi* 17/56 (2013), 151-177.

Okuyan, Mehmet. *Hz. Âdem ve Yaratılış*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 4. Basım, 2017.

Oruçhan, Osman. *Hadis Külliyatında Yaratılış ve Başlangıç*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Özcan, Işıl. *Bilimin Doğası İnanışlarına Yönelik Bir Ölçeğin Geliştirilmesi ve Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası İnanışlarının Tespiti* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Özdemir, Ahmet. "Kur'ân ve Bazı İslâm Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş". *Bitlis İslâmiyet Dergisi* 2/1 (2020), 61-76.

Özdoğan, Kadir Toykan. "Evrim, Bilim Karşıtlarının İddia Ettiği Gibi Dünyada Kabul Görmüyor Mu?". Evrim Ağacı. 17 Temmuz 2020. https://evrimagaci.org/evrim-bilim-karsitlarinin-iddia-ettigi-gibi-dunyada-kabul-gormuyor-mu-7166

Öztürk, Mustafa. *Kur'an ve Yaratılış*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 3. Basım, 2017.

Kadir Toykan Özdoğan, "Evrim, Bilim Karşıtlarının İddia Ettiği Gibi Dünyada Kabul Görmüyor Mu?" (Erişim 17.07.2020).

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Kınıkoğlu, Nihat. "Varoluş, Evrim, İnsan ve İslâm". *İslâmi Araştırmalar,* 7/1 (1993/1994), 73-81.

Komay, Talha. *Evrim Teorisi ve Kelâm Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Koyuncu, Süleyman. *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.

Kurt, Erkan. *Tabiatın Varoluşunda Yaratılış İlkesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Mayr, Ernst. *Evrim Nedir?*. çev. Nurdan Soysal. Ankara: Say Yayınları, 3. Basım, 2018.

Özgökman, Fatih. "Yaşamın Kökeni Evrim ve Tanrı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (2013), 49-76.

PEW, Pew Research Center. "Evolution and Perceptions of Scientific Consensus". 17 Temmuz 2020. https://www.pewresearch.org/science/2015/07/01/chapter-4-evolution-and-perceptions-of-scientific-consensus/

PEW, Pew Research Center. "Religious Differences on the Question of Evolution". 20 Nisan 2021. https://www.pewforum.org/2009/02/04/religious-differences-on-the-question-of-evolution/

Vikipedi, "Teorem". Erişim 9 Mayıs 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Teorem

Vikipedi, "Teori". Erişim 9 Mayıs 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Teori

Vikipedi, "Bilimsel Teori". Erişim 9 Mayıs 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilimsel_teori

Yakıt, İsmail. "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 1-16.

Yakıt, İsmail. “Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur’an Meâllerindeki Tercüme Hataları”. *Kur’an Meâlleri Sempozyumu*, 2 (2003), 229-236.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. 10. Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.

Yıldırım, Duran Ali. *Kur’an’a Göre İnsanın Yaratılışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Sarmış, İbrahim. *Kur’an’a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.

Şahin, Mevlüt. *Süleyman Ateş’in tefsirinde Kur’an’ın Çağdaş Yorumları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Turhan, Kasım. “İnâyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 26 Ağustos 2021. https://islamansiklopedisi.org.tr/inayet

TÜBA, Türkiye Bilimler Akademisi. “AkademilerArası Panel’in (IAP) Evrim Eğitimi Konusundaki Bildirisi Yayımlandı”. 19 Nisan 2021. https://web.archive.org/web/20130131073411/http://www.tuba.gov.tr/tr/haberler/bilim-dunyasindan-haberler/203-AkademilerArasi-Panelin-IAP-Evrim-Egitimi-Konusundaki-Bildirisi-Yayimlandi-61.html

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim 26 Ağustos 2021. https://sozluk.gov.tr/

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öğrencinin Adı Soyadı: Ömer Faruk Nayıroğlu		**EVET**
	Kapak	
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	EVET
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	EVET
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	EVET
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	EVET
	İçindekiler	
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	EVET
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	EVET
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	EVET
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	EVET
	Giriş	
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	EVET
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	EVET
	Özet/Abstract	
11	Kılavuza uygun mu?	EVET
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	EVET
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	EVET
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	EVET
	Kaynakça	
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	EVET
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	EVET
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	EVET
	Atıf Yöntemi **APA 6** ☐ **CMS** ☐ **İSNAD** ■	
	Genel Değerlendirme	
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	EVET
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	EVET
20	Kabul/Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	EVET
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	EVET
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	EVET
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	EVET
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	EVET
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	EVET

Bu tezin tarafımdan "Tez yazım kuralları" okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.